

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE

KENT VE AİLE

DR. ZEHRA SEVİM ADIGÜZEL

EDİTÖR
PROF. DR. GÜLSEN DEMİR

EĞİTİM
yayınevi

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE KENT VE AİLE

Dr. Zehra Sevim Adıgüzel

Yayınevi Grubu Genel Başkanı: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Tasarım Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 76780

E-ISBN: 978-625-385-989-3

1. Baskı, Mayıs 2026

Kütüphane Kimlik Kartı

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE KENT VE AİLE

Dr. Zehra Sevim Adıgüzel

E-ISBN: 978-625-385-989-3

VII+120 s., 160x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

Yayınevi Türkiye Ofis:

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye

İstanbul: Salon Yayınları, Atakent mah., Yasemen sok., No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Santral: +90 332 351 92 85

Editör hatları: +90 533 151 50 42, +90 507 151 50 43

bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc.

P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America

americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr

Whatsapp hattı: +90 553 950 50 37

bilgi@kitapmatik.com.tr

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye

Whatsapp hattı: +90 501 651 92 85

bilgi@egitimkitabevi.com

EĞİTİM YAYINEVİ
GRUBU

EĞİTİM
yayınevi

SALON
yayınevi

Kitapmatik
yayınevi

Kitapmatik
İnternet Satış

EĞİTİM
Kitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
1. Sanayileşmeye İlişkin Kavramsal Açıklamalar	1
1.1 Türkiye’ de Sanayileşme Süreci.....	4
2. Kentleşmeye İlişkin Kavramsal Açıklamalar	12
2.1. Kente ve Kentleşmeye İlişkin Kuramlar	22
2.1.1. Feodalizmden Kapitalizme Giden Yol: Klasik Kent Kuramları.....	23
2.1.2. Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme-Kentsel Ekoloji: Şikago Okulu	28
2.1.3. Sermaye Birikimi: Çağdaş Kent Kuramları	31
2.2. Türkiye’ de Kentleşme Süreci.....	36
2.3. Türkiye’ de Kalkınma Planlarında Kentleşme Sorunsalı	44
3. Toplumsal Değişmeye İlişkin Kavramsal Açıklamalar	49
3.1. Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler	51
3.2. Toplumsal Değişmeye İlişkin Kuramlar	54
3.2.1. Makro Kuramlar: Organizmacı, Evrimci, Diyalektik Modeller	54
3.2.2. Mezzo Kuramlar: Yapısal-Fonksiyonel ve Çatışmacı Modeller.....	57
3.2.3. Mikro Kuramlar: Grupsal ve Bireyci Modeller.	60
4. Aile Kurumuna İlişkin Kavramsal Açıklamalar	62
4.1. Aile Kurumuna İlişkin Kavramsal Açıklamalar.....	64
4.1.1. Semboller ve Anlamlar Çerçevesinde Aile: Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	64

4.1.2. İşlevler Perspektifinden Aile: Yapısal-İşlevselci Yaklaşım	70
4.1.3. Eşitsizlik ve Güç Mücadelesinde Aile: Çatışmacı Yaklaşım	75
4.1.4. Toplumsal Cinsiyet Merkezinde Aile: Feminist Yaklaşım	78
4.1.5. Günümüz Ailesine İlişkin Yeni Yaklaşımlar	80
4.2. Geçmişten Günümüze Toplum Tiplerinde Aile Kurumu	81
4.2.1. Aile Kurumunun Avcı-Toplayıcı Toplumdaki Görünümü	82
4.2.2. Aile Kurumunun Tarım Toplumundaki Görünümü	84
4.2.3. Aile Kurumunun Sanayi Toplumundaki Görünümü	86
4.2.4. Aile Kurumunun Sanayi Sonrası Toplumdaki Görünümü	87
4.2.5. Değişen Yapısıyla Günümüz Ailesi.....	90
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	99

ÖNSÖZ

Toplumun yapısında meydana gelen demografik, fiziksel, sosyal, kültürel, teknolojik birçok faktör toplumsal değişme kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Çünkü toplumsal değişme bu faktörlerin etkileşimi sonucunda orta çıkan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Kentleşme kaynaklı oluşan demografik değişmelerin etkisi ise toplumun yapısı, işleyişi ve düzenlenişinde yeniden inşa edilmektedir. Günümüz toplum yapısındaki en büyük toplumsal değişme unsurunun sanayileşme olduğu dile getirilmekte ve sanayileşme en çok değişme yaratan süreç olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle günümüz toplum yapısını değerlendirirken; sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin toplumsal yapının düzenlenmesindeki etkisinin kaçınılmaz olduğu dile getirilmelidir. Çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan sanayileşme ve kentleşme süreci, toplumsal yapının tüm boyutlarında değişmelere yol açmıştır. Bu değişme hareketleri, toplumsal yapının tüm kurumlarını etkisi altına alarak, temel kurum olan aileyi de derinden etkilemiştir. Bu itibarla aile kurumunun yapısında, işleyişinde ve işlevlerinde önemli farklılıklar oluşması gerçeğini gündeme getirmiştir.

Özellikle kentleşme sürecinin aile yapısına hangi konularda ve ne tür etkilerde bulunduğu meselesi Toplumbilim araştırmalarında her zaman önemli bir yerdedir. Denilebilir ki araştırmalarda, zaman içerisinde farklı mekânsal alanlarda yaşam deneyimleyen bireylerin yaşam pratikleri, davranış ve tutumlarında nasıl bir farklılık olduğu

meselesi her zaman ilgi konusu olmuştur. Bu ilgi ve ihtiyaçtan hareketle kitapta kent ve aile kurumuna ilişkin toplumsal değişme süreçleri temelde dört başlık altında ele alınmıştır.

Kitabın ilk bölümünde sanayileşmeye ilişkin kavramsal açıklamalara yer verilerek, Türkiye’ de sanaileşme süreci açıklanmıştır. İkinci bölümde kentleşmeye ilişkin kavramsal açıklamalara değinilmiş, sanayileşmenin kentleşmeye etkilerine açıklık getirilerek, kuramlar ve süreçler boyutuyla ele alınmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde toplumsal değişmeye ilişkin kavramsal açıklamalara değinilmiş, kent ve aile kurumundaki tarihsel görünümlere kavramsal bir zemin oluşturulmuştur. Ayrıca toplumsal değişmeyi etkileyen faktörler ve kuramlar bu görünümleri derinleştirmek amacıyla değerlendirilmiştir. Kitabın son bölümünde ise aile kurumunun tarihsel görünümleri toplumsal değişme süreciyle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Günümüz aile yapısı da toplumsal değişme sürecinin bir sonucudur. Bu sebeple kitapta değişen yapısıyla günümüz ailesinin genel görünümlerine de yer verilmiştir. Sonuç olarak kente ve aile kurumuna dair toplumsal değişme süreçlerinin değerlendirildiği ve genel görünümlerinin ortaya konduğu bu kitabın, sürüdürülebilir kent ve aile politikalarıyla desteklenerek toplumsal yapının güçlenmesi hedefine bir adım daha yaklaşırmasını temenni ediyoruz.

Bu kitap çalışması yazarın Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Gülsen DEMİR danışmanlığında hazırladığı “Aliğa Örneğinden Hareketle

SANAYİLEŞME VE KENTLEŞME SÜRECİNDE DEĞİŞEN
AİLE YAPISI” isimli doktora tezinden üretilmiŐtir.

Kitabın alana katkı sağlaması, keyifli bir okuma deneyimi
yaŐatması ve okuyuculara ilham verebilmesi dileğiyle...

1. Sanayileşmeye İlişkin Kavramsal Açıklamalar

Sanayileşme, feodalite sisteminin devamında oluşan ve toplumsal yapı içinde bir çok değişme serüvenin mimarı olan toplumsal bir olgudur. Feodalite ise Avrupa'nın Ortaçağ'daki siyasi, hukuki ve sosyo-ekonomik düzenini belirleyen sistem olarak ifade edilmektedir. Kavramsal olarak açıklamak gerekirse sanayileşme makro ve mikro çerçevede ele alınmaktadır. Mikro açıdan sanayileşme; mal üretiminde makine kullanma veya milli gelir içinde sanayi kesiminin payının belirli bir orana erişmesidir. Makro açıdan ise sanayileşme; yeni üretim teknolojilerinin üretime uyarlanması, üretim kalitesinin artırılması, üretimin azalan maliyetle gerçekleştirilmesi neticesinde ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal açılardan değişmeye uğraması olarak ifade edilmektedir (İlkin,1973:427). Bendix sanayileşmeyi, devamlı olarak sürdürülen uygulamalı bilimsel araştırmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin sebep olduğu ekonomik değişme olarak açıklamaktadır (Bendix, 1995:99). Günümüzde sanayileşme, teknolojik gelişmenin bir ürünü, toplumsal ilerlemenin ise bir göstergesi olarak ifade edilmektedir (Eser, 1993:14). Ancak sanayileşmenin doğuşunu incelemek toplumsal yapının işleyiş sürecini açıklamak açısından oldukça yararlı görülmektedir.

6. yy.dan itibaren islam medeniyetinin yayılmaya başlaması Avrupa ülkelerinin doğu ile bağlarının zayıflamasına sebep olmuştur. Norman ve Macar istilaları ticareti durma noktasına getirmiştir. Bu durum toprağı olmayan ve toprakla yaşamını

sürdürmek isteyen bireylerin kırsala göç etmesine neden olmuştur. Literatürde “serf” olarak adlandırılan bu bireyler “senyörler” tarafından kontrol altında tutulmuştur. Senyörler de serflere işleyeceği toprağı, araç-gereçleri vererek, aynı yardımda bulunup onların güvenliğini sağlamıştır. Bu sayede serfler yaşamını idame ettirirken, senyörler de toprağını işleterek düzen sağlamıştır. O dönemde “serf-senyör” ilişkisi toplumsal düzen ve devamlılık açısından en gerekli durumlardan biri olarak görülmüştür (Göze, 1989).

Toprak, feodal düzende en önemli metadır. Toprak sahibi bireyler, güç ve otoriteyi elinde bulundurur. Bu sebeple feodal düzende serfler sosyal, ekonomik, politik açılardan kontrol altında tutulan bireylerdi (Hatiboğlu, 1989:39). 6. ve 11. yy.lar arasındaki süreçte bir yandan yoksulluk, diğer yandan kutsal topraklara hakim olma düşüncesiyle haçlı seferleri sürmüştür. 11.yy.’dan itibaren Avrupa’da tarım etkisini yitirirken asıl unsur olarak ticaret ve el sanatları ön plana çıkmıştır. Ticaretin gelişmesi, şehirlerin nicelik ve nitelik bakımından değişmeye uğramasıyla köylüler özgürlüklerini satın alabilecek duruma gelmiştir. 13.yy. serflerin özgürlüklerine kavuştuğı yüzyıl olarak ifade edilmektedir. Artık zenginlik sadece toprak sahibi olmayla ölçülmüyor, ticaret ve ticari ilişkiler zenginliğı belirleyen unsurlar olarak ön plana çıkıyordu (Göze, 1989:71). Yeni şehirler yeni zenginleri de beraberinde getirmiş, “burjuva” olarak adlandırılan yeni sınıf, sadece iktisadi alanda değil, düşünce, bilim ve kültürde de yeni açılımlar yaparak gücüne güç katmıştır.

Burjuvalar sanayinin gelişmesine büyük katkı sağlarken, bir yandan da sömürgeciliğin yayılmasına sebep olmuştur (İşçi, 1998:70).

Coğrafi keşiflerle birlikte zenginleşen burjuva, soyluların da topraklarını satın alır duruma gelmiştir. Zenginleşen Avrupa, kültür ve sanat faaliyetlerine olan olumlu katkılarıyla rönesansın doğmasına vesile olmuştur (Şirin, 1993:123). Ayrıca coğrafi keşifler ve sömürgecilik faaliyetleri merkantilizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. İstila edilen yerlerdeki altın, gümüş gibi madenler zenginlik simgesi olarak değerlendirilmiştir. Güçlü bir devlet olmak; “ülkedeki değerli madenleri korumak ve ülke içinde maden girişini kolaylaştırmaktan geçer” düşüncesi gelişmiştir. Bu sebeple ülkeler hem kendi tüccarlarını korumuş, hem de sömürge sayısını arttırarak hızlı sermaye birikimi sağlamıştır (Şaylan, 1995:23).

Üretimin artışıyla birlikte sermaye artışı da gerçekleşmiş ve bu durum kapitalizme zemin hazırlamıştır. Sosyo-ekonomik yapı ve üretim biçimi olarak ifade edilen kapitalizm; tarım devriminin yerini sanayi devrimine bırakmasıyla ortaya çıkan maddi ilişkiler ve çıkarlar üzerine dayalı bir sistem olan açıklanmaktadır. En öz şekilde kapitalizmde liberal düşünce hakimdir. Daha açık bir ifadeyle; bireyselleşme, özel mülkiyet, rekabet, serbest piyasa, serbest dış ticaret ve sınırlı devlet müdahalesi kapitalizmin dayandığı temel argümanlardır. Bireyi ve bireysel çıkarı öne çıkaran, kâr peşinde koşan kapitalistler sanayileşme sonucu ortaya çıkan ve günümüzün

sosyo-ekonomik düzenini belirleyen bir süreç olarak da ifade edilmektedir (Bal, 2011:4).

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; sanayileşmenin doğuşu coğrafi keşiflere, sömürgecilğe, rönesans ve aydınlanma süreci gibi önemli olgulara dayanmaktadır. Aydınlanma süreciyle, toplumsal yapıda “akıl ve bilimin başat rol oynaması süreci” gündeme gelmiştir. Bilimsel gelişmeler ve rasyonel düşünme teknolojinin gelişmesini sağlamış ve toplumsal yapı hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir.

1.1 Türkiye’ de Sanayileşme Süreci

Sanayileşme hareketlerinin ilk olarak İngiltere’de başladığı sıklıkla dile getirilmektedir ancak bunun hızla tüm dünyaya yayıldığını belirtmekte fayda vardır. Türkiye’de ise ilk sanayileşme faaliyetlerinin 1839 yılında Tanzimat Hareketleriyle başladığı belirtilmektedir. Tersane, demirhane gibi tesislerin kurulmasıyla sanayileşme yönünde ilk adımlar atılmıştır. Ancak 16.yy.da Avrupa devletleriyle imzalanan kapitülasyonlar (anlaşma gereği başka devlete tanınan sosyo-ekonomik ayrıcalıklar), Osmanlı İmparatorluğu’na çeşitli yükümlülükler getirmiştir. Gümrük vergilerinin yükselmesiyle Osmanlı dış pazarda rekabet edemez duruma gelmiş, fabrikalar zarar ederek kapanmıştır. Bir kaç küçük fabrikayla ülke gereksinimleri karşılanmaya çalışılmıştır. O dönemde sanayinin büyük bir kısmı İstanbul, İzmir, Bursa, Manisa, Uşak gibi illerde toplanmıştır. Ancak Lozan Antlaşmasıyla

kapitülasyonların uygulanması ülkede sanayiye zor duruma sokmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla 17 Şubat 1923'te, İzmir İktisat Kongresiyle birlikte sanayileşme sürecinde farklı yollar teşvik edilerek “özel sektör” gündeme getirilmiştir. On beş gün süren kongrede sanayiye geliştirmek için belli kararlar alınmıştır. Bunlardan bazıları;

- Teşviki Sanayi Kanununun yeniden düzenlenmesi,
- Sanayiye kredi verecek bir sanayi bankasının kurulması,
- Gümrük politikasının yeniden gözden geçirilmesi,
- Çalışma özgürlüğünün esas kabul edilmesi, tekel sisteminin kaldırılması,
- Alt yapıların ele alınması,
- Yerli üretimlerin arttırılmasına gayret edilmesi,
- İhracatın teşvik edilmesi,
- Ticaret ve sanayi odalarının kurulması,
- Sınai makina ve teçhizat ithalinden gümrük vergilerinin alınmaması,
- Kambiyo ve borsa işlerinin düzenlenmesi,
- Ekonomik gelişmeye katkısı olan yabancı sermayeye müsaade edilmesi gibi kararlardır. Kongrede alınan kararlar doğrultusunda 1924 yılında Türkiye İş Bankası, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, 1926' da Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. 1927'de ise ulusal sanayinin canlanması için vergi, gümrük, ulaşım, hammadde konularında kolaylıklar getirilmiştir. Kalkınmanın özel

teşebbüs aracılığıyla gerçekleştirilmesi fikri benimsenmiştir (Gölhan, 2012).

İzmir'deki ilk kongrenin ardından 1934-1938 yıllarında Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı sanayileşme süreci için ikinci önemli adım olmuştur. Bu planla birlikte şeker, dokuma, maden, selüloz ve seramik fabrikalarının ülkenin değişik yerlerine kurulması fikri gündeme getirilmiştir. Bu dönemde dünyada yaşanan ekonomik kriz dönemleri devletin başat rol oynamasına zemin hazırlamış ve 1933 yılında Etibank önderliğinde kimya sanayi (suni ipek-Gemlik, gülyağı-Isparta, kibrit ve asit-İzmit), pamuklu dokuma (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Malatya, Iğdır, Nazilli), kağıt ve selüloz (İzmit), kamgarn sanayi (Merinos-Bursa), kendir sanayi (Kastamonu), demir sanayi (Karabük), kükürt (Keçiborlu), toprak sanayi (seramik-Kütahya, şişe-cam Paşabahçe, çimento fabrikaları), şeker sanayi (Kırklareli-Alpullu, Uşak, Tokat-Turhal) alanında yatırımlar yapılmıştır. Özellikle bu yatırımlar ile dokuma sanayi alanında önemli gelişmeler olmuş, Çukurova ve Ege bölgesinde özel sektöre ait tesisler de kurulabilmiştir. Ayrıca 1937'de ilk Demir-Çelik Fabrikası Karabük' te kurulmuştur. Yapılan teşvik ve alınan tedbirler sayesinde Türkiye'deki sanayileşme hareketlerinin hız kazandığı ifade edilmektedir (Ertin, 1998).

1950' lerden sonra ise özel sektörün sanayiye yatırım yapması, nüfusun kırdan kente göç etmesi ve kentte iş gücü potansiyeli yaratması gibi durumlar sanayinin gelişmesine daha fazla ivme kazandırmıştır. Türkiye Sanayi Bankasının kurulmasıyla birlikte

özel sanayi daha da çeşitlenmiştir. 1963 yılından itibaren ise kalkınma planlarının hazırlanması, sanayinin planlı ve hızlı bir şekilde gelişmesinde etkili olmuştur.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tarımdan ziyade sanayiye ağırlık verilerek sanayi yatırımlarına başlanmıştır (DPT, 1963). 1968-1972 yılında uygulanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında değerlendirilmeye alınan konu büyükşehirlerden ziyade diğer illerin de gelişimini sağlamak ve sanayileşme noktasında yatırımlar gerçekleştirmek şeklinde olmuştur. Bu açıdan Petro-kimya, çimento, makine, cam sanayilerinin ön plana çıkarılması ve kırsal bölgelerin desteklenmesi şeklinde politikalar gündeme getirilmiştir (DPT, 1967).

1973-1978 yılında uygulanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planındada çok sanayi bitkilerinin ön planda olmasını gerektiren ve yağlı tohumlar üzerine üretimin yaygınlaştırılmasını içeren üretimlerin gerçekleştirilmesi konusu ele alınmıştır. Bu açıdan tarımdan ziyade sanayi ağırlıklı ekonomik faaliyetlerin ön plana çıkarılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir (DPT, 1972).

1978-1984 yılında uygulanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Avrupa Ekonomi Topluluğu' na yönelik çalışmaların değerlendirilmeye alındığı görülmektedir (DPT, 1979). Diğer yandan sanayi yatırımlarına teşvik amacıyla devletin 24 Ocak 1980 yılında çeşitli kararlar aldığı bilinmektedir. Çünkü ülke açısından

1980 yılı ekonomik sıkıntılarının yaşandığı ve 24 Ocak kararlarının alınmasının zorunlu olduğu bir dönemi işaret etmiştir. Bu bağlamda ele alınan 24 Ocak kararları;

- Serbest piyasa ve özel girişime dayalı ekonomik gelişimi sağlamıştır.
- Devletin ekonomideki payını küçültmüştür.
- Tarım ürünleri alımlarını sınırlandırmıştır.
- Dış ticareti serbestleştirmiştir.
- Yabancı sermayeyi ve düşük faizli kredi gibi sistemleri teşvik etmiştir (Kazgan, 1988:344). Bu kararlarla başlayan süreç, Türkiye'nin kalkınma politikalarında ithal ikameci dönemin sona erdirilmesi ve ihracata yönelik sanayileşme döneminin başlangıcını oluşturmuştur (Makal ve Toksöz, 2015: 156). 24 Ocak kararları sonrası devlet çeşitli fonlardan özel sanayiye kredi ve finansman sağlamış, KİTler özelleştirilmiş, “yap-işlet-devret” modeliyle yeni tesisler kurulmuştur. Bu tedbir ve teşviklerle sanayinin milli gelire katkısı yükselmiştir (Ertin, 1988).

1984-1989 döneminde uygulanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise ithalat ve ihracat konularına öncelik verildiği görülmektedir. Yabancı sermayeye teşvik eden politikalar gözden geçirilmiştir ve sanayiye destek olması amaçlanmıştır (DPT, 1985).

1990-1994 yıllarında uygulanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planında kalkınmanın ve ilerlemenin kaynağının sanayileşme

olduğu yinelenmiş ve rekabetin sanayileşme s¼reciyle bağlantılı olduğu gerçeği dile getirilmiştir. Bu bakımdan dış pazarlara girmenin ¼lke refahına katkıda bulunacağı fikri ¼n plana ¼ıkmıřtır (DPT, 1989).

1996-2000 yıllarında uygulanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma sanayinin teşviki i¼in ayrılan kaynaklara dikkat ¼ekilmiřtir. ¼lke sanayisi uluslararası arenada rekabet edebilecek potansiyele getirilmek istenmiştir. Bu bağlamda liberal ekonomi politikaları ¼n plana ¼ıkmıřtır. Sanayinin ¼lke ekonomisine olan katkısını artırmak amacıyla organize sanayi b¼lgelerine dikkat ¼ekilmiř ve bu b¼lgelerin sayısında artış sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır (DPT, 1996).

2001-2005 yıllarında uygulanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında doğal kaynakların kullanılması gündeme gelmiştir. Bu durumun tercih sebebi hammadde ve enerji ihtiyacının daha ekonomik, hız ve güven konusunda daha işlevsel olması gerçeğidir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, atılacak adımların az risk politikası kapsamında olmasını mecbur kılmıştır. Bu planda Avrupa'ya sunulması hedeflenen ihracata y¼nelik malların ¼nemi vurgulanırken, istihdam, iletişim, rekabet g¼c¼, bilgi, Ar-ge ¼alıřmaları da planın diğer ¼nemli gündem maddeleri olarak g¼r¼lm¼řt¼r. Avrupa Birliği uyum s¼recine ilişkin konular g¼r¼ř¼lerek, sanayi-¼evre ilişkisine ¼zen g¼sterilmiřtir (DPT, 2001).

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planındaki konular daha önceki planlara benzer şekilde rekabet, teknoloji, nitelikli eleman, gelişen diğer sektörlerle ilişki, organize sanayi bölgelerinin yetersizliği, Ar-ge ve bilişim şeklinde sıralanabilir. Geleneksel sanayi üretiminden ziyade, daha modern ve daha rekabetçi sanayinin kalkınmayı beraberinde getireceği düşünülmüştür. Özellikle ülkenin savunma sanayisi alanında dışa bağımlılığın azaltılması için geniş çaplı çalışmalar üzerinde durulmuştur (DPT, 2007).

2014-2018 dönemini ve günümüzü de kapsayan Onuncu Kalkınma Planında ise; üretimde verimliliğin sağlanması, ithalatta bağımlılığın azaltılması, yurtiçi tasarruf tedbirlerinin yaygınlaştırılması ve israfın önüne geçilmesi konuları üzerinde durulmaktadır. Kayıt dışı ekonominin azaltılması ve yerli kaynaklara dayalı enerji üretiminin sağlanması kalkınmayı beraberinde getirecek önemli unsurlar olarak görülmektedir (DPT, 2013). 1963 yılından itibaren başlayan ve belli dönemleri kapsayan kalkınma planlarında, “sanayiye teşvik” ve “organize sanayi bölgelerinin artırılması” konusu sürekli gündemde olmuştur.

Özetle; 1950’ li yıllarda devlet öncülüğünde oluşan sanayileşme hareketleri 1960’lı yıllarda planlamanın başlamasıyla yükselişe geçmiştir. 70’ li yılların sonlarına doğru oluşan kısa süreli düzensizlik, 1980’ den sonra Dünya Bankası ve IMF’ nin desteğiyle

dışa açık politikalarla serbest piyasa ekseninde şekillenmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003:1). 1980' li ve 1990' lı yıllar ülkenin sanayileşme sürecinde önemli iki dönem olarak görülmektedir. İlki dışa açık sanayi stratejisi, ikincisi ise ekonomik entegrasyona yönelik sanayi stratejisidir. 1980 üç temel özellik itibariyle önceki dönemlerden ayrılmaktadır.

1. İthal ikameye dayalı sermayenin yerini dışa dönük politikaya bırakması neticesinde yabancı sermaye kısıtının kaldırılması,
2. Devletin sanayileşmedeki rolünün azalması ve yatırımcıyı özel sektöre yönlendirmesi,
3. 1987' de AB' ye üyelik başvurusu, 1995' te AB ile Gümrük Birliğine girilmesi, DTÖ'ye üye olunması gibi durumlar neticesinde dış dinamiklerin güçlü etkisi sanayileşmeyi önemli ölçüde etkilemiştir.

Belirtilen kriterler çerçevesinde 1980 sonrasında Türkiye' nin sanayileşme sürecinin, küreselleşme ve AB entegrasyonu ile şekillenen bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür (Türkkan, 2001:105). Küreselleşme; ülkelerin sosyolojik, ekolojik, ekonomik ve siyasi açılardan birbirine bağımlı olduğu, karşılıklı bir etkileşim sürecini beraberinde getiren evrensel bir olgudur. Bu itibarla Türkiye' nin ekonomisi ya da sanayileşme politikaları diğer ülkelerle olan ilişkilerden bağımsız olarak düşünülememektedir.

2. Kentleşmeye İlişkin Kavramsal Açıklamalar

Sosyal olaylar toplumsal yapıyı oluşturan birbirine bağlı bir zincirdir. Bu sebeple bir kavramı açıklayabilmek ve içeriğini tam olarak doldurabilmek için başka kavramlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple kent kavramını açıklığa kavuştururken toplumsal yapı, toplumsal değişme, göç, kentleşme ve kentlileşme(me) gibi kavramları da konuya dahil etmek gerekmektedir. İlk olarak denilebilir ki kentleşme, toplumsal yapıda meydana gelen bir toplumsal değişme sürecidir. O halde ilk olarak toplumsal yapı kavramına değinmek yerinde olacaktır.

Toplumsal yapı kavramını genel olarak ifade etmek gerekirse; “bir topluluğun toplumsal düzeni, kuruluşu, kuruluşun işleyişi ve bir takım işlevlerin yerine getirilme yoludur” denilebilir (Yasa, 1970:1). Birey, toplumsal bir varlıktır ve ilişkilerin bir düzen çerçevesinde gerçekleşebilmesi ancak toplumsal temelleri sağlam bir yapıyla mümkün görülmektedir. Toplum içerisinde yaşayan bireyler arasında çok çeşitli ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkilerin tümü toplumun yapısını meydana getirmektedir. Toplumsal yapı, karşılıklı bağımlılık içine girmiş olan kurumların düzenini ifade etmektedir. Radcliffe Brown, toplumsal yapıyı bir anlamda “bireyler arası bütün ilişkiler” olarak görmektedir (Tezcan, 1995:83). Tüm bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelinde ekonomik ilişkiler bulunmaktadır. Bu ekonomik ilişkiler ekonomi dilinde “üretim ilişkileri” adıyla anılmaktadır. Bu ilişkilerdeki değişme hareketleri, toplumun yapısını da etkilemektedir (Hançerlioğlu, 1986:427). Bir

toplumsal yapının heterojen olduğu gerçeği; çeşitli statüleri, kültürleri, inanç ve değerleri bir arada barındırmasıyla ilişkilidir (Nirun, 1991: 106). Toplumsal yapıya şeklini veren değişkenler ve özellikler; doğal kaynakların kullanımı ve niteliği, kaynakları işlevsel kılan teknoloji, nüfus ve özellikleri, toplumsal ilişkiler, ayrıca ifade edilen tüm unsurları birleştiren değerler sistemi olarak belirtilmektedir (Kıray, 1999:155).

Toplumsal yapı bütünsel bir mekanizmadır. Bir tarafta bütünlük varken, her şey birbirine bağlı ve ilişkiliyken, diğer taraftan toplumda meydana gelen değişmelerin, diğer toplumsal ilişkileri de zincirleme olarak farklılaştırdığı bilinmektedir. Yani Kıray' ın deyiimiyle doğayı işleme biçimi farklılaştığında, nüfus da farklılaşmakta, nüfus farklılaştığında yerleşme biçimi de farklılaşmakta, yerleşme biçimi farklılaştığında toplumsal ilişkiler de farklılaşmaktadır. Bu sebeple tüm bu değişme hareketleri değer ve inanç sisteminiz de farklılıklar yaratmaktadır (Kıray, 1999:312). Bu sebeple toplumsal yapı içinde değişme kaçınılmaz bir kavramdır.

Toplumsal değişme genel anlamıyla, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardaki farklılaşmaları ifade etmektedir. Toplumsal değişme; temel olarak “ilişkilerin değişmesi” olarak açıklanmaktadır. Bir açıdan toplumsal değişme; toplumsal dengenin yeni bir toplumsal durum karşısında farklılık göstermesi olarak ifade edilebilir. Toplumsal değişme Tütengil' in deyiimiyle; ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda sanayileşmenin neden olduğu farklılaşma süreci

olarak açıklanmaktadır (Tütengil, 1985:8). Toplumun kurumlardan oluştuğu gerçeği göz önüne alındığında, kurumsal ilişkiler değiştikçe toplumsal yapı da değişmektedir. O halde değişme en öz ifadeyle, ilişkilerin değişmesi olarak açıklanmaktadır (Kongar, 2007).

Göç kavramı da aslında bir anlamda toplumsal değişme süreciyle şekillenen bir olgudur. Literatüre bakıldığında göç kavramına ilişkin çeşitli açıklamalar mevcuttur. Göç, “kent, kır gibi bir yerleşme biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketi” dir (Üner, 1972:77). Bireylerin yaşadığı coğrafyadan/mekandan ayrılması ve farklı bir mekana yerleşmesi olarak da belirtilmektedir. Bir anlamda Özcan göçü sosyal bir hareket olarak değerlendirmektedir. Göç; “bireylerin yaşadıkları yeri terk edip devamlı olarak yaşayacakları başka bir yere gitmeleri” olarak ifade edilmektedir (Özcan, 1997:78). Göç en öz ifadeyle bir yer değiştirme olayı olarak ifade edilmekte, bu yer değiştirme ise en geniş anlamda kır ve kent arasında gerçekleşmektedir. Bir mahalleden başka bir mahalleye taşınmak ya da semtler arasında gerçekleşen yer değiştirmeler, göç kapsamına alınmamaktadır. Ayrıca göçte “süre” de önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Yine de belirtilmelidir ki hangi sürede değişmelerin göç kapsamına alınacağı göreceli bir durum olarak görülmektediri Ancak yer değiştirmelerde esas nitelik; “yerleşme” olarak görülmektedir. Göç hem toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu, hem de ekonomik ve toplumsal değişmelerin bir ürünüdür (Ünal, 2008:1). Göç, öncelikle

fiziksel bir harekte olarak değerlendirilse de olgunun sosyal bir hareket olduğu gerçeği de gözardı edilmemelidir. Bu açıdan göçün sosyal ve fizil-ksel açıdan geniş etkiler yarattığı dile getirilmelidir (Demir vd., 2006:1). Bu anlamda göç sadece mekânsal değil, sosyal bir olgu olarak da değerlendirilmektedir. Nitekim göç, bireylerin ya da toplumların nüfus yapılarında, coğrafi mekânlarında değişmeler yaratan, eylemin bitiminden sonra dahi etkileri devam eden çeşitli süreçleri içinde barındıran karmaşık bir olgudur (Çakır, 2010:210).

Göç; iç göç, dış göç, gönüllü göç, zorunlu göç, süreli göç, kalıcı göç gibi mekâna ve zamana göre çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Akım yönlerine göre göçler ise; kırdan-kıra, kentten-kıra, kentten-kente ya da kırdan kente olabilmektedir. Türkiye’deki göçler daha çok kentten-kente, en yoğun şekliyle ise kırdan-kente olarak gerçekleşmektedir. Keleş’ e göre gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsinde tarımsal faaliyetlerin gelir getirisinin düşük olduğu, toprakların miras yoluyla küçülerek değersizleşmesi, toprak üyeliğindeki dengesizlikler vb. koşullar bireyleri kırdan kente iten nedenlerden bir kaçı olarak ifade edilmektedir (Keleş, 2002:27). Kırdan kente göçün gerçekleşmesinde hem kırın itici gücü, hem de kentin çekici yönüne ilişkin görüşlerin Tümertekin, Yavuz, Keleş, Geray, Tütengil ve Şenyapılı gibi pek çok araştırmacı tarafından dile getirildiği görülmektedir. Köyden kente göç etme sebepleri çeşitli şekillerde ifade edilse de genel ifade ile göç; sanayileşme sürecinin sosyolojik ve ekonomik bir yansıması olarak açıklanmaktadır (Zhang ve Song, 2003). Bu süreç, kırsal alanlarda gerçekleşen tarıma

dayalı ekonomik ve sosyal yapının akabinde getirdiği sorunlarla daha fazla açığa çıkmaktadır. Kırdaki çeşitli sorunlar itici faktörleri oluştururken, kentteki ekonomik canlılık, yüksek ulaşım olanakları, nitelikli eğitim koşulları ve gelişmiş sağlık olanakları kentin çekici faktörleri olarak ifade edilmektedir. (Çelik 2006; Şimşek ve Gürler 1994). Tarım topraklarının parçalanması sonucu yetersiz kalması, verimsizleşmesi, makineleşmenin iş gücü ihtiyacına önemli fırsat yaratması, işsizlik, kişi başına düşen gelirin düşüklüğü, eğitim, sağlık ve diğer alt yapı kurumlarının yetersizliği, terörün yarattığı güvensiz ortam vb. nedenler bireyleri göç etmeye zorlarken, gelişmiş fırsatlardan yararlanma isteği de kentleşme/kentlileşme isteğini ön plana çıkarmaktadır (Bal, 1999:52).

Kent; göç eden bireylerin ilk tercih mekanı olarak ifade edilmektedir. Kırdan kente ya da kentten kentte yapılan yoğun göçler bu kanıyı desteklemektedir. Eski dönemlerde kent kavramı tanımlanırken kale ve sur gibi ölçütler kullanılmaktaydı. Ancak günümüz toplum yapısına bakıldığında kent kavramını tanımlayan ölçütlerin farklılaştığı görülmektedir. Kent ölçütleri; istihdam yapısı ve olanakları, ekonomik işlevsellik ve demografik yoğunluk gibi durumlarla açıklanmaktadır. Her yaklaşımın ayrı bir ölçüt kullanarak kenti ifade etmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu bağlamda demografik yaklaşımın kentin nüfus yoğunluğunu dikkate alarak niceliksel bir bakış açısına sahip olduğu ifade edilebilir. Kenti belli bir nüfus yoğunluğuna ulaşmış mekanlar olarak tanımlayan Sencer, kenti “kendine özgü bir iş/güç biçimi, toplumsal örgütü ve belli bir

yerleşik kültürü bulunan çok nüfuslu yerleşmeler” şeklinde ifade etmektedir (Sencer, 1979: 4). En genel ifadeyle kent; tarım dışı üretimin yapıldığı, ticaretin yaygın olduğu, tarımsal üretimin kontrol edildiği, üretim-tüketim ve dağıtımın koordine edildiği, üretimde teknolojinin yaygın olarak kullanıldığı, iş birliğinin yerini iş bölümü ve uzmanlaşmaya bıraktığı, belli nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna ulaşıldığı, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel farklılıkları bünyesinde barındıran heterojen ve dinamik yerleşmeler olarak ifade edilmektedir (Çezik, 1982:17). Kent; ekonomik yapılanmanın yenilenmesi ve fiziki çevrenin değişmesi dışında aynı zamanda bireylerin hareketlerine, duygularına, davranış ve düşüncelerine de etkide bulunan yeni bir toplumsal düzeni ifade etmektedir (Sezal, 1992:23). Bu açıdan göç gibi kent kavramının da, bireyler üzerindeki sosyal etkisinin tüm yaşam alanlarına yansıdığı unutulmamalıdır.

Kentler Kıray’ a göre, tarım dışı üretimin gerçekleştirilmesinden ziyade, tarımsal ve tarım dışı üretimin-dağıtımının-kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine ulaşmış yerleşmelerdir (Kıray, 1998: 17). Yörükan, Sorokin ve Hartzler tarafından yapılan açıklamaya göre kentin belli özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bu itibarla kent;

- Kent heterojen bir gruptur.
- Kentte mekansal sınırlılıktan dolayı nüfus yoğunluğu vardır.

- Bireyler kentte mekan olarak birbirine yakın olsalar da yani fiziksel mesafe az olsa da, aralarındaki ilişki yönünden sosyal mesafe fazladır.
- Kentte, özgürlük ve bireysellik ön plandadır.
- Kentlerde bireyler arası ilişkiler, formal ve rasyonel kanunlarla yani duygusallıktan ziyade akla dayalı olarak düzenlenmektedir.
- Uzmanlaşmaya dayalı, farklılaşmış formel iş organizasyonları yaygınlaşmıştır.
- Kentte ulaşım imkanları ve mekansal hareketlilikten dolayı sosyal hareketlilik ileri düzeydedir.
- Kent kültürü dinamik ve değişkendir.
- Kent; ekonomik fırsatlar, sağlık ve eğitim olanakları, bilim-sanat faaliyetleri bakımından gelişmiştir.
- Kent; sorunların yoğunlaştığı bir mekân olarak görülmektedir. Kentte; kazalar, suç işleme, alkol-uyuşturucu bağımlılığı, anomi, yabancılaşma vb. konularda sorunlar yoğunlaşmaktadır (Yörükan, 1968). Bu itibarla denilebilir ki kent; bireylere fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak bir yaşam alanı sunarken, onları bu faktörlerden hareketle değiştirmektedir.

Kent kavramına ilişkin olarak açıklanan *kentleşme kavramı*, sanayinin gelişmesiyle birlikte tarım dışı etkinliklerin artması sonucu nüfusun kent alanlarında yoğunlaşması ve kentsel mekânların genişleme süreci olarak ifade edilmektedir (Ozankaya,

1999). Gökçe' ye göre kentleşme; “Belirli bir zaman aralığında kent olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde nüfus artışı ile birlikte görülen ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişmeyi belirleyen süreçtir” (Gökçe, 1977:8). Sencer kentleşmeyi farklı beş boyuta değinerek açıklamaktadır. İlk olarak kentleşmeyi nüfussal olay olarak kabul etmektedir. Kent nüfusunun artması, doğum ve göç ile sağlanmaktadır. Kentleşmenin ikinci boyutu, ekonomik mekânlar arası bir nüfus aktarımı veya çeşitli mekanların etkin nüfus içindeki oranında bir değişme olmasıdır. Bu anlamda kentleşme, nüfusun tarımdan sanayi ve hizmetlere kayması, bu nedenle kentsel iş-güç biçimlerinin ekonomide işlevsellik kazanması anlamına gelmektedir. Üçüncü olarak kentleşme fiziksel bir mekan olmasından hareketle işlevsel bir iç bütünlüğüne sahip bir yerleşme biçimidir. Dördüncü olarak, kentleşme yeniden biçimlenme sürecini anlatmaktadır. Son olarak ise kentleşme bir yönetsel örgütlenme sürecidir (Sencer, 1979). Keleş kentleşmeyi bir nüfus birikim süreci olarak açıklarken; sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve kent alanlarının büyümesi sonucunu doğuran toplum yapısında, örgütlenmenin arttığını, uzmanlaşmanın geliştiğini, bireylerin davranış ve düşünce biçimlerinde farklılıklar yarattığını ifade etmektedir (Keleş, 1996:19).

Kentleşme, dar anlamıyla kent sayısının ve kentte yaşayan nüfustaki niceliksel artış şeklinde dile getirilmektedir. Geniş anlamıyla kentleşme, kentli olarak ifade edilen bir yaşama tarzı oluşturan ve beraberinde nüfusun ölçüsü, yoğunluğu ve heterojenliği

(farklılığı) konusunda niceliksel artış yaratan; sosyal ilişkilerin, derecesini ve sıklığını da belirli ölçülerde farklılaştıran dolayısıyla da bireysel ve toplumsal ilişkileri şekillendiren bir olgu olarak açıklanmaktadır (Sezal, 1992:23). Bu sebeple kentleşme; hem ekonomik ve sosyal ilişkilerin şekillenmesiyle meydana gelen bir “sonuç” hem de toplumsal değişme sürecini etkileyen bir “öge” dir (Kartal, 1978:4). Kentleşme süreci, kır mekanının kent mekanına dönüşmesi ve toplumsal pratiğin değişme sürecidir (Tolan, 1991: 162). Bir anlamda, kentleşme; demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan çok boyutlu bir yapısal dönüşümü içermektedir (Suher, 1991). Sosyolojik bir kavram olarak ise; kentleşme dar mekanlı bir cemaat hayatından, geniş mekanlı bir cemiyet hayatına geçiş ve yeni “sosyal ilişkilere” ve bunun gerektirdiği “yeni örgütlenmelere giriş” olarak ifade edilmektedir (Sezal, 1992:22). Louis Wirth'e göre "kentleşme bir hayat tarzıdır" (Giddens, 1993:99). Kentleşmenin, bireyin tutum ve davranışlarında bir değişmeye neden olması, kente göç edenlerin "kent kültürü" nü benimsemeleri ve kentsel hayat biçimini yaşamaları "kentlileşme" sürecini oluşturmaktadır (Bayhan, 1997).

Kentleşmeye bağlı olarak gelişen *kentlileşme*, kısaca kırsal mekandan kentsel mekana göç eden nüfusun ekonomik ve sosyal bakımdan, kırsal özellikleri bırakarak, kentin özelliklerine uyum sağlaması süreci olarak tanımlanabilir. Anlaşılacağı üzere kentlileşen bireyde, ekonomik ve sosyal olmak üzere iki açıdan değişme yaşanmaktadır. Bu sebeple, kentlileşme ekonomik

kentlileşme ve sosyal kentlileşme olarak iki şekilde açıklanmaktadır. Ekonomik açıdan kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kent mekanında ya da kente ait işlerle kazanması şeklinde gerçekleşmektedir. Sosyal açıdan kentlileşme ise, kırsal bireyin çeşitli konularda kente ait tutum ve davranış biçimlerini ve kültürel değer yargılarını özümsemesiyle gerçekleşmektedir (Kartal, 1983:94).

Kentlileşme veya “kentli olmak” birey eksenli bir değişme sürecidir. Bu süreç toplumsal kentleşme sürecinin bireysel özelliklere yansımalarıdır. Bir yönüyle denilebilir ki kentlileşme psikososyal bir süreçtir (Keleş, 1998). Kentlileşme; kentleşme sonucunda, toplumsal değişimin bireylerin tavır, davranış ve ilişkilerinde, değer yargılarında, inançlarında, yaşam tarzlarında değişme yaratma sürecidir. Kentlileşme, hem kırdan kente göç sonucu bireyin kente ait işlerde gelir elde etmesi, hem de kentin sunduğu bütün fırsatlardan yararlanması şeklinde bir değişme sürecine işaret etmektedir (Erkut, 1991:52).

Kentlileşme, bir açıdan kültürle bağlantılı bir kavramdır. Denilebilir ki kentlileşme, bir kültür oluşumudur ve kültür değişimini ifade etmektedir. Kent ve kırsal kendine özgü yaşam biçimleri vardır. Bu durum kültür unsurlarının kente yansımaları şeklinde ifade edilmektedir. Kentlileşme kente uyumu ifade ederken, kentlileşememe kente bütünleşemeyen, davranışları, düşünce ve yargılarıyla kente ait olanı içselleştir(e)meyen bireyleri

ön plana çıkarmaktadır. Yani kentleşme bireylerin davranış ve ilişkilerinde, yaşam biçimlerinde değişme yaşaması ve kente uygun yapılara bürünme sürecidir. Kentleşme, Tatlıdil (2002) tarafından kentsel yaşam biçimine uyum şeklinde ifade edilmektedir. Kent yaşamına maddi-manevi ayak uyduramayan bireylerde kentleşme bilinci oluşmamakta ve kent kültürü özümsememektedir. Kent kalıplarıyla bütünleşemeyen birey; siyasi, dini, eğitimsel tavır ve davranışlarda, bilgi edinme ve hak arama biçiminde, dayanışma ve yardımlaşma değerlerinde kent kültürüne uyum sağlayamamaktır (Görmez, 1997:22; Erkut,1995:61). Bu durum kentleşen ve kentleşemeyen bireylerin farklı tutum ve davranışlar içerisinde olduğunun bir diğer ifadesi olarak değerlendirilebilir.

2.1. Kente ve Kentleşmeye İlişkin Kuramlar

Kuram; olguların nedenlerini ve olgular arasındaki ilişkileri araştıran, olguların bağlı olduğu kanunlar bulunup bulunmadığını açıklamaya çalışan bir düşünce sistemidir. Kent kuramı ise, kentlerin neden var olduklarını, temel özelliklerini, nasıl genişlediklerini mantığa uygun olarak açıklayan bir düşünce mekanizmasıdır. Kent kuramı iki temel amaçtan hareket eder. İlki, kentlerin oluşumunu, gelişimini ve planlanmasını ortaya koymak ikincisi ise; önceden saptanan amaçların gerçekleştirilmesi için izlenmesi gereken yolları ve kuralları göstermektir (Keleş, 2002:120).

19. yy.da kentleşme olgusu yaşanan toplumsal değişimleri merkeze alarak açıklanılmaya çalışılmış ve bir açıdan kentler Saint

Simon' un ifadesiyle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, Tönnies' in deyimiyle cemaatten cemiyete geçiş, Spencer'ın ifadesiyle basit toplumlardan karmaşık toplumlara geçiş, Durkheim ve Howard Becker'ın deyimiyle mekanik dayanışmalı toplumlardan organik dayanışmalı toplumlara geçiş olarak tanımlanmıştır (Yörükan, 2005). 19. yy. sosyologları kentleşmeyi çeşitli sosyal argümanları ön plana çıkararak analiz etmiştir. Bunlar Klasik Kent Kuramları, şikago Okulu ve ağdaş Kent Kuramları olarak temel üç başlıkta analiz edilebilir.

2.1.1. Feodalizmden Kapitalizme Giden Yol: Klasik Kent Kuramları

19. yy. da Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde yaşananlar toplumsal yapının tüm unsurlarına tesir etmiştir. Bu açıdan toplumsal yapının önemli bir dinamiğini oluşturan kentler de bu değişme sürecinden fazlaca etkilenmektedir. Kapitalizmin kent alanlarına yansıdığı farklı sosyologlar tarafından dile getirilmiştir. Karl Marx, Frederich Engels, Max Weber, Emile Durkheim gibi araştırmacılar bu kapsamda kapitalizm-kent/kentleşme ilişkisine fikirsel anlamda yorum katan önemli isimlerdir.

Marx ve Engels' in düşüncelerinden hareketle Klasik Kent Kuramları çerçevesinde Ekonomi-Politik Yaklaşım şekillenmiştir. Bu yaklaşım kentleşme olgusunu, kapitalist sistemle ilişkilendirmekte ve sermaye birikiminin kentleşme süreciyle bağlantısını açıklamaktadır. Yaklaşımın temsilcileri kenti,

feodalizmden kapitalizme geçiş bağlamında önemli bir tarihsel öğe olarak görmüşlerdir. Marx ve Engels'in kente özgü fikirleri kır-kent ayrımı, kent sorunları, konut sorunları gibi temelde üç noktada bulunmuştur. Kapitalizmin gelişimi kır-kent ayrımını belirginleştirmiştir. Onlara göre kapitalizmin temel argümanı olan “özel mülkiyet” ve “artı değer” kentlerde ortaya çıkan kentsel sorunların ana kaynağıdır (Holton, 1999:34). Kapitalist üretim ilişkilerinin kırsal alanda oluşturduğu dönüşümler kırsal alanda çok sayıda bireyin işsiz kalmasına ve yerleşim olana kent alanlarına gitmesine sebep olmuştur. Bu durum hızlı sanayileşme ve beraberinde hızlı kentleşmeyi getirmiştir. Engels' e göre kapitalizm, sömürüyü ve sefaleti yaratmış ve bu durum yaşam alanlarına da yansımıştır. Bu sebeple yaşam alanı ve yeniden üretim süreçlerini sınıf çelişkisi çerçevesinde değerlendirmek Engels' in çalışmalarının özgün yanını oluşturmaktadır (Şengül, 2001). Sanayi devrimi ve sonrasını açıklayabilmek için önemli fikirler öne süren Marx ve Engels, kentsel eşitsizlikler ve eşitsizliklerin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenmişlerdir. İnsan doğasına en aykırı kent şeklini “sanayi kenti” olarak dile getirmişlerdir. Çünkü sanayi kenti beraberinde kapitalist bir düzen, kapitalist düzen ise ardından düzensizlik, kaos, yoksulluk, eşitsizlik gibi durumları getirmektedir. Marx' a göre sermaye birikiminin eşitsizliği sonrasında oluşan burjuva ve proleter sınıf en nihayetinde ortadan kaybolacak, proleterlerin sosyalist devrimi gerçekleştirmesiyle sosyalist kent/toplum görünümü hakim olacaktır. Böyle köklü bir devrimin gerçekleşmesi ise olabilecek en kötü ortamda yani kapitalist düzende

gerçekleşecektir. Bu sebeple sanayi toplumunu eşitsizliğin eşitliğe dönüşebilmesi açısından gerekli görmektedir. Diğer bir deyişle Marxizm için kentler, işçilere sunduğu olanaklar bakımından yetersiz ve olumsuzken, tarihsel gelişim açısından son derece önemli mekanlar olarak görülmektedir (Demir ve Şahin, 2008).

İdeal tip olarak kent kavramını açıklayan Weber kenti kavramsallaştırırken ekonomi ve siyasi ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Weber' e göre ekonomik açıdan kent, yaşayanların tarım dışı ve özellikle ticaretle uğraştığı mekanlardır. Weber' in kent tanımına siyasi unsurlar açısından bakıldığında ise kentlerin göreceli özerkliği ön plana çıkmaktadır. Belirtilen siyasi ve ekonomik boyutun bir araya gelmesi Weber' in “ideal kent” ine vurgu yapmaktadır. Weber'in üzerinde durduğu diğer önemli bir kavram ise “kentsel topluluk” tur. Weber kentsel topluluğu açıklarken bireyler arası ilişkilere vurgu yapmaktadır. Bireyler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri kentsel topluluğu oluşturan önemli iki öge olarak görmektedir. Weber' e göre, kentsel topluluğu oluşturan diğer unsurlar ise istihkâm, pazar, bağımsız bir hukuk düzen ve kısmen özerk yerel bir yönetimdir (Tcllan, 2008: 35). Weber, kentin ortaya çıkabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için “iktidar ve otorite” ye ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Bu konuda esas mesele, kentin bu işlevini hangi kişi ve kurumların yerine getirdiğidir (Weber, 2000).

Durkheim ise kenti ele alırken; toplumsal yapıyı açıklarken kullandığı kavramlardan (iş bölümü ve dayanışma) destek almaktadır. Kent O'na göre hem iş bölümü ve dayanışmayı artıran bir mekân, hem de toplumdaki anomik yapıyı güçlendiren, belli güçlere hizmet eden bir yaşam alanıdır. Bu açıdan kentte patolojik durumlarla karşılaşma oranının yüksekliğinden bahsetmektedir (Keleş, 2002:132). Dayanışma konusuna ilişkin ilk sistemsal kavramlaştırmalar Durkheim tarafından yapılmıştır. Toplumlari en temelde “mekanik” ve “organik” dayanışma türlerine göre sınıflandırdığı bilinmektedir. Mekanik dayanışma “aynılık” ilkesinden hareketle geleneksel toplumlarda görülürken, organik dayanışma “farklılık” ilkesinden hareketle modern toplumlarda görülmektedir. Sanayi sonrası toplumuna ait olan uzmanlaşma ve iş bölümü bazı durumlarda iş birliğini gerekli kılmaktadır. Bu durum organik dayanışma olarak isimlendirilmiştir. Toplumsal sistem içinde bireylerinin toplamının toplumu oluşturmadığını, toplumu oluşturan gücün ortak değer, ortak kültür gibi paydalarda buluşulması gerektiğini belirtir. Bu sebeple Durkheim, toplumsal pratiklerin üyelerini toplumsallaştırdığını dile getirmektedir. Kentsel düzenin kaos/anomi yaşatabileceği endişesi Durkheim’ ı her zaman düşündürmüştür. Durkheim kurumsal çözümleri toplumsal düzensizliğin temel sebebi olarak görmektedir ve toplumsal değişme süreciyle birlikte gittikçe kentlileşen toplumsal yapının anomik bir toplum olacağı belirtmektedir (Tatlıdıl, 1992:35).

Kenti “yabancılaşma mekânı” olarak gören Simmel kente ait mekânlarda topluluk duygusunun yok olduğunu öne sürmüştür. Bu düşünce Wirth, Durkheim, Marx ve Weber tarafından da onaylanmaktadır. Bu düşünürlerin hepsi kentleşmenin hızlanması ve büyük kentlerde yaşayan bireylerin sayısının artmasının “biz” duygusuna yok ettiğini, “ben” in ön plana çıkararak bireyselleşmenin arttığını, buna bağlı olarak kentin yaşam alanında anonimleşme/belirsizleşme/güvensizleşme ve yabancılaşmaya yol açtığını ifade etmiştir. Bu durumun hemen ardından ise kentsel yaşam kalitesinin düşmesi gelmektedir (Özdemir, 2011). Simmel’ e göre kent hayatının en temel sorunu; toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, bireylerin kendi özerklik ve bireyselliklerini (ben duygusu) koruma çabasından kaynaklanmaktadır. Kentli birey; para ekonomisinin egemen olduğu, herkesi ve her şeyi sayıya indirgeyecek biçimde rasyonelleşmiş, “dakiklik”, “hesaplanabilirlik” ve “kesinlik” in egemen olduğu, kendisi için hiçbir şeyin özel bir anlamının olmadığı sınırsız zevk peşinde koşan, sürekli birbiriyle çelişen tepkiler veren “bezgin tutum” un yaygın olduğu bir yaşam tarzına sahiptir. Bu durum kent yaşamının psikolojik yönünü vurgulamaktadır (Martindale ve Neuwirth, 2003: 39). Simmel’ in kent kuramına yaptığı özgün katkılardan biri de, kentli bireyi bir yabancı olarak kurgulamasıdır. Simmel kentli bireyi, davranışlarını kendisi olarak gerçekleştiremediği ve bölünmüş bir kişiliğe sahip olduğu için bir “yabancı” olarak isimlendirmektedir. Bu tezlerden de anlaşılacağı üzere Simmel’e göre, kent sosyolojisinin öncelikli konusu

“kentlilerin zihinsel yapısıdır”. Bu nedenle de Simmel’in kent teorisi sosyal psikolojik kent teorisi olarak değerlendirilmektedir (Yörükkan, 2005). Simmel kent insanını, rasyonel ilişkiler peşinde olan, yorgun, usanmış, çıkar ilişkilerine dayanan bir yabancı olarak değerlendirmektedir. Kent, insanı kendine bile yabancılaştıracak güçtedir ve kent kendi kendini denetleyebilecek bir kontrol mekanizmasına da sahiptir. Kent aynı zamanda olumlu ve olumsuz yönleriyle iş bölümü mekânı olarak da değerlendirilmektedir. Aşırı iş bölümü bireycileşmeye ve bencilleşmeye kadar gittiğinden insanın doğasını zamanla yozlaştırdığı Simmel’ in kentleşmeye/kentlileşmeye dair dile getirdikleri arasındadır (Simmel, 1996). Genel olarak denilebilir ki Simmel kent çalışmalarında özellikle “kültürel boyut” üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2.1.2. Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme-Kentsel Ekoloji: Şikago Okulu

Klasik kent kuramlarından sonra oluşum gösteren ve kenti tek başına ele alan Şikago Okulu, kent sosyolojisinin yükselişi olarak görülmektedir. Şikago Okulunun temel argümanlarını iki grupta açıklamak mümkündür. İlk grup kentsel mekân üzerine çalışmalar yaparken (Burgess, Park ve McKenzie), ikinci grup (Wirth) daha çok mekanın bireyler üzerindeki etkisini ele almıştır. İki grubun ortak hareket ettiği yer ise kent mekânı ile bireyler arasında etkileşimin karşılıklı olduğu meselesidir. İlk grubun temsilcilerinden olan Park

kentin, birey toplamından ve sosyal imkânlardan daha fazlasının olduğunu ileri sürmektedir. Park' a göre kent fiziksel bir yapı olmasının yanı sıra sosyal bir mekan, coğrafi ve ekolojik mekan olmasının yanı sıra ekonomik bir birimdir (Park, 1925:558). Birçok araştırmacı Park' ın Simmel, Comte, Durkheim, Spencer ve I.W. Thomas' un fikirlerinden etkilendiğini belirtmektedir (Saunders, 1989:53). Ayrıca Darwin'in evrim teorisinden etkilendiği sıklıkla ifade edilmektedir. Park kentleşme sürecini doğal seleksiyon, rekabet ve hayatta kalma mücadelesi gibi Darwinci ilkelerle (güçlü olan yaşar) açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre kent, içinde bireylerin sürekli olarak karmaşık bir hayat mücadelesi ve mekânsal rekabet süreci içinde çevrelerine uyum sağladıkları, en güçlü olanın hâkim ve merkezde olduğu, en zayıf olanın kent merkezinin arka taraflarında kaldığı bir "sosyal orman" dır (Park, 2005). Park ve Burgess Sosyolojinin temel doğa bilimlerinden farklı olmadığını belirtmekte, toplumu ekolojik bir topluluk olarak görmekte ve bir canlı topluluğunu bir arada tutan yasa ve kurallar içinde açıklanması gerektiğini belirtmektedir (Park ve Burgess, 2015).

Şikago Okulu' nun önemli bir diğer temsilcisi olan McKenzie, kente ait açıklamalar yaparken kentin ekolojik süreçlerle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu süreçlerden ilki; yoğunlaşma, merkezileşme ve merkezden uzaklaşma, ikincisi; ayrılma, üçüncüsü ise istila/işgal ve yerini alma/tamamlamadır. Yoğunlaşma; bir alanda yaşayan bireylerin fazla oluşunu, merkezileşme; bir arada yaşam süren yoğun nüfusa verilen hizmeti, merkezden uzaklaşma ise; aşırı yoğunlaşma sonucu birey ve sanayinin mekandan uzaklaşmasını

anlatmaktadır. Süreçlerin ikincisi olarak ifade edilen ayrılma, belirli faaliyetlerin aynı noktada toplanması neticesinde bunların diğer benzer işlevlerden farklı yerlerde yapılanmasını ifade etmektedir. İstila/işgal ise, kentin içinde yeni gelişmeye başlayan bir alanın, bireylerin ve faaliyetlerin istilasına açık olduğunu, yerini alma ise; bu dairesel sürecin bitmesi aşaması olarak açıklanmaktadır. Böylece istilaya uğrayan bölge bir öncekine göre tamamen karakter değiştirmiş olmaktadır (Bal, 1999:224).

Şikago Okulun önemli temsilcilerinden biri olan Louis Wirth ise; kentin bireyler üzerine nasıl etkilerde bulunduğu konusıyla ilgilenmektedir. Wirth' e göre "kentleşme bir yaşam biçimi" dir. O kenti üç boyutuyla ele almaktadır. İlk olarak, nüfus, teknoloji ve ekolojik düzen ekseninde kentin fiziksel ve sosyal bir yapı olması, ikinci olarak örnek kurumlara ve toplumsal ilişkilere sahip bir sosyal organizasyon olması, üçüncü olarak ise kentin kişilikler, davranışlar ve düşünceler seti olmasıdır (Wirth, 1938:18). Wirth' e göre kent heterojen ve geniş bir mekândır ve kentte işbölümü belirgindir. Birincil ilişkilerden ziyade ikincil ilişkiler ön plandadır. Kenttekiler mekânsal açıdan birbirine çok yakınken, manevi ve duygusal açıdan çok uzaktır. Bu durum kentte bireyler arası fiziksel mesafenin az, sosyal mesafenin ise fazla olduğunu belirtmektedir. Bireyler yaşam pratikleri açısından her ne kadar farklı olsalar da onları bir arada tutan unsur akılcılık, pozitivizm ve teknolojidir. Bu sayılan unsurlar aslında kentleşme sürecinin temel özellikleri olarak gerçekleşen değişikliklerle ilgilidir. Bu değişiklik kentin yapısına, genişliğine,

yoğunluğuna ve karmaşıklığına bağlıdır. Kentte yaşıyan birey sayısı arttıkça bireyler arası farklılıklaşma da artmaktadır. Bunun yanında, kentte işbölümünün yaygınlaşması da onları birbirinden uzaklaştıran bir unsur olarak görülmektedir. Kentte yaşıyan bireyler arasındaki ilişkinin çoğu, kısa süreli ve kısmi ilişkilere dayanmaktadır (Bal, 1999: 125). Wirth' e göre kent, yalnızca iş ve yerleşim imkânı sunan bir yer değil aynı zamanda bireyleri, bireylerin etkinliklerini, ekonomik, siyasi, kültürel yaşam ilişkilerini merkezi alan denetleyen bir mekanizmadır. Farklı etnik ve kültürel yapıların buluşma noktasıdır. Ayrıca kente ve kent insanına ait dile getirdiği bir diğer durum ise kentte “bağlılığın” azaldığı, “bağımlılığın” arttığı bir sistemsel mekanizmanın oluşması gerçeğidir. Sosyal, ekonomik, kültürel ilişkilerin gelenekselden kopuşla birlikte çözülmeye başladığını ifade etmektedir (Wirth, 2002). O halde insanın geleneksel değer ve davranışlardan uzak olması Wirth' in kentli insandan beklediği bir durum olarak değerlendirilmektedir.

2.1.3. Sermaye Birikimi: Çağdaş Kent Kuramları

1970' lerden sonra meydana gelen ekonomik kriz ve sermayenin yapılanma biçimindeki farklılaşmalar kentin oluşum ve gelişim süreci üzerinde de farklılara sebebiyet vermiştir. Bu tarihten itibaren kentin daha çok sermaye birikim süreçlerine göre açıklandığı çeşitli yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımın temsilcileri Castell, Lefebvre ve Harvey olarak ifade edilemektedir.

Castells, kent alanı ile toplumsal süreç arasında ilişkinin nasıl gerçekleştiğini ifade ederken; Lefebvre, kent alanının kapitalist toplumda nasıl üretildiğini ve nasıl metaya dönüştürüldüğünü açıklamaktadır. Harvey ise, kentsel devrim ve küresel kentsel yaşantı üzerine bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Sermaye birikim süreçlerinin mekân ile ilişkilendirilmesi konusunu ele alan önemli temsilcilerin iki ayrı gruba ayrıldıkları görülmektedir. İlk grup Castells' in düşünceleriyle şekillenirken; ikinci grup Lefebvre ve Harvey' in fikirleriyle şekillenmiştir. Castells' in yaklaşımında kent, inceleme nesnesi haline gelmiş ve sermaye birikim süreçleri ilişkilendirilmiştir. Lefebvre ve Harvey ise, kenti açıklarken kapitalist sistemin yarattığı krizleri aşma çabalarıyla gündeme gelmektedir ve mekân kapitalizm için sermaye birikimini ilgilendirdiği ölçüde ele alınmaktadır (Şengül, 2001).

Kırsal mekân ve kentsel mekânın karşıtlığı üzerinden hareket eden Castells, kenti toplumsal çıkar ve değerlerin çelişkisinden meydana gelen sosyal bir ürün olarak görmektedir (Castells, 1983). Kentte meydana gelenve kentleri değişim içine sokan bu çelişkiler, aynı zamanda siyasi bir içeriğe de sahiptir. Bunun temel nedeni ise, üretim ve tüketim araçlarının toplumsallaşmasıdır. Bir diğer ifadeyle ortak hizmetlerin pratik yaşamın işleyişinde rol oynamaya başlamasıdır. Kentsel mekânda iktidar ve sınıf ilişkisi karşılıklı bir etkileşime sahiptir (Castells, 1997:55). Castells toplumsal yapının mekânsal biçimi, mekânın gelişimi ve mekânsal mekanizmaları gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. O, mekânsal biçimlerin oluşumu

ve dönüşümünü, kentsel aşamaları anlamının bir yolu olarak ifade etmektedir. Aslında kent ve yerleşim birimlerinin mimari özellikleri kentte yaşayanlar arasındaki çatışma ve mücadeleleri yansıtmaktadır. Örneğin gökdelenler ihtişamlarıyla paranın gücünü sembolleştiren bir mekân olarak görülürken, kar amacıyla yapılmış gösterişli yapılar olarak da ifade edilmektedir (Güçlü, 2002: 11-12; Yılmaz, 2010). Castells günümüz kentlerini “teknolojik merkezli kentler” olarak görmektedir. Ona göre teknoloji mekânı değiştirirken, değişen mekân da bireyleri ve toplumsal yapıyı değiştirmektedir. Diğer bir ifadeyle değişen mekânlar günümüzde kırsaldan kopuşla “yoğun nüfuslu kentler” olarak ön plandadır. Ancak kentleşmenin herkes tarafından eşit şekilde değerlendirilememesi beraberinde toplumsal düzensizliği de getirmektedir. Düzensizlik sonucu oluşan “kriz” ortamı fiziksel tahribattan çok, sosyal tahribatı beraberinde getirmektedir. Yani mevcut kriz ortamı barınma, konut, alt yapı vb. gibi yalnızca niceliksel sorunları değil, sosyal yapıyı inşa eden aidiyet, bağlanma, yabancılaşma, güvensizleşme vb gibi niteliksel sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Kenti ekonomik temelli açıklayan Castells, kentsel yapıyı ekonomiye, ekonomiyi ise “üretim, tüketim ve dağıtım” şeklinde üç sac ayağına dayandırmaktadır. Bunların herhangi birinde oluşan problemlerin toplumsal yapıyı derinden etkileyeceğini ifade etmektedir. Kapitalizmin kentsel kriz ortamını oluşturduğunu ve tetiklediğini dile getiren Castells, kentsel sorunları, kent sisteminin çelişkilerine dayandırmaktadır (Castells, 1997).

Lefebvre kentsel topluluğu tarım dışı üretimin yaygın olduğu sanayileşmeye odaklı bir topluluk olarak tanımlamıştır. Ayrıca kent analizlerinde sömürü, işbölümü ve yeniden üretim gibi kavramlarla da karşılaşılmaktadır (Lefebvre, 2002:4). Lefebvre' ye göre, kentler kapitalist toplumda meta haline dönüştürülmüştür. Kent, üretim ilişkilerinin bireylerin yaşamlarında yeniden üretildiği küresel mekânsal bir bağlamdır. Kapitalist sistem sonucu oluşan sosyal ilişkiler, gündelik yaşam pratiklerinde yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda Lefebvre kenti; mekân, günlük hayat ve kapitalist günlük pratikler çerçevesinde açıklamaktadır (Bal, 1999:129). Kenti yalnızca fiziksel olarak planlanmanın yeterli olmadığı, planlama gerçekleştirilirken gündelik pratiklerin ve toplumsal hayatın da dikkate alınması gerektiği fikri Lefebvre tarafından da dile getirilmiştir (Lefebvre, 2002:367). Özetle, Lefebvre mekânı ve mekâna bağlı olarak kentsel yapıyı açıklarken onun, sosyal yapı üzerindeki belirleyici etkisini vurgulamaktadır. Ayrıca, sosyal ve mekânsal farklılıkların, mekânın sosyal bir ürünü olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Sosyal ve mekânsal olanı birbirlerine ait ve birbirinin parçası olarak diyalektik bir yaklaşım içinde ele almaktadır (Lefebvre, 2015; Özdemir, 2011).

Harvey' e göre kentleşmenin önemi, sanayi sermayesinin ürünlerine olan talebi arttırmasından kaynaklanmaktadır (Harvey, 2016). Kapitalizm krize girdiği nokta artık değer üretimidir. Artık değer üretiminin sağlanması üretim ilişkilerinde bir takım değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Çalışma saatlerinin

uzatılması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu durum aşırı birikime sebep olarak kar oranında gerilemeye sebep olmaktadır. Ortaya çıkan krizin çözümü için sermayenin fabrikalara, bürolara, konuta yatırım yapılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Sermayenin bu gereklilikleri karşılaması için bilim ve teknoloji faaliyetlerine ağırlık vermesi gerekli görülmektedir. Aslında bu yatırımlar diğer yandan iletişim teknolojisi ve bilgisayarları yaygınlaştırmaktadır (Aslanoğlu, 1998:63). Bu bağlamda Harvey, kentleşmenin önemi ifade ederken, kentin sanayi sermayesine olan talebi arttırdığı gerçeğiyle ilişkilendirmektedir (Harvey, 1974:240). Harvey, kentsel rant teorisini açıklarken sermaye birikiminin dinamiğine ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır. Kapitalist girişimciler arasında yoğun rekabetin olması, sermayenin aşırı birikmesine neden olmakta, bu durum ise krize sebep olmaktadır. Krizi aşma yolu ise sermayenin yatırıma yönlendirilmesiyle gerçekleşmektedir (Harvey, 1982; Akın, 2007: 47). Harvey' e göre kentsel rant kapitalist büyümesinin doğasında vardır ve sistem büyüdükçe rant da artmaya devam edecektir. Talep yoğunluğunun ve deyim yerindeyse “tüketim çılgınlığı”nın en belirgin yaşanacağı mekânlar kentlerdir. Bu sebeple mekân ekonomisinin canlı tutulduğu kentler, artık ürünün eritilmesini sağlayan önemli bir yerleşim alanıdır (Harvey, 2003). Kentin ayrıca siyasal bir mekanizma aracı olarak kullanıldığını belirten Pahl, kent ve sermaye ilişkisinde kent yöneticilerinin baskın rolünü vurgulamaktadır. Kentsel sermayenin/kaynakların dağıtımı kent yöneticileri tarafından sağlanmaktadır. Bu kapsamda kentsel faaliyetler, kararlar

ve kaynakların eşitsiz dağılımı konusu kent yöneticileriyle de ilişkilendirilmektedir (Şengül, 2001:20). Tüm bu belirlemelerden hareketle söylenecek en net ifade; kentsel bir alanın oluşumunun “artık ürün” e bağlı olduğu gerçeğidir. Artık ürün; ekonomik ilişkileri artıran, buna istinaden yoğunlaşmayı, kentsel ilişkileri ve en nihayetinde kentsel bütünlüğü sağlayan ve geliştirendir. Bu sebeple kentin doğasını anlamlandırabilmek için ekonomik bütünleşmeyi sağlayan artık ürün tüm sosyal, ekonomik, mekânsal, fiziksel, kentsel ilişkilerin özünü oluşturmaktadır (Harvey, 2003).

Özetle daha iyi bir kent oluşturmak bu kuramların ortak hedefi olarak dile getirilebilir. Kente ilişkin bu yaklaşımların hemen hepsi kente ait yalnızca fiziksel bir planma yapmanın yeterli olmadığı, sosyal, siyasal, kültürel yapılarında dikkate alınması gerektiği fikrinde birleşmektedir. Unutulmamalıdır ki kent, bireylerin yaşam alanıdır ve öznesi birey olan hiç bir olgu tek bir perspektiften değerlendirilemez. Çünkü birey çok boyutlu (sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel, tarihsel, ekolojik, siyasal) bir ögedir.

2.2. Türkiye’ de Kentleşme Süreci

Türkiye için hızlı kentleşme sürecinin tarihi 1950’lere uzanmaktadır. Kıyın itici ve kentin çekici sebepleri bireylerin kente yerleşmeleri için önemli faktörler olarak belirtilmektedir. Kentleşme olgusu ekonomik, siyasi, sosyal birçok koşuldan etkilenerek gerçekleştiği için Türkiye’nin bu süreci geçirme aşamaları da

farklılık göstermektedir. Bu aşamaları temel olarak üç döneme ayırmak kentleşme sürecini açıklamak için yararlı olacaktır.

1923-1950 dönemini ifade etmek gerekirse; bu dönem genel olarak düşük kentleşme sürecinin yaşandığı dönem olarak ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kente ve kentleşmeye dair söylemler gelişmiştir. Ulus devletin kurulması ve ulus pazarının bütünleştirilmesine yönelik çabalar 1923 sonrası dönemde yerleşim düzenini belirleyen unsurlar olarak ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet yönetiminin hammadde limanlara ulaştırmayı amaçlayan ulaşım ağı, iç pazarın bütünleştirilmesi amacıyla daha da geliştirilmiş ve yönetim ülkeyi demir yolu ağı ile donatmıştır (Tekeli, 1981: 370). 1923 ve 50 yılları arasında tarımsal faaliyetlerde pazara dönük üretim gerçekleştirilmiş ve gelişkin ulaşım altyapısıyla Anadolu'nun kent ve kasabalarının pazara açıldığı görülmüştür. Bu durum bir yönüyle bu mekânlardaki ekonomiyi daha canlı hale getirmiştir. Ayrıca yerel pazarı canlandırmaya ilişkin küçük sanayi kuruluşları ve hizmetler de gelişmeye yönelik çeşitli aşamalar kaydetmiştir. Bu değişim ve gelişim süreci, özellikle 1945'ten sonraki süreçte daha da hızlanmıştır. Hem tarımsal faaliyetlerdeki değişim ve üretim artışları, hem de karayolu bağlantılarının geliştirilmesi açısından 1946-53 dönemi ön plana çıkmaktadır. Bu gelişmeyi kaydetmeyi sağlayan en önemli iki durum kamu yatırımlarının sanayiden tarıma ve altyapıya kaydırılması şeklinde ifade edilmektedir. Bu sayede İstanbul'un hem ekonomik hem de demografik açıdan yükü de

hafiflemiş olacaktır. Ancak İstanbul' un, uluslararası boyutta bir liman olduğu gerçeği de unutulmamalıdır (Ataay, 2011). Dönem boyunca kentleşme dinamiklerinin zayıf olduğu ifade edilmektedir. 1935' te 3.802.642 olan kent nüfusu 1950' de 5.244.337 olarak açıklanmaktadır (Işık, 2005:60). Bu artışın önemsiz bir değişiklik olduğu ifade edilebilir. Siyasal açıdan bakılacak olursa bu dönemde nüfusun belli bölgelere yayılması için; Ankara' nın başkent yapılması, Anadolu' nun farklı yerlerinde fabrikalar kurulması, İstanbul ile ulaşım bağlantılarının güçlendirilmeye çalışılması gibi yöntemler geliştirilmiştir (Keleş, 2002). Özetle güçlü bir kentleşmenin yaşanmadığı bu dönem sonraki dönemler için kentleşme hareketinin kaynağını oluşturmuştur.

1950-1980 dönemindeki kentleşme hareketleri ise; ithal ikameci sanayileşme modeliyle ilişkilendirilmektedir. İthal ikame modeli dışarıdan gelen (ithal edilen) ürünleri yurt içinde üretme stratejisidir. Bu model sermayenin ve emeğin, dolayısıyla nüfusun mekanda yeniden dağılımı konusunda etkili olmuş, ülke içindeki nüfus hareketlerine büyük ivme kazandırmıştır (Ataay, 2011). Politik arenadan etkilenen kentleşme olgusu çok partili döneme geçişle birlikte hızlanmıştır. Devletçi söylemler yerini liberal politikalara bırakmıştır. Politik söylemlerin ekonomiye yansımaları fazla zaman almamış ve bu durum kentleşmeyi hızlandırmıştır (Niray, 2002:12). 1950'de 5 milyon 244 bin olan kent nüfusu, 1960'da 8 milyon 860 bin olmuştur. Bu durumda kent nüfusunun on yılda % 69 oranında arttığı ifade edilmektedir (Başol, 1984:61). Bu dönem daha çok

ekonomik ve tarımsal dönüşümlerin yaşandığı dönemdir. Tarımda makineleşme, kentleşme olgusunu hızlandıran temel olgulardandır (Keleş, 2008:73). Bu bağlamda 1950-1960 yılları arasındaki dönemde kırsal çözülmeye bağlı olarak kentleşme hareketleri hız kazanmıştır. 1960-1970 arasındaki dönemde ise çekici faktörlerin ön planda olduğu gözlenmektedir. Özellikle ulaşım politikasındaki gelişmeler kentleri çekici kılmıştır. Demir yolları stratejisi yerini karayollarına bırakmış ve ulaşım araçlarının çeşitlenmesi kentleri büyük ölçüde biçimlendirmiştir (Osmay, 1998:142). 1970-1980 arası dönem; 1950' den sonra kentleşme sürecinin en yavaş olduğu dönemdir. Bu durum siyasal, sosyo-ekonomik koşullar sebebiyledir. 1970 sonrası kalkınma hızı düşmüş, yatırımlar azalmış, ekonomik bunalımlar sonrası tarım dışı sektörde iş gücü talebi ise düşmüştür (Işık, 2005b:63).

Kentleşme sürecinde 1950-1980 arasındaki dönem değerlendirilirken ifade edilmesi gereken bir nokta kentleşme hızının sanayileşme hızından daha yüksek olması nedeniyle marjinal ve informal sektörün giderek artmasıdır. Kırsal alanlarda nüfusun artması ve tarımda sağlanan verimlilik ortaya emek fazlalığı çıkarmıştır. Sanayileşme ve gelişmeye bağlı olarak kentlerde ortaya çıkan emek gereksinimi kırsal mekândaki emek fazlalığıyla karşılanmıştır. Hatta kentlere ihtiyaçtan daha fazla nüfus akışı sağlanmıştır. Denilebilir ki göç sanayileşmeyle aynı oranda yaşanmamıştır. Boratav' a göre kentlerde marjinal sektörün yaygın olması işte bu ortaya çıkan emek fazlalığının sanayi tarafından emilememesinin bir sonucudur. Bu sebeple hem küçük burjuvazi ile

sınıf bilinci olmayan yoksulların karmasından oluşan hem de bu gruplardan ayrılıkları olan önemli bir kesim oluşmuştur (Ataay, 2011). Bu dönemde büyük ölçüde orta sınıf ve yeni kentlilerin damgasını taşıyan, sermayenin özellikle sanayide yoğunlaştığı yerleşimler ön plana çıkmıştır.

1980 sonrası dönem kentleşmenin hızlandığı dönem olarak ifade edilmektedir. Nitekim 1980 ve sonrası dönem bir çok olgunun değiştiği bir süreci işaret etmektedir. Oluşan kentleşme hareketlerinin bu süreçte önemli boyutlar kazandığını ifade etmek gerekmektedir. Yaşanan olguların ülkenin toplumsal, siyasi ve iktisadi koşullardan bağımsız olarak gerçekleşmediği muhakkaktır. Bu nedenle 1980 sonrası kentleşme hareketlerinde liberal ekonomi politikalarının etkisi görülmektedir. Serbest piyasanın ön plana çıkması da bu durumu etkilemiş ve sınıflı toplum yapısındaki uçurumu derinleştirmiştir. Bu durumun kente uyum sağlama sürecini olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Gecekondulaşma hareketlerinin daha çok bu dönemde yaşandığı bilinmektedir. Özellikler 1990' lı yıllarda büyük kentleri bir kuşak gibi saran gecekondu yaygınlaşmıştır. Bu dönem kentleşme süreci açısından değerlendirildiğinde; Toplu Konut İdaresi' nin açılması, İmar ve İskan Bakanlığı' nın kaldırılması ve 1983-1984 yılında oluşturulan yasalarla yerel yönetimlerin yetkilerinin güçlendirilmesi şeklinde üç önemli başlık ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimin güçlenmesi; belediyelerin kaynaklarının artırılması, merkezi yönetimin kontrolünün azaltılması ve imar planıyla ilgili yetkilerin belediyeler devredilmesi şeklinde ön plana çıkmaktadır. Bu dönemin bir başka

özelliği ise 3030 sayılı yasa gereği İstanbul, İzmir, Ankara gibi kentlerin “Büyükşehir” status kazanmasıdır (Tekeli, 1998: 23). Önceki dönemde merkezi yönetimin etkisi kentleşme hareketlerini şekillendirirken, bu dönemde mahalli idarelerin yetkilerinin güçlendirilmesiyle kentsel hayatın merkezi politikaları belirlediği ifade edilebilir. 1980 öncesi döneme ait yapılan çalışmaların bu dönemde kendini gösterdiği bilinmektedir. Önceki dönemde kent çevresine kurulan küçükü büyükü sanayi bölgelerinin kent merkezine etkisini bu dönemde görmem mümkündür. Ayrıca kent merkezinde bankacılık ve finans hizmetleriyle, kamu ve özel hizmet kuruluşları görülmeye başlanmıştır. Farklı iş kolları ve sanayinin farklı kent mekânlarına dağılımı beraberinde ulaşım ve örgütlenme biçimlerinde de farklılıklar meydana getirmiştir. Nitekim konut alanlarının değişme ve dönüşme süreci de bu sebeple yeniden şekillenmiştir. Kentin çevresini saran gecekondu halkaları özel otomobillerin artmasıyla aşılış, merkeze uzak alanlarda da yüksek gelire sahip kişilerin yerleşkeler kurmaya başladıkları görülmüştür (Tekeli, 2009: 132).

1980’ li yıllardan itibaren dönüşen siyasi ve iktisadi yapılanmalar, kentleşme sürecinde de yenilikleri beraberinde getirmiştir. Şengül 1980 öncesi dönemi “emek gücünün kentleşmesi, 1980 sonrası dönemi “ sermayenin kentleşmesi” olarak yorumlamıştır (Şengül, 2009: 138). Çünkü bu dönemde kentleşme sürecindeki en önemli aşama sermayenin mekânsal dağılımındaki değişimi ve dönüşümüdür. Küresel dünya perspektifinde liberal

ekonomi politikaları ön plana çıkmış ve bu durum Anadolu girişimcilerini hareketlendirmiştir. Dışa dönük ekonomik model onların dış ekonomiye entegre olmasını sağlamıştır. Bu değişimler Türkiye' nin kentleşme sürecinde gözle görülür farklılıklar yaratmıştır. Alt yapı çalışmaları, üst yapıyla ilişkilendirilmiş, iletişim ve ulaşım yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Böylece ülke genelinde kentleşme ağında bütünleşme sağlanmıştır. 2000' li yıllarda Türkiye'nin kentleşme durumu değerlendirilecek olursa; kentli nüfusun % 70' lere dayandığı ifade edilmektedir. Bu itibarla kırsal nüfus ise yaklaşık % 30 dolaylarındadır. Bu verilerden hareketle Cumhuriyet tarihinin hemen başındaki demografik göstergelerin neredeyse tersine döndüğünü söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilanı itibariyle nüfusun %70' inin kırsal alanda yaşadığı bilinmektedir. Günümüzde % 70' i temsil eden kentli nüfusun çok büyük bir kısmının (% 98) büyük kentlerde (100.000 ve üzeri) yaşadığı düşünülürse, kentsel yaşam tarzının, Cumhuriyet Türkiye'sinin egemen yaşam tarzı haline geldiği rahatlıkla ifade edilebilir. Tüm bunlardan hareketle Türkiye artık hem demografik anlamda, hem kentleşme anlamında, hem de kentleşen yapının temsilcisi olan kentlileşmiş birey profilleriyle hızlı bir atılım içerisinde. Kısacası bir yüzyıldan daha kısa bir sürede geçirmiş olduğu büyük değişim ve dönüşümlerle, Cumhuriyet'in hemen başındaki "kırsal toplum" artık yerini "kentli toplum" a bırakmıştır ve günümüz toplum yapısında kentsel yaşam tarzının hakim olduğu ifade edilmektedir (Şahin, 2008:165).

Kırın iticiliği ve kentin çekiciliğiyle beraber kentleşme oranlarında artış olduğu sıklıkla ifade edilen bir durumdur. Bu açıdan birçok sebep bireylerin kent yaşamını tercih etmelerini sağlamıştır. Kentleşmenin; ekonomik, sosyal, siyasi, teknolojik ve sosyo-psikolojik bir süreç olduğu ifade edilirse, kente göç etme nedenlerinin de bu faktörlerden bağımsız olduğu düşünülmemelidir. Bu bağlamda kentleşmenin ekonomik nedeni tarımda makineleşme sonucu ortaya çıkan işsizlik durumunun giderilmesi amacıyla daha fazla gelir elde etmek için (daha fazla iş alanı, fabrikalar) kente yerleşme şeklinde ifade edilebilir. Kentin sosyal alanlarının/imekanlarının kıra oranla daha gelişkin olması kentin tercih edilme nedenleri arasındadır. Ayrıca kentte yaşamının bireye “prestij” sağladığı düşüncesi kentleşmenin psiko-sosyal nedenini oluşturmaktadır. Siyasi yönetim; tarım ve sanayi politikaları ile uluslararası anlaşmalar gibi sebeplerle kentleşme üzerinde etkili olabilmektedir. Bu durum devlet eliyle kentleşmenin desteklenmesi şeklinde siyasi/politik neden olarak ifade edilmektedir. Bir anlamda teknoloji de kentleşme hususunda oldukça etkilidir. Teknolojinin gelişmesi çalışma, ulaşım ve iletişim alanında büyük yenilikler meydana getirmiştir. Bu sebepten dolayı kent ve kır arasındaki etkileşim artmıştır (Kaya, 2007:47). Nitekim kentleşme olgusu çok boyutlu nedenlere bağlı olarak gerçekleşmekte ve gün geçtikçe hızını arttırmaktadır. Hızla ilerleyen bu süreç, çok boyutlu sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentleşmenin yarattığı sorunlar toplumsal yapının şekillenmesinde oldukça etkilidir.

2.3. Türkiye’ de Kalkınma Planlarında Kentleşme Sorunsalı

Kavramsal olarak kentleşme bir gelişmişlik göstergesi olarak ifade edilmektedir. Bu süreç, hem sosyal hem de ekonomik açıdan kalkınmayı beraberinde getiren bir olgu olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde kentleşme; gelişmenin ve kalkınmanın bir göstergesi iken, ülkemiz açısından bakıldığında gelişme bir yana; kentleşme, sorunları içinde barındıran bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aslında henüz yoğun bir nüfusu kaldıracak kadar hazır durumda olmayan kentlerin sanayileşme süreciyle birlikte dengesiz şekilde göç almasıyla açıklanmaktadır. Bu itibarla Türkiye’ de kentleşme sürecinin, akabinde bir takım sorunları da getirdiği belirtilmektedir. Bu sorunlar temel olarak ekonomik ve sosyal sorunlar olarak ifade edilmektedir. Ekonomik sorunlar; iş kaybı/ iş bulamama, tarım ve sanayi sektörleri arası dengesizlik, bölgeler arası kentleşmenin farklı düzeylerde olması, altyapı hizmetlerinde sorunlar, barınma problemi/konu ihtiyacı olarak ifade edilirken, sosyal sorunlar ise; çevrenin bilinçsiz kullanımı, plansızlık ve yerleşme düzensizliği, gelir dağılımının dengesiz oluşu, sosyal tabakalaşmanın artması, kültürel değişmelerin yaşanması, toplum hayatında çözülme/uyumsuzluk olarak sıralanmaktadır. Bunların yanısıra kentte planlama ve yönetim sorunları da görülmektedir (Sezal, 1992). Ayrıca konut ve barınma sorunuyla paralel olarak gelişen gecekondulaşma, en önemli sorunlar arasında ifade edilmektedir. Gecekondulaşmanın beraberinde getirdiği sağlıksız kentleşme/çarpık kentleşme; kentte yaşayan bireyleri fiziksel ve sosyal açıdan zorlamaktadır. Gelişmiş ülkeler için kentleşme olgusu

kalkınmanın bir göstergesi olarak görülürken Türkiye’de sorunların göstergesi olarak ifade edilmektedir. Kırdan kente göç süreci, henüz üstyapı ve altyapı olarak yeterli olmayan kentlerde bireylerin yoğunlaşması şeklinde görülmekte ve bu durumun da çok boyutlu sorunlara gebe olduğu ifade edilmektedir. Sorunların çözümü ise sosyal politikalar/kent politikaları çerçevesinde giderilmeye çalışılmaktadır. Hem sosyal hem de ekonomik bir mekân olan kentlerin sorunlarına yönelik politikalar hızla artmaktadır. Özellikle 1960 yılından itibaren kentleşme politikalarının kalkınma planlarında yer aldığı görülmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) ekonominin asıl olarak tarımsal faaliyetlerle gerçekleştirildiğine dikkat çekilmiştir. 1923 ve 1963 yılları arasındaki süreçte nüfusun iki katına çıkmış olması, kentleşme dinamiklerine rağmen nüfusun büyük çoğunluğunun hala (% 70) kırsal alanda yaşadığı belirtilmiştir. Bu nedenle tarım ve ekonomi ilişkisi geniş perspektifte ele alınmıştır (DPT, 1963).

Beş Yıllık Kalkınma Planının ikincisinde ise (1968-1972) kentleşmenin ileriki yıllarda daha yoğun olarak yaşanacağı öngörülmüştür. Planda büyük kentlerin gelişmesinin ekonomiye sağlayacağı fayda dile getirilmiş ve sanayinin talebine göre kentleşmenin destekleneceği belirtilmiştir. Bu durumun toplumsal kalkınma için önemli ve gerekli olduğu tartışılmıştır. Dikkat çekilen bir diğer durum ise bçlgeler arası demgesizliğin ortadan

kaldırılmaısına ilişkin tedbirler olmuştur. Bu nedenle Ankara, İstanbul vb. illere yoğun göç yaşanmaması için yeni merkezlerin oluşturulması konusu gündeme gelmiştir (DPT, 1967).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) bir önceki planda görüşülen dengesiz kentleşme konusuna istinaden hızlı kentleşmenin kontrol altına alınmasının önemli ve gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Üç büyükşehirde yaşayan nüfusun, toplam kent nüfusunun % 31,1' ine denk gelmesi aşamalı kent olgusu oluşmadığını kanıtlar nitelikte görülmüştür (DPT, 1972).

Beş Yıllık Kalkınma Planının dördüncüsünde (1979-1983) kentleşme olgusu ve toplumsal değişme arasında sıkı bir bağ olduğu gerçeği dile getirilmiştir. gecekonduların görülmesi bu döneme rastlamıştır. Kentte artan nüfus mevcut konutlarla ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmayınca kentlerin çevresi gecekondularla sarılmıştır. O dönemde büyük kentlerdeki nüfusun yarısından fazlasının gecekondularla yaşadığı belirtilmiştir. Bu tarz bir kentleşmenin beraberinde bir çok sorunu getireceği muhakkaktır. Bu sebeple planda konut ve alt yapı ihtiyaçlarına ilişkin kaynakların arttırılmasına yönelik tedbirler alınması konusu gündeme getirilmiştir (DPT, 1979).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989) kırsal ve kente ait nüfus arasındaki dengesizliğin giderilmesi ve nüfusun yarısından fazlasının, nüfusu 200.000' den fazla olan kentlerde yaşıyor olması

öngörülmüştür. Yatırım ve teşvik politikalarının kentlerde yaşam standartlarını yükselteceği belirtilmiştir. Bu bağlamda ekonomik faaliyetler ve sanayiye uygun yerlerin belirlenmesi çalışmaları başlatılmıştır. Dengeli yatırım sağlanması amacıyla özellikle orta büyüklükteki kentlerin iktisadi olarak canlanması amaçlanmıştır (DPT, 1985).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında da (1990-1994) orta büyüklükteki kentler gündem konusu olarak belirlenmiş ve bu kentleri desteklenmenin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu bir anlamda büyük kentlerin yükünü de hafifletecek önemli bir adım olarak görülmüştür. Çünkü nüfusun büyük kentlere yığılması sağlık, ulaşım, eğitim, alt yapı vb. birçok soruna sebebiyet vermektedir. Orta büyüklükteki kentlerin de çekici konuma gelmesiyle bu sorunların azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca kıyı bölgelerinde de yoğunlaşmayı önleyecek yeni yasal tedbir ve düzenlemelerin yapılması için çalışmalar başlatılmıştır (DPT, 1989).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) kentleşme olgusuna bağlı olarak kentlileşme konusu gündeme gelmiştir. Kırdan kente göç eden nüfusun kente uyum sağlama süreci ele alınmış ve kentlileşme sorunları üzerindeki çözümlere odaklanılmıştır. Bu bağlamda eğitsel uyum programlarının hazırlanması ve uygulanma konması konuları görüşülmüştür. Sivil toplum örgütleri, eğitim kurumları, kitle iletişim araçları ve gönüllü kuruluşlar ile işbirliği yoluna gidilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle

kentleşmenin sosyal yönüne (uyum, bütünleşme) ağırlık verilmesi gerekliliği öngörülmüştür (DPT, 1996).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise (2001-2005) hızlı kentleşmeye bağlı olarak hızlı bir toplumsal değişimin yaşandığı/yaşanmaya devam edeceği belirtilmiştir. Bu açıdan kültürel uyum sorunu yaşanmaması ve kültürel yozlaşmaya fırsat verilmemesi amacıyla kentlilik bilincine yönelik çalışmalar yapılacağı konusu gündemde olmuştur (DPT, 2001).

Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013) kente gelen yoğun nüfusun çarpık kentleşmeyi yarattığı, bu çarpık kentleşmenin ise huzur ve güveni ortadan kaldıracabileceği üzerine vurgu yapılmıştır. Sosyal sorunların, toplumsal bütünlüğü ve uyumu tehdit edebileceği ortamlar hazırladığı belirtilmiştir. Bu kapsamda topluma uyumu ve aidiyeti geliştirici önlemler üzerinde durulmuştur. Kırdan kente göç eden vasıfsız bireyin işsizlik riskini azaltmak amacıyla istihdam politikalarının gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Metropolleri küresel rekabete hazır hale getirmek için iş ve yaşam ortamını kapsayan bütüncül bir gelişme stratejisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (DPT, 2007).

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) “İnsan İçin ve İnsanla Beraber Kalkınma” yaklaşımının hayata geçirilmesi planlanmıştır. Üretimde refah artışına ilişkin hedefler ortaya konmuştur. Çevreye duyarlı politikaların geliştirilmesi, kırdan ve kentte sürdürülebilir bir

yaşam kalitesi oluşturulması, bölgelerarası dengeli bir değişim yaşanması, ülkemizin küresel ölçekte çok taraflı ilişkiler içinde olması konusunda gerekli politikalara yer verilmiştir (DPT, 2013)

On birinci Kalkınma Planında (2019-2023) “Daha Fazla Değer Üreten, Daha Adil Paylaşan, Daha Güçlü ve Müreffeh Türkiye” vizyonu esas alınırken, On ikinci Kalkınma Planında (2024-2028) ülkenin potansiyelini harekete geçirecek sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedefleri esas alınmıştır. Bu bağlamda ekonomik büyüme, kentsel büyüme, demografik büyüme gibi bazı önemli amaçlar esas alınmış, güçlü toplum güçlü Türkiye vizyonu şekillenmiştir. 2025 yılının Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından “Aile Yılı” ilan edilmesi de bu bağlamda değerlendirilen bir adımdır. Bu noktadan hareketle aile kurumu için oluşan riskleri belirleme ve fırsatları değerlendirme imkânı doğmuştur (DPT, 2025).

Özetle ülkelerin kalkınması ve gelişmesi için politikalar büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple kentleşmeye dair politikalar mikro ölçekte kentlerin, makro ölçekte ise ülkelerin gelişimine ve kalkınmasına hizmet etmektedir. Bireylere/toplumlara yaşam alanı sunan kentler, hem toplumsal değişme sürecinden etkilenen, hem de birçok toplumsal değişme hareketini tetikleyen bir süreç olarak ifade edilmektedir.

3.Toplumsal Değişmeye ilişkin Kavramsal Açıklamalar

Toplumsal değişme kavramı, toplumsal gelişme ya da ilerleme kavramından ayrılmaktadır. Ayrılan yönü onun değer yargısı taşımadığı gerçeğinden hareketle ifade edilmektedir. Bu yüzden

belirtmelidir ki toplumsal değişme kavramı öznel bir kavram değil, aksine bilimsel ve nesnel bir kavramdır. Oysa toplumsal gelişme ya da ilerleme kavramları ya belli bir değer yargısı taşımakta ya da belli bir ölçüte göre ve belli bir hedefe doğru olan değişmeyi belirtmektedir. Bu nedenle değişme ile gelişme ve ilerlemenin birbirinden çok farklı kavramlar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Değişme kavramı; ekonomide kalkınmayı/büyümeyi belirtmekte, siyasal ve kültürel terminolojide evrim ve devrim kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak toplumsal değişme kavramı bunların çok daha ötesinde daha genel bir kavramdır. Modernleşme kavramını ifade ederken de değişme kavramından bahsedilir ancak denilebilir ki modernleşme değişmenin özel bir halidir. Özetle belirtmek gerekir ki, toplumsal değişme kavramı; bütün değer yargularından arınmış, her türlü özel durumu kapsayan, bu nedenle de evrensel ve nesnel olan bilimsel bir kavramdır (Kongar, 2007:59).

Öncelikle değişme, bir yapının işlevlerinde oluşan yeni bir yapılanma biçimidir (Smith, 1976:6). Değişme, miktar ve zaman bakımından farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Miktar olarak geniş/büyük ya da dar/küçük ölçekli olarak nitelendirilirken; zaman bakımından uzun ya da kısa süreli olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal değişme ise; her dönemde ve her toplumsal yapıda gözlemlenebilecek bir olgudur (Güven, 1999:214). Kavram, toplumsal yapıda oluşan nitel ve nicel farklılaşmaları açıklamak için kullanılmaktadır (Erkal, 2004: 227) Değişme bir açıdan denge ve uyum arayışı olarak da nitelendirilmektedir Çünkü toplum hayatında

uyumun/dengenin olmadığı zamanlarda toplum/toplumsal yapı çözülmüş ya da çözülmeye hazır görülmektedir (Ozankaya, 1999:13).

Değişmenin her toplumsal yapıda ve her gerçeklikte var olduğu fikri asırlar öncesinden dile getirilmiştir. evrensel ve sürekli olduğu gerçeği asırlar öncesinden fark edilmiş ve dile getirilmiştir. “Dünyada değişme hariç hiçbir şeyin sabit olmadığını” söyleyen Herakleitos/Heraklius “Bir kişinin aynı nehirde iki kez yıkanamayacağını belirtmiştir” (Özkalp, 2011:295; Giddens, 2000:551). Çünkü, O’ na göre bir kere girilen nehir ikinci girişte aynısı değildir. Hem kişi hem de su artık farklıdır. Bu sebeple değişme toplumsal yapının vazgeçilmez bir karakteristiği olarak ifade edilebilir. Özetle toplumsal değişme Doğan’ ın (1995) ifadesiyle; “toplumu meydana getiren kurumlar başta olmak üzere toplumsal ilişkilerde ve toplumsal yapıda mevcut durumdan yeni/ başka bir duruma geçiş” olarak belirtilmektedir. Bu anlamda değişme, farklılaşma olarak da yorumlanmaktadır.

3.1. Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler

Toplumsal yapı değişmeden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Bu durum hakkında Kıray bir kaç unsur belirtmektedir. Toplumsal yapının öğeleri birbiriyle bağlantılıdır. Bu sebeple değişmenin rasgele gerçekleşmediği ifade edilmelidir. Toplumsal yapıda bir öğenin değişmesi tüm toplumsal yapıyı etkilemektedir. Toplumsal yapının bütün unsurları aynı şekilde değişmemekte, hızı ve

miktarında farklılıklar oluşabilmektedir. Değişmenin meydana gelmesi toplumsal yapının bütünlüğünü bozmamakta, toplumsal yapı yeri bir form kazanmaktadır. Tüm bunlardan hareketle toplumsal yapının dengeleme mekanizmasıyla hareket ettiği ifade edilmektedir (Kongar, 2007:173). Macionis ve Plummer toplumsal değişmeyi dört temel karakteristikle açıklamaktadır;

1. *Boyutları toplumdan topluma farklılaşsa da toplumsal değişme her yerde olur:* Toplumların değişmeleri kaçınılmaz olarak var olsa da değişme hızları bakımından farklılık gösterebilmektedir. Bu açıdan bazı değişmeler hızlı, bazıları ise yavaş gerçekleşmektedir. Bu durum geleneksel ve modern toplum yapısında daha net örneklendirilebilir. Sanayi sonrası toplum yapısında değişim daha hızlı gerçekleşirken, kırsal bir toplumsal yapıdaki değişim daha uzun zamana yayılmaktadır. Yani cemaat hayatındaki değişim cemiyet hayatındaki değişimden daha yavaştır. Farklı bir açıdan aynı kültür içinde bazı alanlardaki değişim hareketlerinin hızı da farklılaşmaktadır. Teknoloji daha hızlı değişirken, ahlaki unsurlardaki değişim daha yavaş gerçekleşmektedir.

2. *Toplumsal değişim bazen planlı; fakat çoğunlukla da planlanmamış bir şekilde olur:* Sanayi toplumları, herhangi bir tür değişimi aktif olarak desteklemektedir. Örneğin ulaştırma ağını hızlandıran ve yaşam pratiklerini kolaylaştırmayı amaçlayan otomobil, yaygın olarak toplumları derinden etkilemiştir.

3. *Toplumsal değişim uyumsuzluklar yaratır:* Toplumsal değişimin olumlu ve olumsuz neticeler ortaya çıkardığı

muhakkaktır. Örneğin kapitalizmde işçi-işveren çıkarı çatıştığı için yeni bir üretim ve yaşam biçimi olan kapitalist sistem, alt sınıf tarafından eleştirilirken, üst sınıftan destek görmüştür.

4. *Bazı değişmeler diğerlerinden daha önemlidir:* Toplumsal bazı değişmelerin etkisi kalıcı, bazıları ise geçici olmaktadır. Bu sebeple kalıcı olan değişiklikler daha önemli görülebilmektedir. Örneğin moda kavramına ilişkin olarak kılık kıyafette yaşanan değişmelerin geçici olduğu, teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak toplumların kalkınmasının ise daha köklü değişmeler olarak değerlendirildiği bilinmektedir (Bozkurt, 2006:332-333).

Literatürde toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlere ilişkin değişik fikirler mevcuttur. Giddens; fiziksel çevre, politik örgüt ve kültürel unsurları toplumsal değişmeyi etkileyen üç ana faktör olarak değerlendirmektedir. Toplumsal yapıda yaşanan tüm değişmelerin ekonomik, kültürel ve siyasi olduğunu belirtmektedir (Giddens, 2000). Doğan ise bu üç faktörü, “zaman, mekan ve insan” olarak ifade etmiş ve değişimin altındaki dinamikleri demografi, ideoloji, teknoloji, çıkar ve mücadele olarak özetlemiştir (Doğan, 1995:181-183). Özkalp’ a göre ise toplumsal değişmeyi; sosyal koşullar, yeni icatlar ve kültürel değerler etkilemektedir (Özkalp, 2011:298). Tarihsel süreçte, toplumların kaçınılmaz olarak sürekli değiştiği belirtilmektedir. Medeniyetler, yönetim sistemleri, ticari ilişkiler, ideal insan tipleri yavaş ya da hızlı bir değişimle farklılaşmıştır (Zimmerman, 1964:34-36). Bu nedenle her toplumun iç ve dış etkilerle bir takım değişmeler gösterdiği belirtilebilir. Yeni bir anlayış veya yeni bir tekniğin özümsemesi, yaşam tarzının bu

sebeple yeniden düzenlenmesini gerekli kılmaktadır (İşçi, 2000:55). Özetle toplumsal değişme, tüm toplumsal yapıyı derinden etkisi altına alan ve mevcut durumdan farklılaştıran bir güce sahiptir.

3.2. Toplumsal Değişmeye İlişkin Kuramlar

3.2.1. Makro Kuramlar: Organizmacı, Evrimci, Diyalektik Modeller

Bir çok toplumsal boyutla ilişkili olan toplumsal değişme kavramı üç temel kuram çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunlar genel çerçevede makro (büyük boy), mezzo (orta boy) ve mikro (küçük boy) kuramlar olarak isimlendirilmektedir.

Toplumsal değişme sürecini açıklayan Makro Kuramların ilk grubu Organizmacı Modellerdir. Bu model, medeniyetleri/toplumsal yapıyı canlı bir organizmaya benzetmektedir. Toplumların da organizmalar gibi doğup, büyüyüp, ölen/yok olan varlıklar gibi görülmesi gerektiğini ifade etmektedir. “Organizmacı” modellerin önemli temsilcileri İbn Haldun, Danilevsky, Spengler, Kroeber ve Toynbee’ dir. Bu beş kuramcı çalışmalarını tarihsel incelemelere dayandırmıştır. İbn Haldun İlm-i Tabiat-i Umran adlı çalışmasıyla toplumların düzeni, işleyişi ve değişimleri hakkındaki genel kuralları ortaya açıklamaya çalışmıştır. Toplumsal değişmeyi açıklarken; coğrafi koşulların, iş bölümünün, evrimin etkisinin toplumsal yapı üzerinde kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (Arslan, 1987). Danilevsky uygarlıkların doğma, gelişme ve ölmeleriyle ilgili

kanunlar öne sürmüştür. O' na göre insanlığın ilerlemesi doğrusal ve tek yönlü bir hareket değildir (Babadallı, 2003). Spengler de toplumsal değişmeyi kültürel boyutuna değinerek açıklamaktadır. Kùltürleri organizmaya benzeterek tarihi organizmaların ortak biyografisi olarak görmektedir. Kroeber, yüksek kùltürler dediği kùltürdeki değişme sorunlarını ve bu kùltürlerin bilim, felsefe, sanat gibi sistemlerini değerlendirmiştir. Toynbee ise toplumun organizma gibi büyüyüp, güçlenip, verimlileştiğini söylemektedir. Fakat bu olgunlaşma aşamasında örgütsel katılık, toplum herhangi bir meydan okumayla denk gelene kadar sürmektedir. Karşı çıkıp devam ederse yeni bir dinamizm kazanmakta ve gelişmeye devam etmektedir. Toynbee, toplumsal değişmeyi “meydan okuma” kavramıyla ilişkilendirmektedir (Kongar, 2007).

Makro Kuramların ikinci grubu Evrimci Modellerdir. Bu model, insanlığın doğrusal bir çizgi şeklinde gelişerek değiştirdiğini ifade etmektedir. Evrimci yaklaşımın temsilcileri yedi model öne sürmüşlerdir. Bunlar evrim düşüncesi etrafında birleştiği için benzer görünse de aslında birbirinden önemli ölçülerde farklılaşmaktadır. Örneğin Childe, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi “teknoloji” ile açıklamıştır. Spencer ise “müdahalesiz evrim” kavramıyla evrimin daha çok biçimiyle alakalı açıklamalar yapmış ve devam eden bir süreç olarak değerlendirmiştir. Evrimci bir bakış açısına sahip olan Comte, insanlık tarihini, üç aşamada (teolojik, metafizik, pozitif) incelemiş ve tüm toplumların bu üç aşamayı yaşayarak gelişim aşamasına ulaşacağını ifade etmiştir. Weber, toplumsal yapı-kültürel yapı ikilisinden hareket ederek, toplumsal değişme sürecinde otorite

ve lidelik kavramları üzerinde durmuştur. Durkheim, demografik değişmelere karşı ilişkilerin dayanışma ve işbirliğinden iş bölümüne kaydığını vurgulamıştır. Gökalp ise, evrimci modelleri, Türklerin uluslaşması amacıyla kullanan önemli bir Türk düşünürüdür. “Üçlü Devrim (sibernasyon devrimi, silah devrimi, insan hakları devrimi) Komitesi Bildirisi” evrimci bir görüşün, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ve belli bir toplumda (A.B.D.) nasıl yansıdığına en güzel örneklerinden biri olarak ifade edilmektedir (Kongar, 2007:88). Huxley’ e göre evrim “kendi kendini devam ettiren, kendi kendine değişen ve kendi kendini aşan, zaman içinde doğrusal olan, bu sebeple geriye dönemeyen yenilik, farklılık, daha karmaşık örgütlenme ve artan bilinçli zihinsel etkinlik yaratan bir süreçtir” (Fazlıoğlu, 1992:17). Evrim kuramcıları değişimin sürekli ve uyumlu olduğunu vurgulamaktadır.

Makro Kuramların üçüncü grubu ise Evrimci Modellerin özel bir şekli olan Diyalektik Modellerdir. Bu model evrim sırasında meydana gelen her aşamanın kendisinin zıddını yarattığını ifade etmektedir. Diyalektik anlayış, tarihsel süreç içerisinde daha çok hareket eden ve değişen anlamlarında kullanılmıştır. Diyalektik kavramı açıklanırken dört temel kuraldan hareket edilir. İlki herşeyin zamanla değiştiği gerçeğidir. İkinci olarak değişme esnasında tüm unsurların birbirini etkilediği düşünülür. Herşeyin kendi zıddını yarttığı fikri üçüncü ilkeyi oluştururken, dördüncü aşamada belirtilen niceliği değişen olguların belli bir süre sonra nitelik üzerinde de etkili olduğu meselesidir. İlk olarak Herakleitos’ la şekillenen diyalektik daha sonra Platon, Aristo, Kant tarafından

da kullanılmıştır. Bir düşünce sistemi olarak ise daha çok Hegel tarafında şekillendirilmiş ardından ise Marx ve Engels gelmiştir. Marxizmin diyalektik bakış açısındaki özgünlüğü onu tarihe uyarlaması olmuştur. Sorokin ve Marx tarafından şekillenen modelde mevcut sosyal gerçekliklerin, kendisinin zıddı olan bir başka gerçekliği yaratması ilkesine dayanmaktadır (Kongar, 2007:121). O halde denilebilir ki; toplumsal gerçekliklerin özünde kendi zıddını yaratan bir süreç barındırması diyalektik modelin temelini oluşturmaktadır.

3.2.2. Mezzo Kuramlar: Yapısal-Fonksiyonel ve Çatışmacı Modeller

Mezzo kuramlar ise Yapısal-fonksiyonel Model ve Çatışmacı Model çerçevesinde toplumsal yapıyı ve toplumsal değişmeyi analiz etmektedir. Yapısal-fonksiyonel Modele göre her yapı işlevi neticesinde gelişmektedir. Yani işlevi/fonksiyonu olmayan hiç bir yapı gelişme göstermez. Denilebilir ki, yapılar foksiyonları yaratmaz, fonksiyonlar yapıları oluşturur. Yani insan kulağı olduğu için duymaz, işitme fonksiyonunu yerine getirmek için kulağı gelişmiştir.

Yapısal-fonksiyonel Modelin özündeki durumlardan bir diğeri tüm toplumsal yapıların, toplumsal sistem içinde fonksiyonel olduklarıdır. Bu sebeple her toplumsal yapı, toplumsal sistem için vazgeçilmez olarak görülmektedir. Yapısal-fonksiyonel yaklaşımlar grubunda beş isim ön plana çıkmaktadır. Bunlar Parsons, Merton,

Cancian, Ogburn ve Kıray'dır. Parsons'un değişme modeli farklılaşma fikrine dayanmaktadır. Farklılaşma sürecinde çeşitli fonksiyonlar kendi yapılarını oluşturmaktadır. Merton süreci "anomi" kavramıyla açıklamaktadır. O, anomi kavramını toplumsal çevre ve kültürel çevre arasındaki uyumsuzluğu ifade etmek için kullanmaktadır. Cancian ise fonksiyon kavramı üzerinde durarak, her fonksiyonun belirli ihtiyaçları karşıladığını belirtmektedir. Ogburn' a açısından sosyal değişme kültürel evrim neticesinde oluşmaktadır. Kültürel evrimi tanımlayan unsurları ise icat, birikim, yayılma ve uyum sağlama şeklinde sıralamaktadır. Toplumsal değişme deyince akla ilk gelen isimlerden biri olan Kıray, "tampon kurum" kavramıyla sosyolojiye önemli katkılar sağlamıştır. Toplumunu dengede tutabilmek ve değişmeyi sancısız olarak geçirebilmek için toplumsal yapı yeni kurumlar oluşturmaktadır. Böylelikle toplum uyum ve denge düzenine kavuşmaktadır (Kongar, 2007). Yapısal-fonksiyonalist kuramın belli başlı özellikleri şunlardır;

- Her toplum belli ögeler toplamıdır.
- Toplumlar kendilerini oluşturan ögelerin uyumlu bütünleşmesine sahiptir.
- Toplumdaki her öge toplumun fonksiyonlarının yerine getirmesine yardımcı olmaktadır.
- Her toplum üyelerinin düşünce birliğine dayanmaktadır (Tezcan, 1984:66-67).

Mezzo Kuramlardan olan Çatışmacı Modeller ise; toplumun ahenkli ve bütünleşmiş bir varlık olduğu görünüşünün karşıtı olarak ifade edilmektedir. Çatışma modeline göre toplum içinde çatışan unsurların varlığı kaçınılmazdır. Toplumsal değişimler bu unsurların itici gücü sonucu oluşmaktadır. Toplum içindeki çatışma durumu yapısal fonksiyonel model açısından olumsuz olarak değerlendirilmekte adeta hastalık olarak görülmektedir. Ancak bu durum çatışmacı modele göre olumlu ve doğal bir durumdur. Hatta toplumun gelişimine katkı sağlayan önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Çatışmacı modelin önemli isimleri arasında Pareto ve Dahrendorf ön plana çıkmaktadır. Pareto' nun toplumsal değişim kuramı, "seçkinler dolaşımı" kavramında belirlenmektedir. O'na göre toplum alt ve üst (seçkinler) tabakası olarak ikiye ayrılmaktadır. Seçkinler yönetici sınıfı, alt tabaka ise yönetilen sınıfı yansıtmaktadır. İki tabaka arasındaki farklılıklar ve değişimler toplumun dinamizmini yansıtmaktadır. Dahrendorf ise toplumdaki otorite ilişkilerinin sistematik olarak çatışma yarattığını ifade etmektedir. Otorite sahibi olanlarla olmayanlar arasında çıkar çatışmaları meydana gelmekte ve toplum bir yönüyle değişim süreci yaşamaktadır (Kongar, 2007:185). Özetle çatışmacı kuramların varsayımları şunlardır (Appelbaum, 1982:74);

- Tüm toplumlar her an değişim gösterir; toplumsal değişim evrensel bir durumdur.
- Tüm toplumlar, her an çatışma yaşayabilir; toplumsal çatışma da evrensel bir durum olarak görülmelidir.

- Toplumdaki her unsur, toplumun değişimine katkı sağlamaktadır.
- Her toplum, üyelerinin başkaları tarafından dizgelenmesine dayanmaktadır.

3.2.3. Mikro Kuramlar: Grupsal ve Bireyci Modeller

Mikro Kuramlar toplumsal değişme sürecini grupsal ve bireysel modellerle açıklamaktadır. Bu sebeple diğer açıdan sosyal psikolojik ve psikolojik kuramlar olarak ifade edilmekte, bir yönüyle etkileşimci model olarak da bilinmektedir.

Grupsal Modeller sosyal psikoloji tarafından geliştirilmiştir. Grup kavramı, aynı amaç için çabalayan, ortak inançla hareket eden ve birbirleriyle ilişki ve etkileşim halinde olan birey topluluğu şeklinde açıklanabilir. Sosyoloji literatüründe en sık kullanılan grup kavramı; birincil ve ikincil grup kavramlarıdır. Birincil grup; üyeleri arasında sıcak ve samimi ilişkiler olan, üyelerinin nisbeten sabit olduğu, etkileşimin duygusallığa dayandığı, yüzyüze ilişkinin yaygın olduğu grup şeklinde tanımlanmaktadır. Aile ve arkadaş grubu toplumsal yapı içinde birincil gruplara örnek olarak verilebilir. Öte yandan ikincil grup; üyeleri nisbeten değişen, üyeler arasındaki ilişkinin duygusallığa dayanmadığı, ve genellikle ilişkilerin yazılı kurallarla belirlendiği belli amaç doğrultusunda hareket eden grup şeklinde açıklanmaktadır. Kurumsal ve bürokratik ilişkiler ikincil grup ilişkilerine örnek olarak verilebilir (Kongar, 2007).

Grupsal modeller grup aracılığıyla bireyde sağlanan değişme ve grubun tüm üyelerinde sağlanan değişme şeklinde iki biçim üzerinde durmaktadır. Aslında bu iki değişme biçimi birbirine benzer niteliktedir. Çünkü ister küçük grup içinde tek bir bireyin tutumunun değişmesi ile tüm grup üyelerinin tutumunun değişmesi birbirini yakından etkileyen iki süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu modelin öncü isimleri arasında Moreno ve Homans yer almaktadır (Lundberg ve Shrag, 1970:75).

Mikro Kuramlardan Bireyci Model ise; toplumsal değişmeyi en küçük birime yani bireye indirgeyerek açıklamaktadır. Bu modelin belirttiği ana fikir; toplumsal değişmenin, birey eksenli oluşum gösterdiği gerçeğidir. Bireyin toplumsal süreç içerisinde karşılıklı ilişki ve etkileşim içinde olması değişmenin asıl dinamiğini oluşturmaktadır. Bireyin tutumu toplumu, toplum da bireyin tutumunu etkilemektedir. Fakat bu etkileşimin esas noktası bireyin özelliklerinin önemli bir unsur olarak görülmesidir. Bu modelin öncü isimleri arasında McClelland, Riesman, Zollschan, Hagen bulunmaktadır (Kongar, 2007:213).

Özetle toplumsal değişme kavramını açıklayan tüm kuram ve modeller aslında toplumsal yapıyı analiz etme amacına hizmet etmektedir. Toplumsal yapının analizi, kurumların toplumsal değişme sürecinden ne denli etkilendiğinin bir diğer ifadesidir. Toplumsal yapının temeli aile kurumundan oluşuyorsa, muhakkak

ki toplumsal değişme süreçleri ailenin yapısında da etkilere neden olmaktadır.

4.Aile Kurumuna İlişkin Kavramsal Açıklamalar

Toplum birbiriyle ilişki içinde olan kurumların etkileşimiyle devamlılığını sürdürmektedir. Eğitim, sağlık, din, siyaset gibi kurumların en temelinde aile kurumu mevcuttur. Bu sebeple aile kurumu, toplumsal yapının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Aile, en öz ifadeyle toplumun en küçük yapı taşı olarak açıklanmaktadır ve işlevleri sebebiyle tüm toplumlar/toplumsal yapı için en önemli kurumdur. Aile; evrensel bir kurumdur ancak toplumsal değişme süreci, ailenin işlevlerinde de farklılıklara sebebiyet vermiştir. Bu sebeple modern toplum ile geleneksel toplum aileye farklı işlevler yüklediğinden aileye ilişkin açıklamaları da birbirinden oldukça farklıdır (Bozkurt, 2006:259). Toplumsal yapı değiştikçe ailenin işlevlerinde ve aile üyeleri arasındaki beklentilerde farklılıklar gözlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde aile; birbirleri arasında doğrudan akrabalık bağı olan bireyler topluluğı şeklinde açıklanmaktadır (Giddens, 2000:173). Ayrıca biyolojik ilişki nedeniyle insan neslinin devamını sağlayan, ilk toplumsallaşma yeri olan, karşılıklı ilişkilerin belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirildiğı, maddi ve manevi kültür kuşaktan kuşağı aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak da açıklanmaktadır (Sayın, 1990:2).

Aile, bütün toplumlarda önemli bir sosyal kurum olarak ifade edilmektedir (Doğan, 2009; Giddens, 2000; Arslantürk ve Amman, 2001; Ozankaya, 1999). Aile; üyelerinin fiziksel, sosyal, duygusal birçok ihtiyacına birincil derecede cevap vermektedir. Bu nedenle aile kurumunun bireylerin barınma ve bakım, sevgi ve şefkat, öğrenme ve öğretme gibi gereksinimleri doğrudan giderdiği bilinmektedir (Birekul ve Yılmaz, 2001:104). Bireysel ve toplumsal ihtiyaçları birincil kurum olarak ailenin toplumun diğer kurumlarıyla da ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Aile toplumun temeli olarak görülmekte ve korunması gereken en önemli sosyolojik birimdir. Yurttaş vd. (1998) aileyi; anne, baba ve çocuklardan meydana gelen en küçük sosyal birim şeklinde tanımlamış ve ailenin işlevlerini temel olarak aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır (Yurttaş vd., 1998).

- *Biyolojik işlev*, neslin devamlılığının sağlamak,
- *Ekonomik işlev*, temel ihtiyaçları karşılamak,
- *Sosyal işlev*, sosyal güvenlik, eğlence, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçları karşılamak,
- *Kültürel işlev*, kültürün nesilden nesile aktarılmasını sağlamak,
- *Psikolojik işlev*, güven ve sevgi ihtiyacını karşılamak,

Bu itibarla ailenin yukarıda ifade edilen ihtiyaçları karşılama konusunda önemli roller üstlendiği belirtilmelidir. Bu işlevlerin/fonksiyonların bir arada ve uyumlu bir şekilde karşılanması, en özelde bireyin daha genelde ise toplumun mutluluk

ve refahı için önemlidir. Bireyleri mutlu olan toplum, ekonomik, siyasi ve sosyal hayattaki başarısıyla güçlü bir ülkenin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır.

4.1. Aile Kurumuna İlişkin Kuramsal Açıklamalar

Toplumun temel birimi olan ailenin, hem yapısını hem de ailede gerçekleşen değişmeyi açıklamak için farklı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bunlar temelde Sembolik Etkileşimcilik, Yapısal İşlevselcilik, Çatışmacı ve Feminist Yaklaşım olarak dört grupta ele alınmaktadır.

4.1.1. Semboller ve Anlamlar Çerçevesinde Aile: Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Bu kuramın en önemli savunucusu George Herbert Mead ve öğrencisi Herbert Blumer olarak gösterilmektedir. Blumer' in konu ile ilgili temel fikri, bireylerin kendi eylemlerine karar vermeden önce karşısındaki kişinin hareketlerini yorumlamaya giriştiği yönündedir. O sosyal bir varlık olan bireyin anlamlandırma ve yorumlama sürecine girmeden eyleme geçmediğini ifade etmektedir. Bu süreç içerisinde semboller ve işaretlerin anlamı önem kazanmaktadır. Bu sebeple yaklaşım adını sembollerin etkileşime girmesinden almış ve “Sembolik Etkileşimcilik” denilmiştir (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011:5). Genel olarak ifade etmek gerekirse; birey ve dünyasındaki ilişki “anlamalı” ve “karşılıklı” ilişkilere dayanmaktadır. Bu sebeple iki varsayım bu yaklaşımın

temel varsayımı olarak belirtilmektedir. İlki “birey dünyayı ona yüklediği anlam çerçevesinde algılar”, ikincisi ise; “anımlar, karşılıklı ilişki sürecinde oluşturulur” ifadeleridir (Canatan, 2013:43). Sembolik etkileşimciler toplumsal etkileşimi, sembolik olan ve sembolik olmayan olarak iki kategoriye ayırmaktadır. Sembolik olmayan etkileşimde, birey diğerinin davranış ve eylemlerine hemen yanıt verirken; sembolik olan etkileşimde birey eylemi yorum süzgecinden geçirmektedir. Yani ikincisinde doğrudan tepki vermenin yerini anlamlandırma ve yorumlama süreci almaktadır (Wallace, 1969:237).

Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın temel argümanı, fiziksel bir çevre gibi bireylerin sembollerle ilişkili olarak yaşadığıdır. Bireyin davranışları, kendi eylemlerine ve başkalarının davranışlarına verdiği anlamı yansıtmaktadır. Bu perspektiften aile kurumu değerlendirildiğinde; aile üyelerinin davranışları/dinamikleri ve ilişkileri analiz edilmektedir. Aile içi dinamikler; roller, iletişim ağı, karar alma ve toplumsallaşmayı içermektedir. Aile üyelerinin her biri birkaç tanımlanmış role sahiptir ve etkileşimde buldukları bireyler vardır. Üyeler ailenin karşılaştığı iç dış durumlarda rollerini tanımlamakta ve duruma göre hareket etmekte/eyleme geçmektedir. Her aile üyesinin birbiriyle ilişkili olması aile kurumunun bir etkileşim örüntüsüne aracılık ettiğini göstermektedir (Vuchinich, 1999). Sembolik Etkileşimciler bireylerin birbirleriyle kurdukları iletişime odaklandığı için aileyi etkileşim içindeki bireylerin birliği olarak ifade etmektedir. Sembolik Etkileşimci Yaklaşımın temel argümanları şunlardır:

- Aile davranışları, aile içi dinamizmden etkilenmektedir.
- Toplumsal davranış üzerinde, toplumsal çevrenin etkisi kaçınılmazdır.
- Temelde bağımsız olan birim, aile içinde en aktif konumda olan bireydir (Güçlü, 2012:77).

Ailenin değişen ilişkilerine odaklanan Sembolik Etkileşimci Yaklaşım; aile birliğinin devamı konusunda geleneksel bakış açısına göre uyumlu bir birliktelik olması görüşündedir. Yani evliliğin sonlandırılması olarak nitelendirilen boşanmanın ahlaken zor kabul edilen bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple evlilik süreciyle başlayan aile birlikteliğinin hayat boyu devam etmesi geleneksel bakış açısıyla ilişkilendirilmektedir. Boşanma toplumsal değer yargılarıyla çelişen bir olgu olarak değerlendirilmekte ve sorumluluklardan kaçma olarak görülmektedir. Ancak belirtmelidir ki toplumsal değişme süreci aile ilişkileri konusunda da ön plana çıkmakta ve boşanmaya yüklenen anlamlar da bu sebeple farklılaşabilmektedir. Yani zamanla aile içi sembol ve değerlerde bir takım değişiklikler görülebilmektedir. Aileyi oluşturan her bir bireyin aile içindeki anlamı ona verilen değer ve rollerle ilişki olabilmektedir. Bu sebeple aile içinde kadın/anne-erkek/baba, eş, çocuk, yaşlı gibi her bireye yüklenen anlam aslında aile içi ilişkilere dair ip uçları vermektedir. Bu sembol ve değerleri açıklamak yaklaşımın toplumsal değişme karşısında aile kurumunu nasıl analiz ettiğini göstermek açısından yararlı olacaktır (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011).

Sembolik Etkileşimciler, 20. yüzyıldan itibaren aile kurumunda meydana gelen önemli değişimleri gözlemlemişlerdir. Gözlemlerine göre eşler arasında “*duygusal tatmin*” beklentisi giderek yükselmekte, ilişkiler yüzeyselleşmeye ve geçici olmaya başlamıştır. Bu durum aile kurumunu ve aile değerlerini yok etmeye ya da zayıflatmaya zemin hazırlamaktadır. Kadın veya erkek olarak birliktelik sürecinde “*ilgi görme/gösterme*” sembolleri de eşler arası ilişkileri belirlemekte ve evliliğin yükünü ağırlaştırmaktadır. Duygusal açıdan gerçekliğin çok üstünde beklenti içinde olmak, evlilik süresi boyunca olumsuz olarak yansımakta ve eşleri birbirinden uzaklaştırmaktadır. Bu sebeple eşlerin birbirini suçlamaya başlaması ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmaması boşanma için bir gerekçe olarak görülmektedir. Eşler arasındaki ilişkilerin yanı sıra “*çocuk*” da evlilik ve aile için önemli bir değer/sembol olarak görülmektedir. Geleneksel aile yapısında cinsiyetin hakim olduğu bir bakış açısıyla erkek çocuk, kız çocuktan daha üstün/değerli görülebilmektedir. Ailede sınırlı avantajlardan yararlanma daha çok erkek çocuklar üzerinde kullanılmaktadır. Kız çocuklar küçük yaşlarda evlendirilirken, erkek çocuklar eve daha fazla katkı sağlayan bireyler olarak görülmektedir. Buradaki en önemli nokta, erkek çocuğun daha üstün görülerek güçlendirilmesi ve aile tarafından sürekli şımartılması konusudur. Bu hem çocuğun gelişimi hem de yeni kuracağı evlilikte eşyle kurduğu ilişki boyutlarına olumsuz şekilde yansiyabilmektedir. Günümüzde ebeveynler çocuk merkezli yaşamakta, çocuklarına fazlasıyla ilgi ve

şefkat göstermektedir. Ayrıca çocuğun potansiyelini en üst düzeye çıkarma konusunda birincil sorumlu kişiler olarak tutulmaktadır. Değişen ve gelişen süreç boyunca çocukların talep ve ihtiyaçları artmakta ve bu süreçte ailelere duygusal olarak fazlasıyla yüklenildiği görülmektedir. Bu sebeple “çocuk merkezli aile” sayısından günden güne arttığı ifade edilebilir. Bu süreçte “ebeveynin anlamının” da değiştiği belirtilmektedir. Ayrıca aile içinde kadına ve erkeğe yüklenen sorumluluklar konusu da “*evlilik rolleriyle*” sembolleştirilmektedir. Geçmişte aile, eş, çocuklara ilişkin konularda kadın ve erkeğin belirli sorumlulukları bulunurken, toplumsal değişme süreciyle birlikte sorumlulukların daha esnek olduğu bir yapı görülmektedir. Kadın ev içi işlerle, eş, çocuk ve yaşlı bakımı gibi sorumluluklarla ilişkilendirilirken günümüzde ise kadına ait roller daha belirsiz hale gelmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki kadın her ne kadar geleneksel aile rollerine ilişkin yükünü hafifletmiş gibi görünse de, modern aile yaşamında aile dışı/kamusal alanda çalışmaya başlaması kadının yükünü bir kat daha ağırlaştırmıştır. Aile içi ilişkiler ve evlilik sürecinde meydana gelen ve bir takım değişiklikleri de beraberinde getiren faktörlerden biri de kadının ücretli bir işte çalışıyor olmasıdır. Kadının ücretli emek statüsüne geçmesi onları maddi olarak daha güçlü yapmış ve mutsuz olan evliliklerini devam ettirmek zorunda olmadığını düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Maddi kazanç sağlamak onların mutsuz evlilikleri karşısında seçeneksiz olmadığını da göstermiştir. Aile içinde Sembolik Etkileşimci bakış açısı bu anlamda “*seçenekleri algılamının*” da bir sembol olarak

görüldüğünü ifade etmiştir. Ekonomik özgürlüğün, boşanmanın bir seçenek olarak görülmesi yönünde eğilimleri arttırdığını belirtmektedir. Bu süreçte “boşanmaya” dair algıların ve anlamlandırmaların da farklılaştığı belirtilebilir. Geleneksel yapıda kabul edilemez olan boşanmanın, toplumsal değişme sürecinde daha kabul edilebilir bir olgu haline geldiği belirtilmektedir. Bu hem Türkiye, hem de Dünya üzerindeki çoğu ülke için geçerli bir durum olarak görülmektedir. Boşanma sayısındaki artış, boşanmaya yüklenen olumsuz anlamların da azalmaya başladığını göstermektedir. Hatta boşanma yeni bir yaşam için fırsat olarak bile değerlendirilebilecek anlamlara da gelmektedir. Toplumsal düzen için gerekli ve geçerli olan yasalar çerçevesinde boşanma olgusu da yerini almıştır. Boşanma yasasının olması bile kendi başına bir sembol olarak boşanmayı teşvik edici olarak görülmektedir. Önceleri boşanma için katı ve sıkı gerekçeler değerlendirilmeye alınırken, günümüzde kişilerin anlaşıyor olması boşanma için tek başına geçerli bir sebep olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple boşanma sayılarında bir artış gözlemlendiği ifade edilebilir. Ülkemizde de yeni Medeni Kanunda yapılan düzenlemelerle amaç aile birliğini korumak olsa bile, eşler anlaşıklarında boşanmaları daha kolay gerçekleşmektedir. Tüm bu sembollerden hareketle aile içi ilişkiler, toplumsal değişme süreci içerisinde farklılaşmıştır. Kadına, erkeğe, çocuğa, ebeveyne, evlilik rollerine ve boşanmaya verilen anlamlar değişmektedir. Bu anlam değişikliği süreci hem toplumsal yapıdan etkilenmekte hem de toplumsal yapıyı büyük ölçüde etkilemektedir.

4.1.2. İşlevler Perspektifinden Aile: Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Aile kurumunu açıklamaya yönelik bir diğer yaklaşım ise Yapısal İşlevselci Yaklaşımıdır. Bu yaklaşım; birbiriyle ilişkili her bir parçanın toplumun düzeni için çalıştığını ifade etmektedir. Toplumu bu açıdan işlevlerin bütününden oluşan bir sistem olarak görür. Parsons, 'ın deyiimiyle toplum; koruyucu, uyumlaştırıcı, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Aile de bu bağlamda toplumun bütünlüğünü sağlayan bir kurum olarak değerlendirilmektedir (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011:9). Kuramın odak noktası, “bütün-parça”, “grup-üye” ilişkisidir (Canatan, 2013:38).

Yapısal İşlevselci Yaklaşım; aile kurumunun üreme işleviyle toplumun devamlılığını sağladığını ifade etmektedir (Morgan, 1975:19). Bir sistem olarak aile, makro ölçekte toplumsal sistemin düzenini sağlamasında öncü rol üstlenmektedir. Aile içindeki bireyler ise hem ailenin, hem toplumun devamlılığına katkı sağlayan en önemli öge olarak görülmektedir (Parsons ve Bales, 1955). Yapısal İşlevselci Yaklaşım aileyi açık bir sosyal sistem olarak tanımlarken, aile ve toplum işlevlerinin etkileşim içinde olması, aile yapısını araştırma ve işlevlerini aile yapısının nasıl etkilediğini analiz etme konularına odaklanmaktadır. Wright ve Leahey ise aşağıdaki sistem ilkelerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir (Berkey, 1991).

- Aile sistemi, birçok alt sistemin birleşiminden oluşan geniş bir üst sistemdir.
- Aile, parçalarından daha büyük olan genel bir sistemdir.
- Aile üyeleri arasındaki ilişki ve etkileşim bütün aile üyelerini etkilemektedir
- Aile statik ve dinamik arasında denge kurabilen bir yapıya sahiptir.
- Aile üyelerinin davranışları döngüsel olduğu müddetçe daha işlevseldir.

Aile kurumu için alt sistemler merkezi bir öneme sahiptir. Çünkü işlevini bu alt sistemler aracılığıyla yerine getirmektedir. Her alt sistemin ayrı bir sorumluluğu vardır. Bu alt sistemler; eşler arasındaki ilişki alt sistemi, anne, baba ve çocukların oluşturduğu ebeveyn alt sistemi ve çocuklardan oluşan kardeş alt sistemidir. Yaklaşım içindeki her bir aile üyesi alt sistem olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin birbiriyle olan ilişkisi sistemin devamlılığı ve tamamlılığı için önemli görülmektedir (Hallaç ve Öz, 2014:146).

İşlevselci bakış açısına göre yaşamak için toplum belirli gereksinimleri gidermek veya belirli fonksiyonları yerine getirmek zorundadır. Aslında İşlevselcilerin aile kurumuna bakış açısı da onun toplumun diğer unsurlarıyla olan ilişkisi üzerine kuruludur. Özellikle ailenin toplumun düzen ve huzuruna sağladığı yarar ile ilgilenmektedir. Çeşitli sosyo-kültürel yapılarda farklı ilişki

biçimleri görülse de tüm dünyada aile evrensel olarak mevcuttur. Bunun nedeni, bütün toplumsal yapıların düzeni ve refahı için temel altı gereksinimi gidermesidir. Bunlar; ekonomik üretim, çocukların sosyalleşmesi, hasta ve yaşlı bakımı, eğlenme, cinsel denetim ve üretilir. Bu gereksinimlerin giderilmesi amacıyla her toplumda aile yapısı bulunmaktadır. İşlevselci yaklaşım da toplumdaki değişimlere bağlı olarak bir takım değişikliklerin ailede görüldüğünü belirtmektedir. Örneğin, sanayi öncesi toplum ve sanayi sonrası toplum yapıları, aile ilişkileri açısından önemli noktalarda farklı özellikler göstermektedir. Sanayi öncesi dönemde aile üretim birimi olarak görülürken ve bu sebeple geniş aile özelliği ön plana çıkarken, sanayi toplumlarında daha bireyci bir yapı dolayısıyla çekirdek aile yapıları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çocukların sosyalleşme süreci geniş ailede akrabalar ve yakın aile üyeleri tarafından gerçekleşirken, çekirdek ailede çocukların aile içinde ve çeşitli sosyalleşme araçlarıyla bu sürece dahil olduğu bilinmektedir. Erişkinler ise bu dönemde daha çok zorlu yaşam koşulları ve geçim derdi dolayısıyla yoğun stres yaşamaktadır. Yani genel bir ifadeyle toplumsal değişim sürecinde ailenin işlevlerinde bir takım farklılıklar gözlemlenmektedir. Örneğin “*ekonomik üretim*” ailenin yerine getirmesi gereken önemli bir işlev olarak görülmektedir. Toplumsal değişim sürecine bakılacak olunursa; sanayi öncesi dönemde daha çok işbirliği halinde tarımsal faaliyetlerle geçimin sağlandığı ve aile üyelerinin çoğunlukla bir arada aile bütçesine katkıda bulunduğu bir yaşam hâkimken, sanayi sonrası dönemde ev ve iş yerinin ayrıldığı görülmektedir. Buna bağlı

olarak aile içindeki sıkı aile bağlarının zayıfladığı belirtilmektedir. Özellikle erkeğin iş için evden ayrılıyor olması ailenin genel düzenini sarsmıştır. Diğer yandan kadınların ve kız çocuklarının tarımsal faaliyette olan katkısı sanayileşmeyle birlikte azalmıştır. Ülkemizde de benzer şekilde kırdan tarıma dayalı işlerde üretken olan kadınların, kentte bu olanağı bulamadığı görülmektedir. “Çocukların Sosyalleşmesi” konusu da toplumsal değişme süreciyle birlikte farklı bir yapıya bürünmüştür. Sosyalleşme doğumdan ölüme kadar süren bir öğrenme süreci olarak ifade edilmektedir. Bu itibarla çocuğun birincil sosyalleşme mekânının aile olduğu bilinmektedir. Toplumsal ve ekonomik değişmelerle birlikte diğer güçlenen bir kurum olarak devlet, ailenin pek çok işlevini yerine getirmeye başlamıştır. Örneğin okullar açarak daha önce ailenin olanak sağladığı eğitim işlevini üstlenmiş ve böylelikle onların sosyalleşmesinde de sorumluluk aldığını göstermiştir. Bir bakıma ailenin sorumluluğunda görülen eğitim işlevi toplumun diğer sistemleri/kurumları tarafından yerine getirilir olmuştur. Bu sebeple günümüzde aile kadar toplumun diğer parçaları da çocuğun sosyalleşmesinden sorumludur. Ailenin bir diğer işlevi ise “yaşlı ve hastaların bakımı” sorumluluğunu yerine getirmektir. Sanayi öncesi toplumlarda geniş aile içerisinde bakımı üstlenilen yaşlı ve hasta bireyler yine toplumsal değişme süreciyle birlikte toplumun diğer kurumlarıyla olan ilişkisini arttırmıştır. Tıp fakülteleri ve hastaneler devlet aracılığıyla yaşlı ve hasta bakımını üstlenen önemli sağlık kuruluşları olarak görülmektedir. Yaşlı bireyin sorumluluğu konusunda organizasyonların sanayileşme sürecine bağlı olarak

çoğaldığı dile getirilmektedir. Geleneksel yapıda aile içinde bakılan yaşlılar, toplumsal değişme süreciyle birlikte huzurevlerinde, kamusal veya özel kuruluşlarda bakılır hale gelmiştir. Aile kurumu bireylerin aynı zamanda “*eğlenme ve dinlenme*” imkânını da buldukları bir kurumdur. Bu nedenle aile eğlenme işlevini yerine getiren bir kurum olarak da değerlendirilmektedir. Aile içinde bu işlevin gerçekleştirilmesi konusunda da bir takım değişiklikler yaşandığı muhakkaktır. Önceleri ev içinde ortaklaşa oynanan oyunlar/ yapılan aktiviteler, sanayileşme sonrası yerini bedeli parayla satın alınan tüketim alışkanlıklarına bırakmıştır. Hizmet sektörü bu anlamda pek çok açıdan çeşitlilik göstermektedir. Lokantalar, alışveriş merkezleri, spor salonlar vb. mekânlar bireyler için önemli hizmetler sunmaktadır. Günümüzde çok sayıda ailenin özellikle kentsel ailelerde sıklıkla bu tür aktiviteler içinde buldukları görülmektedir. Hatta önceleri akşamları bir arada yenilen akşam yemekleri gelenekselliğini yitirmiş, çalışan kadın, okuyan çocuk ve çalışan babayla aktivitelerin bir arada yapılma oranları azalmıştır. Bu durum aile ilişkilerine yansımış ve aile bağları eskiye oranla toplumsal değişme süreciyle birlikte zayıflamıştır. Fast food yeme kültür yaygınlaşmış, bir nevi ailenin sağladığı bu işlevin yerini diğer kurum ve kuruluşların aldığı görülmektedir. Ailenin “*üyelerin cinsel denetimi*” konusunda da sorumluluk üstlendiği belirtilmekte ancak bu işlevin de toplumsal değişme sürecinden etkilendiği dile getirilmektedir. Geleneksel açıdan cinsel ilişki yalnızca evlilikte kabul görülürken, bu eğilimde de eskiye nazaran zayıflamalar görülmektedir. Özellikle sanayi

toplumlarında evlilik dışı cinsel ilişkilerin arttığı ifade edilmektedir. Aile işlevlerinden olan bir diğer konu ise “üreme” dir. Genel olarak bakıldığında ailenin işlevleri açısından özel olan tek konu çocuk sahibi olmak olarak ifade edilmektedir. Hatta ABD’ de tek ebeveynli ailelerin büyük çoğunda çocuk bulunduğu ve evlenmemiş kadınların tüm doğumların % 40’ ını gerçekleştirdiği düşünülürse, üreme işlevinin hiçbir zaman bitmeyeceği ifade edilebilir. Bu eğilimler karşısında sanayi sonrası dönemde, okullarda aile planlaması eğitimi gerçekleştirildiği, gebelikten ve çeşitli hastalıklardan korunmaya dair bilgiler verildiği bilinmektedir. Aslında işlevselcilerin aileye bakışı da onun toplumun diğer kısımlarıyla olan ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Özellikle ailenin toplumun huzuruna yaptığı katkı ile ilgilenmektedir (Karkiner ve Kasapoğlu, 2011). Aile her ne kadar farklı toplumlarda farklı şekillerde görülse de ailenin her toplumda evrensel olarak bulunduğu gerçeği unutulmamalıdır.

4.1.3. Eşitsizlik ve Güç Mücadelesinde Aile: Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşımın esas amacı, toplumdaki gruplar ve sınıflar arasındaki eşitsizliklere vurgu yaparak, mevcut sistemi eleştirmektir. Çatışmacılar özellikle sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları, güç rekabetleri ve birbirine karşıt ideolojiler üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda Çatışma Kuramcıları aileyi ele aldığı anda ise, aile içi eşitsiz ilişkilere ve ataerkil toplum yapısında kadının ikincil planda kalması gerçeğine odaklanmıştır. Onlar, kadın cinsiyetinin erkek

egemenliği altında ezildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Çatışmacılar, evliliği erkek egemen ilişkileri güçlendiren bir araç olarak görmektedir (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011:15). Kuram ailedeki rekabet ve güç ilişkilerine odaklandığından, aile içerisinde kaynakların paylaşımı ve paylaşım sürecindeki eşitsiz güç ilişkileri konunun odak noktasını oluşturmaktadır. Aile içinde güçlü olanlar, güçsüz olanlara karşı daima avantajlı konumdadır (Canatan, 2013:40).

Modern Çatışma Kuramının kurucusu C.W. Mills' e göre, ilk aşamada toplumsal gerçeklikler birbiriyle çıkarı ve kıt kaynakları elde etmek için savaşıyan bireyler tarafından yaratılmaktadır. Daha sonra ise elde edilen kaynakların eşitsiz dağılımı gündeme gelmektedir. Marksizme göre toplum alt yapı ve üst yapı olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu açıdan ekonomik alt yapı diğer tüm üst yapı kurumları gibi aileyi de etkilemekte/şekillendirmektedir. Bu bağlamda çekirdek aile yapısı, kuşaklar boyunca kapitalizmin tuzağına düşmüştür. Çünkü ailenin üretim işlevini yerine getirerek genç nesli yaratması kapitalizm için iştah açıcı bir piyasa oluşturmuştur. Gençlerin tüketim alışkanlığını hızlı yaşamaları aileye olan ilgiye de artırmıştır. Günümüz toplum yapısında kadının erkeğe/babaya olan bağımlılığının zamanla azaldığı görölmektedir. Kadınların çalışma yaşamına katılması erkeğe olan bağımlılığı zamanla azaltan önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Kadınların çalışma yaşamına girmesi erkek egemenliğine karşı boyun eğmekten ziyade farklı seçenekler olabileceğini görmesini sağlamıştır. Nitekim ekonomik kazançtaki dengeler değişmiş,

bireysellik ön plana çıkmış, boşanmalar bu sebeple artmıştır (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011).

Çatışmacı yaklaşım aile üyeleri arasındaki otorite ve kaynakların dağıtımını konusuna odaklanmaktadır. Yaklaşımında eşler arası şiddet, aile içi problemler, evlilik sorunları üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşıma göre aile içinde çatışma kaçınılmazdır. Çünkü aile, otorite hiyerarşisi olan bir kurumdur. Bu hiyerarşi eşitsizliklere de gebe dir. Ailede çatışmanın olumsuz yanlarının yanı sıra olumlu yanları olduğunu da iddia edilmektedir. Yaklaşım a göre çatışmanın olmayışı ailenin mutlu ve başarılı olduğunu göstermemektedir (Leslie ve Korman, 1989:216). Aile eksenli çatışma yaklaşımının temel varsayımları şunlardır;

- İnsanlar kendi çıkarlarına yönelimlidir ve bu nedenle diğerleri pahasına kendi çıkarlarını izleme eğilimindedir.
- Beşeri çevre, insanlar tarafından yaratılan düşünceler ve sembollerden ibarettir. Bu sebeple insanlar, yüksek sembolik hedefleri başarmayı beklemektedir. Güç, prestij, ayrıcalık gibi sembolik şeyler için insan isteğinin sınırlarını bilmenin yolu yoktur. Başarı, beklentileri ve ümitleri arasındaki ayırım, çatışmanın hali hazırdaki kaynağıdır.
- Rekabet her sosyal ilişkiye içseldir.

Aile; varolan farklılıkların kaldırılmasıyla değil, onların etkili bir şekilde yönetilmesiyle ilgilidir. Sprey' e göre, aile çatışması çatışan parçalardan birinin elenmesiyle çözümlenmemelidir. Gerekli olan

çatışma yönetiminin gerçekleştirilmesidir. Yani aileler çatışma ile yaşamayı öğrenmelidir (Sprey, 1969:700). Özetle aile kurumunda çatışma yaklaşımının asıl argümanı; çatışmanın toplum açısından olduğu kadar aile açısından da kaçınılmaz olduğu ve çatışmanın ortadan kaldırılması yerine düzenlenmesinin gerekli olduğu meselesidir (Güçlü, 2012:79). Bu düzenlemeler ailesel olduğu kadar toplumsal refah için de gerekli görülmektedir.

4.1.4. Toplumsal Cinsiyet Merkezinde Aile: Feminist Yaklaşım

Feminist kuramlar, Giddens tarafından toplumsal yapının incelenmesinde toplumsal cinsiyetin merkezi önemini vurgulayan sosyolojik bir bakış açısı olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 2005:674). Odak noktası cinsiyetler arası ilişkilerdir. Önemle üzerinde durulması gereken konular ise; toplum/aile yapısında görülen ataerkil ilişki/değerlerin baskın niteliği ve bu durumun kadın açısından sonuçlarıdır (Canatan, 2013:41).

Feminist Yaklaşımın aileye bakışını genel çerçevede ele alırsak; Feminizmin eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Eleştirdiği konu ise daha çok “ataerkillik” çatısı altında birleşmektedir. Erkek egemenliği olarak nitelendirilen ataerkillik feminist yaklaşım açısından değerlendirildiğinde; aile içinde kadının güçsüz olduğu gerçeği üzerine vurgu yaptığı görülmektedir. Evlilik kurumunu ataerkil bir kurum olarak değerlendirmektedir. Ev işleri ve çocuk yetiştirme gibi konularda tüm sorumluluğun kadına

verildiğini ifade etmekte, kadının rolünün üreme ve çocuk yetiştirme olduğu fikrini eleştirdiği görülmektedir. her ne kadar kadın ücretli bir işte çalışmaya başlaöıssa da bu rollerden sıyrılamamıştır. Bu durum aslında kadının gücünün ve konumunun iki kez sömürüldüğü gerçeğıyle ilişkilendirilmiştir. Feministler toplumsal cinsiyet meselesi üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet cinsiyete yüklenen sorumluluk olarak ifade edilmekte ve toplum tarafından belirlenmektedir. Bu sebeple kadına ait rollerin değıştirilemez olduğı fikrine karşı çıkmaktadır (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011:17).

Feministler; ev içi iş bölümü, eşitsiz güç ilişkileri, yaşlı ve hasta bakımı olarak üç konu üzerinde odaklanmıştır. Bu durumlarda her zaman kadın aleyhine oluşan sistemi eleştirmişlerdir (Giddens, 2005). Toplumsal cinsiyetin sosyal örgütlenmesi ve onun ürettiğı cinsel eşitsizlikleri açıklama çabasındadırlar. Toplumsal yapıyı açıklamak için iki farklı alandan bahsetmektedirler. İlki; ücretli iş, piyasa, devlet ve politikadan oluşan erkek etkinliğinin alanı olarak görülen, nesnellik ve tarafsızlıkla nitelendirilen “kamusal alan”, ikincisi; aile içi olan, çocuk yetiştirme ve diğer aile üyelerinin bakımıyla görevlendirilmiş kadın etkinliğinin alanı olarak görülen “özel alan”dır. Bu şemaya göre erkekler her iki alanda, kadınlar ise sadece özel alanda görülmektedir. Feministler tam da bu durumu değerlendirmekte ve hem toplum içindeki hem de aile içindeki bu eşitsiz konumu eleştirmektedir (Bilton vd., 2008). Özetle feminist yaklaşımın asıl amacı, ataerkil yapıda güçsüz görülen ve ikinci plana

atılan kadının, erkekle eşit fırsatlardan yararlanma hakkına sahip olması gerektiğini açıklamaktır.

4.1.5. Günümüz Ailesine İlişkin Yeni Yaklaşımlar

Değişen toplumsal yapı aileye ilişkin bakış açılarını da çeşitlendirmiştir. Beck ve Beck-Gernsheim çağımızı aile, iş, sevgi ve bireysel amaçlar edinme arasındaki çıkar çatışmalarıyla dolu bir dönem olarak nitelendirmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak evlilik ve aile yaşamını etkilemektedir. Boşanmalar ve farklı birliktelik biçimleri artmaktadır. Ancak değişmeyen şey sevgi arayışıdır. Erkekler ve kadınlar arasındaki gerilim yüksek olmakla birlikte gerçek sevgiyi ve doyum bulma olasılığına ilişkin derin bir umut ve inanç hep vardır. İçinde yaşanan belirsizlikler ve tehlikeler dünyasında sevgi tek gerçektir (Giddens, 2005:177).

Bourdieu, aileyi, bireylerin basit bir toplamı olarak değil, kolektif bir özne olarak görmektedir. Aile, çıkarların bir dayanışması ve ekonomik, kültürel, sembolik ayrıcalıkları da bir araya getirmektedir. Bu ayrıcalıkların nasıl kullanılacağı ailenin sahip olduğu sosyal sermayeyle ilişkilidir. Bourdieu'ya göre ailenin sahip olduğu sosyal sermaye sahipliği kültürel sermayeyi harekete geçirebilmeleri için önemlidir. Nitekim bu durum aile üyelerinin başarılarına da yansımaktadır. Bourdieu ekonomik, toplumsal ve kültürel olmak üzere temelde üç sermaye tipinden söz etmektedir. Ebeveynin çocuklarına kültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda sermaye aktardıklarını ifade etmektedir. Ayrıcalıklı ailelerden

gelenler eğitim sistemi içinde rahatça başarılı olabilecekleri imkânlarla toplumsal, kültürel ve ekonomik anlamda sahiptirler (Wallace ve Wolf, 2004:131). Bu sermayenin yetersiz olduğu aileler ise aktarımı yeterince sağlayamamaktadır. Bu nedenle aile ilişkilerinin ve yapılarının, Bourdieu' nun ifadesiyle “sermaye”den etkilenmesi gerçeği ifade edilmelidir.

4.2. Geçmişten Günümüze Toplum Tiplerinde Aile Kurumu

Geçmişten günümüze toplumların yaşamlarını üretim biçimleri şekillendirmiş ve her toplum bu süreci bir öncekinden daha ileri aşamaya gelerek gerçekleştirmiştir. Bu itibarla avcı ve toplayıcılıkla başlayan yaşam biçimi yerini üretim aracının toprak olduğu tarım toplumuna bırakmıştır. Sanayi devrimi sonucunda ise fabrikalar devreye girmiş ve sanayi toplumu yapısını oluşturmuştur. Teknolojik gelişmeler beraberinde enformasyon devrimini getirmiş ve günümüz toplumu olarak ifade ettiğimiz sanayi sonrası toplumu/bilgi toplumunu ortaya çıkarmıştır. Üretim güçleri ve üretim ilişkileri tarafından belirlenen birbirinden farklı dört üretim biçimi, bu dört farklı toplumun politik, iktisadi, hukuksal, ideolojik ve kültürel yapısının şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu sebeple aile kurumunun da yapısı alt değişkenlere/üretim biçilerine bağlı olarak farklılaşmıştır (Engels, 2010:43).

Margaret Mead, tüm toplumlarda kadın ve erkeğin farklı şartlarda olduğunu ve dolayısıyla üstlendiği rollerin de toplumsal değişme süreciyle şekillendiğini ifade etmektedir. Bu temel önermeyle

birlikte aileyi dört tarihsel dönem içinde incelemek faydalı görülmektedir. Bunlar; ilkel toplumlar (avcı-toplayıcı), sanayi öncesi toplumlar (tarım), sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplum olarak ifade edilmektedir (Özen, 1990:404). Denilebilir ki her toplumun farklı olan üretim ve yaşam biçimi, farklı aile yapıları oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

4.2.1. Aile Kurumunun Avcı-Toplayıcı Toplumdaki Görünümü

Geçmişte toplumların yaşam biçimlerine bakıldığında bir kısmının otuz-kırk kişiden oluşan küçük gruplar halinde göçebe olarak yaşadıkları ifade edilirken, bir kısmının daha geniş toplumsal örgütlenmenin olduğu topluluklar halinde yaşadığı belirtilmektedir. Bu toplumlar yaşamlarını hayvan avlayarak ve bitki/meyve toplayarak sağlamıştır (Giddens, 2000:48). Bu sebeple avcı toplayıcı toplumlar olarak ifade edilmektedir. İnsan birlikteliklerinin en yalını ve basit aletler kullanan topluluklar olarak da ifade edilmektedir (Aydın, 2013:72). Bu toplum tipinde beden ve anatomi farklılığı sebebiyle erkeklerin avcılık, kadınların toplayıcılık yaptığı iş bölümü görülmektedir (Kottak, 2001:445, Macionis, 2012:89). Zorlu doğa ve yaşam koşulları iş bölümü ve dayanışmanın zirvede olduğu bir hal almış, kadın ve erkeğin birlikte çalıştığı/ürettiği bir yaşam biçimi oluşturarak “ortak mülkiyeti” beraberinde getirmiştir. Bu durumun aile yapısına etkisi ise “eşitlikçi yapı” olarak kendini göstermiştir (Diakov ve Kovalev, 2008:11). Avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlar da erkekler kadar yoğun, uzun ve kolektif

şekilde çalışmıştır. Ayrıca bireylerin aletleri/silahları dışında çok az bir mülkiyeti söz konusu olmuştur (Can, 2013:74).

Avcı ve toplayıcı toplumlar zaman içinde bilgi ve deneyimlerinin artmasıyla beraber toprağı işlemeyi öğrenmişler ve yerleşik hayata geçişin ilk adımları görölmeye başlanmıştır. Bu sebeple göçebelik yerini daha geniş bir örgütlenme olan klanı bırakmıştır. Doğa koşullarının elverişli olmadığı yerlerde hayvanları evcilleştirmeleri sürekli olarak gerçekleştirdikleri göçü durdurmuştur. Üretim araçlarının gelişmesi ve yaşam biçimlerinin değişmesi, iş bölümünde yaşa ve cinsiyete göre farklılıkların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Topluluk içinde zamanla yaşlı bireylerin çok fazla emek gücü istemeyen tarım işleriyle ilgilendiğı, gençlerin ise avcılıkla uğraştığı ifade edilmektedir. Fiziksel farklılıklar erkeğı avcılık hayatında, kadını ise bahçe tarımında uzmanlaştırmıştır. Kadının toprağına bağılı bir yaşam sürmeye başlamış olması gücü elinde bulundurmasını da beraberinde getirmiştir (TİB, 2006:20). Çünkü avcılıkta geçim kaynağını getirmek raslantıya bağılı risk barındırırken, toprağına dayalı geçim kaynağı daha garantidir. Bu sebeple kadın ekonomik yaşamda daha etkin bir rolde görölmüştür (Zubritski, vd., 2006:37). Kadının soyu sürdürme ve üretim sürecindeki katkısı aileyi “anaerkil” bir yapıya büründürmüştür. Anaerkil en genel ifadeyle aile reisinin anne olduğu ve soyun anneye göre belirlendiğı bir duruma işaret etmektedir (Sayın, 1990:76).

İlkel toplumlarda üretim teknolojilerinin gelişmesi, hayvanların evcilleştirilmesi, madenlerin bulunması gibi durumlar insanların ilk

defa tükettiğinden fazlasını üretmeye başlamasını sağlamıştır. “Artı/artık ürün” ün elde edilmeye başlanması eşit iş bölümünü de etkilemiştir. Erkekler üretim araçlarının gelişimine katkıda bulunacak aletlerin yapımını gerçekleştirirken, kadınlar çok da değeri olmayan ev eşyalarının yapımıyla ilgilenmişlerdir; bu sebeple kadınlar ve yaşlılar toplumun güçsüz kesimi kabul edilmiş ve üretim sürecinden soyutlanmaya başlamıştır. Alet yapımıyla uğraşan erkekler ürettiklerinin sahibi olmaya başlamış ve böylelikle “özel mülkiyet” kavramı ortaya çıkmıştır. Nitekim kadınlar toplum içindeki saygın konumunu yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır (TİB, 2006:21). Özetle artı ürün toplumsal yapıda çözümler meydana getirmiş, avcı-toplayıcı toplumlarda görülen anaerkillik, tarım toplumunda yerini ataerkilliğe bırakmıştır (Can, 2013:70). Ataerkillikte ise kontrol unsuru “ata” yani “erkek” olarak görülmektedir.

4.2.2. Aile Kurumunun Tarım Toplumundaki Görünümü

Üretim araçlarının gelişmesiyle emek gücü ön plana çıkmış, bu durum ise toplumsal yapıda erkeğin lehine bir durum yaratmıştır. Erkeğin hâkimiyetinin mevcut olduğu ataerkil bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır (Nirun, 1994:21). Ataerkillik, bir hane içerisinde aile reisi olan babanın, karısı ve çocukları üzerindeki hâkimiyetini ifade etmesinin yanısıra babanın, diğerleri üzerindeki ekonomik, politik ve ideolojik hakimiyetini de kapsayacak erkek egemen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil sistemde kişilerarası ilişkiler, bağımlılık ilişkisine dayanan bir hiyerarşi içerisinde

oluşmaktadır. Feodal toplum yapısında serfler, ekonomik, politik ve ideolojik gücü elinde burunduran soylu sınıfına bağlı olmuşlardır. Serflerin eşi ve çocukları ise tüm güç ve otoritenin babadan geldiğine inandığı için hem soylulara hem de babaya karşı bağımlılık geliştirmiştir (Gittins, 1991:44). Serfler, gerek artı ürünü gerekse kendi yaşamları için gerekli olan ürünleri aile fertleriyle birlikte çalışarak sağlamışlardır. Bu nedenle aile en küçük ekonomik birim olarak kabul edilmiştir (Caner, 2004:84).

Feodal toplumun gelişim aşamasında burjuva ve köylü ailesine ek olarak “esnaf ve zanaatkâr ailesi” ortaya çıkmıştır. Bu aile tipi de ekonomik bir birim olma özelliği taşımaktadır. Tüm aile üyelerinin yaşa ve cinsiyete göre aktif rol aldıkları bir aile tipidir. İş birliği ailenin geçimi için önemlidir (Sayın, 1990:15). Bu bağlamda erkek ve kadın hatta çocuk ailenin geçimini sağlamak için benzer işlerde (tarım faaliyetleri) çalışmaktadır. İş birliği ve dayanışma aile içerisinde yüksek düzeydedir (Erkal, 2004). Bir anlamda ailenin tarım toplumunda bağlayıcı ve birleştirici bir güce sahip olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu toplum tipinde geniş aile yapısı görülmektedir. Geniş aile; üye sayısının fazla ve akrabaık ağının daha kapsamlı olduğu (anne-baba, çocuklar, büyük anneler ve büyük babalar, kardeşler) aile tipidir. Yaşlı bireylerin bakımı yetişkin çocuğa aitken, karar yetkisi aile büyüklerine aittir (Yıldırım, 2009:89). Toplumsal değişme süreciyle tarım toplumu sanayi devrimiyle birlikte yerini sanayi toplumuna bırakmıştır.

4.2.3. Aile Kurumunun Sanayi Toplumundaki Görünümü

Tarihsel süreçte yaşanan en radikal dönüşümlerden biri kuşkusuz sanayileşmedir. Kurumlar, değerler, üretim biçimleri bakımından yeni bir topluma geçişi ifade etmektedir (Yıldırım, 2009:151). Üretim araçlarının ve biçimlerinin gelişmesi toplumların yaşam biçimlerini derinden etkilemiştir. Feodal sistemin çöküşü ve ardından gerçekleşen coğrafi keşifler ile zenginliklerin Avrupa ülkelerine aktarılması sermayenin tarımdan ticarete doğru evrilmesine yol açmıştır. Feodalizm, çöküşü ve sanayi devrimiyle birlikte yerini kapitalizme bırakmıştır. Kapitalist toplumda üretim aracı fabrikadır. Üretim araçlarına sahip olanlar (burjuva) ve üretim araçlarına sahip olamayanlar (proleterya) şeklinde oluşan ikili yapı beraberinde aile yapısını da etkilemiştir. Feodal dönemde ekonomik üretim sağlayan en küçük birim geniş aile iken, sanayi toplumuyla birlikte aileler küçülerek çekirdek aile yapısını oluşturmuştur. Burjuvazilerde erkek evin geçimini sağlayacak güçte olduğu için aile içi egemen güç erkek olarak görülmüştür. Çocukların ya da kadının çalışmasına gerek duyulmamıştır. Ancak işçi sınıfına bakılacak olursa topraklarından koparılarak yeni oluşmakta olan sanayi kentlerinde kendine yaşam alanı kurmaya çalışan işçi sınıfında ekonomik zorluklar çerçevesinde bir aile yapısı oluşturulmuştur. Bu sebeple bütün aile üyelerinin geçimlerini sağlamak için çalışmak zorunda olduğu belirtilmektedir. Düşük ücretle çalışan işçi aileleri, sağlıksız ve kalabalık ortamlarda yaşam sürmek zorunda kalmıştır. İşçi sınıfında erkek, diğer aile üyelerini egemenliği altına alacak kadar sermayeye sahip değildir. Bu durum

da aile içi ilişkileri etkilemiştir. Kadının da ücret getirici bir işte çalışması ve güç sahibi olması ataerkil sistemi sarsmaya başlamıştır (Poster, 1989:222). Kadın evin dışında erkekle birlikte iş hayatına girmiş ve ev üretim mekanı olma özelliğini yitirmiştir. Böylece aile bireylerinin eğitimi, yetiştirilmesi ve korunması gibi işlevler farklı kurumlara aktarılmıştır (Alkan, 1991:963). Sanayileşmeyle birlikte gelen sosyal hareketlilik, aileleri üretimden uzaklaştırarak tüketim birimi haline dönüştürmüştür (Nirun, 1994:21). Ayrıca sanayileşmeyle birlikte gelişen teknolojinin toplumsal yapı üzerinde belirleyiciliği söz konusu olmuştur. Bu durumun aile yapısına etkisi kaçınılmazdır. Teknolojinin aile kurumu üzerindeki yıkıcı etkisi sanayi sonrası toplumlarında çeşitli argümanlarla (tv, internet, sosyal medya) daha da belirginleşmiştir.

4.2.4. Aile Kurumunun Sanayi Sonrası Toplumdaki Görünümü

1980’li yıllar hızlı bir değişme sürecinin başlangıç yıllarıdır. Tarım devrimi ve sanayi devriminin ardından enformasyon devrimi gerçekleşmiş ve beraberinde birçok dönüşüm yaşatmıştır. Enformasyon devrimi bilginin sermaye haline geldiği bir dönemi işaret etmektedir. Bu durumun da kadının toplumsal yapı içindeki konumu ve aile yapısına etkisi kaçınılmazdır. Kadın artık medya, sağlık, eğitim, finans gibi birçok alanda çalışabilecek bir konuma gelmiştir. Kadınların çalışma alanları önceki toplumlarda tarım ve fabrikayken, sanayi sonrası toplumda kadın farklı sektörlerde çalışma imkânına kavuşmuştur. Bu durum aile içi güç ilişkilerini de

değiştirmiştir. Ataerkil aile yapısı zamanla eşitlikçi aile yapısına dönüşmüş, kadının aile içindeki konumunu güçlendirmiştir (Adak, 2005). Kadının çalışma yaşamına girmesi ailesine ayırdığı/ evsel işlere ayırdığı zamanı azaltmıştır. Bu sebeple çocuğun eğitimi, yaşlı bakımı gibi konular başka kurumlara (çocuk bakım evleri, kreşler, huzurevleri) aktarılmıştır. Ailelerin kendi çocukları üzerindeki etkisi hem gelişen teknoloji, hem de farklılaşan toplumsal yapı (bireyselleşme) neticesinde azalmıştır. Denilebilir ki sanayi sonrası toplumda aile daha az birleştirici ve bağlayıcı hale gelmiştir (Özkalp, 2011). Giddens'a göre aile yapısı sanayi sonrası toplumlarında belli oranda farklılaşmıştır. Bu açıdan geniş aile ve akraba gruplarının etkileri azalmış, eş seçimi konusunda liberal eğilimler artmış, karar mekanizması noktasında erkek egemen yapı hâkimiyetini yitirmeye başlamış, akraba evlilikleri azalmış, cinsel özgürlük düzeyleri artmış, çocuk merkezli ebeveynlerin sayısı artmıştır (Giddens, 2000:151).

Sanayi sonrası toplumlarda toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü arasındaki çizginin incelmeye başladığı görölmektedir. Son yıllarda aile hayatına ilişkin beklentiler de farklılaşmaktadır. Geçmişe oranla eşlerin birbirinden beklentileri yükselmiştir. Bu durum ise evliliklerin ömrünü kısaltmaktadır. Ayrıca kadının iş gücü piyasasına girmesi ve erkeğe ekonomik olarak bağlılığının azalması farklı yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Newman, 2009:432). Günümüzde evliliğe ve aileye yönelik alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkması ailenin yapısı ve işlevlerini de önemli ölçüde biçimlendirmektedir. Özellikle gelişmiş

lkelerde gözlenen “tek ebeveynli aileler” in sayısı giderek artmaktadır. Bu ifade, eşlerden birinin ölümü, boşanma ya da evlilik dışı ocuk sahibi olma ile ilişkilendirilen bir durumdur. 1980 ’li yıllardan itibaren “bir çiftin evli olmadan cinsel bir birliktelik yaşaması durumu” olarak ifade edilen birlikte yaşama biçiminde artış gözlenmektedir (Giddens, 2000:175). Bununla birlikte, yasal olarak evlenme hakkının olmadığı ülkelerde birçok eşcinsel çift de birlikte yaşamayı tercih etmektedir. Zaman içerisinde yapay döllenme tekniklerinin gerekleştirilebilmesiyle taşıyıcı anneliğin yaygınlaşmasıyla eşcinsellerin de ocuk sahibi olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Bu da eşcinsel bireylerden oluşan ve yeni bir aile tipi olan “eşcinsel aileler” e işaret etmektedir. Ayrıca geçmişte çekirdek ya da geniş aile olarak ifade edilen ailenin yanısıra Ogburn’un ifadesiyle “zlen aile”, Pollak’ın ifadesiyle “parçalanmış ve tamamlanmamış aile” kavramları da kullanılır olmuştur (Sayın, 1990:20). zlen aile kavramı; sanayi sonrası toplumlarda ailenin yok olacağı görüşünün hâkim olduğu, tek bir işlevinin eşler arasında çok zayıf ilişkilerin var olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Parçalanmış aile; eşlerden birinin sonradan yok olması sonucu (boşanma, ölüm) ortaya çıkan dul eş ve çocuklardan oluşan bir aile yapısıdır. Tamamlanmamış aile ise; gayrimeşru ocuk ve annelerinden oluşan aile tipi olarak belirtilmektedir. Günümüz toplumlarında boşanmaların artması bireylerin evlilik ve aile ilişkilerine bakışını da değiştirmiştir. Bu durum “geç evliliği” ya da “bekar kalmayı” tercih etmelerine neden olmuştur. Bütün bu değişmeler ailenin nasıl bir yapıya bürüneceği

konusunda tartişmalar yaratmaktadır. Söz konusu sorgulamalar ailenin geleceğine ilişkin farklı aıllardan çeşitli öngörülerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Dündar, 2012:46). Bu bağlamda oluşan öngörüler, toplumsal değişme sürecinde aile yapısı ve bağlarının zayıflamaya başladığı yönünde yoğunlaşmaktadır.

4.2.5. Değişen Yapısıyla Günümüz Ailesi

Toplumsal değişme, zaman içinde toplumsal yapılarda yaşanan dönüşümü ifade etmektedir. Toplumlar dinamik bir yapıdadır. Bu itibarla toplumun yapısını oluşturan siyasi, dini, ekonomik, kültürel tüm süreçleri içine almaktadır. Sosyolojik perspektifle bir değerlendirme yapıldığında günümüz yüzyılı değişim ve iletişim ağı olarak nitelendirilmektedir. İmparatorlukların yıkıldığı, ulus devletlerin kurulmaya başlandığı, Demokratik Cumhuriyete doğru bir yönelim başlamıştır. Yaşanan bu değişmelerden sosyal yapının tüm unsurları etkilenmektedir. Toplumun temel yapısını oluşturan aile kurumu da bu değişme sürecinden nasibini almaktadır. Tüm sosyolojik araştırmalar sanayileşme ve kentleşme sürecine ilişkin olarak geniş aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşandığını belirtmekte ve bu süreçlerle aile kurumu arasında evrensel bir ilişki olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır (zen, 2002:323). Kağıtçıbaşı aile yapılarındaki değişmeleri açıklarken önemli toplumsal değişme enstrümanları olarak; sanayileşme, kentleşme, devamında gelen ekonomik gelişme ve eğitim seviyesinin yükselmesi süreçlerini ifade etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1990:171).

Sanayileşme süreci, tarımdan kopuşu ve beraberinde sanayileşen kentsel alanlara doğru göç hareketlerini meydana getirmiştir. Genel perspektiften bakıldığında yerleşim yerleri arasındaki nüfus hareketi olarak adlandırılan göç kavramı, daha özelde sosyal ve kültürel süreçleri de beraberinde getirmektedir. Aile araştırmalarında sıklıkla dile getirilen bir konu, köyden kente göç olgusunun geniş aile yapısını parçaladığı meselesidir. Kentleşme süreciyle aile bağları zayıflamış, çekirdek aile ve hatta bireysel yaşam tercih edilmeye başlanmıştır. Ekonomik ve sosyal yaşam koşulları değişmiş, çocuk işçiliği artmış, şiddet içeren olaylar çoğalmış, kadının çalışma hayatının aktif katılımıyla toplumsal ilişkiler de değişmeye başlamıştır (İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998; Gürbüz, 2007; İçli, 1999; Yenigül, 2005; Turan ve Beşirli, 2008; Kaygalak, 2006). Kadınların çalışma yaşamına katılımı ekonomik koşullar perspektifinde açıklanmış, günümüz koşulları birden fazla aile üyesinin gelir elde etmesini zorunlu kılmıştır (Ortaylı, 2009:58). Bu durum özellikle sanayileşme ve kentleşme süreci neticesinde hızlanmıştır. Kadın, çalışma yaşamına girerek toplumsal yapıda giderek artan ihtiyaçları karşılayabilmek için destek vermektedir. Kadınların çalışma hayatına katılmalarının nedenleri arasında sayılan ekonomik zorunlulukların yanında sosyo-kültürel kazanımlar da söz konusudur. Bunlar kişinin öz güven kazanımını kolaylaştırmak, boş zamanlarını değerlendirmek, faydalı olma hissiyatıyla mutlu ve motive olmak, kişiliği geliştirmek şeklinde sıralanabilir. (Doğan, 2009:52).

Toplumsal değişme süreciyle birlikte; ailenin daralması, geniş ailelerin azalması, çekirdek ailelerin sayısının artması gibi sonuçların ortaya çıktığı sıklıkla dile getirilmektedir. Günümüz toplumlarında bu durum daha da çözümler hale gelmiştir. Çekirdek aile yapılarının da parçalanmaya başladığı, boşanma oranlarının arttığı, tek ebeveynli ailelerin sayısının arttığı ifade edilmektedir. Tek ebeveynli aileler; boşanma, ölüm ya da evlilik dışı birlikteliklerden olan çocuk ve tek bir ebeveynin (genellikle anne) oluşturduğu aile türü olarak ifade edilmektedir. Yine aile içi değişme süreçlerine bakıldığında sahip olunan çocuk sayısının düştüğü gözlenmektedir, tek çocuklu ailelerin sayısı arttığı ifade edilmektedir. Evliliğe alternatif olarak “birlikte yaşama” durumları gözlenmektedir. Artan boşanma oranları neticesinde, bireyselliğin ve özgürlüğün ön plana çıkması aile yapısında da önemli değişme süreçlerini beraberinde getirmiştir.

Geleneksel aile yapısı içinde evin hâkimi babadır. Bu durum gücü elinde bulunduran erkek egemenliğine dayalı “ataerkil” süreçten bağımsız değildir. Geleneksel ailede en önemli dönüm noktası aile reisi olarak görülen erkek/baba ile diğer üyeler arasında görülmektedir. Kadının çalışma yaşamına katılmasıyla rollerde belirgin derecede değişmeler gözlenmiştir. Bu durum sanayi devriminden bağımsız değildir. Yeni toplum yapısında rollerin keskin bir şekilde ayrılmadığı görülmektedir. Ev içi işlerin müşterek yapılması gerekliliği fikrinin daha fazla ön plana çıktığı belirtilmektedir. Yani eşler arasında eşitliğe doğru bir eğilim

gözlenmiştir. Bunun yanı sıra aile içi iş bölümünün varlığı da gözden kaçırılmamalıdır. TÜİK' in Aile Yapısı Araştırması, 2006 verileri ev işlerinin çoğunluğunun kadın tarafından yapıldığını göstermektedir. Hanelerde cinsiyete dayalı bir işbölümü gerçekleşmektedir. Gözlemlere dayanarak geniş aileden çekirdek aileye geçilmesi ve sosyokültürel değişmelerin etkisi ile eş seçimi ve ailenin kurulma şeklinde değişmeler yaşanmaktadır (Tezcan, 1995). Geleneksel ailede eş seçiminde daha çok aile kararı etkin ve evlenme yaşı küçükken, toplumsal değişme sürecinde bu eğilimlerin tersi yönde değişmeler olduğu bilinmekte, evlilik kararlarında bireyselliğin ve kariyerin ön plana çıktığı, evlilik yaşının yükseldiği görülmektedir (Tezcan ve Coşkun, 2004). Sosyal-kültürel değişmelere paralel olarak akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde de değişmeler olduğu ifade edilmekte, kentleşmenin akrabalar ve komşular arası iletişim ve etkileşimi de zayıflattığı belirtilmektedir (Kongar, 1986:101).

Günümüz toplum yapısında, boşanma oranının arttığı, evlenmeyen bireylerin sayısının yükseldiği, evlenmeden birlikte yaşayan çiftlerin arttığı ve geç yaşta evlenen bireylerin sayısında yükseliş görüldüğü belirtilmektedir. Tek ebeveynli aileler ve eşcinsel birliktelikler giderek artmaktadır. Yaşanan tüm bu değişmeler gelecekte ailenin nasıl bir görünüm arz edeceği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bazı sosyal bilimciler gelecekte ABD' de tipik çekirdek ailenin daha az görüleceğini ve gelecekteki aile yapısını tahmin etmenin zor olduğunu ileri sürmektedir (Landis, 1994). Üreme ve gen teknolojilerindeki hızlı değişmeler aile ve ailenin geleceği üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır/olacaktır.

Toplumsal değişme sürecinin günümüzde gelmiş olduğu nokta; çekirdek aile bir yana, “aile” kavramının kendisinin bile tartışılır hale geleceği gerçeğidir (Aslantürk, 2001:294). Eskiden sadece geniş aile-çekirdek aile diye ifade ettiğimiz aile biçimleri bugün tek ebeveynli aile, eşcinsel aile, boşanmış-parçalanmış aile gibi ifadelerle hem yapısal hem de işlevsel olarak bir değişim halindedir. Bu itibarla tekrar yinelemek gerekirse aile toplumun temelidir fikrinden hareketle; nasıl ki sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik anlamda sağlıklı bireylerin yetişmesi sağlıklı bir aile yapısıyla mümkün olsaydı, sağlıklı bir toplum/toplumsal yapı için de, aile kurumu oldukça önemlidir ve kurumun her türlü olumsuz etkilere karşı korunması elzem bir hal almaktadır.

SONUÇ

Günümüz toplumlarının büyük bir bölümünün kentlerde yaşadığı gerçeği, bir yandan kentin avantajlarıyla ilişkilendirilirken, öte yandan yoğun nüfusun beraberinde getirdiği dezavantajlı gerçeklikleri ön plana çıkarmaktadır. Kentte yaşayan bireyler kentin fiziksel ve sosyal yönüne şekil veren önemli aktörler olarak görülmekte, kent ve bireyin karşılıklı etkileşimi ise, kentlerin fiziksel ve sosyal olarak “yeniden inşa” edilme sürecinin sürekli olarak devam ettiğini göstermektedir.

Kentleşme, kendine özgü sosyal dinamikler içeren karmaşık bir olgu olması sebebiyle her zaman önemlidir. Bu sebeptir ki kentin birçok boyutunu ele alan çalışmalar sosyal bilimlerde hızla artmaktadır. Kent uzun yıllar boyunca fiziksel bir mekân olarak değerlendirilmiş ancak bunun yetersizliği sosyal bilimciler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu itibarla kent yalnızca mekânsal olarak değil, bireylere sosyal, kültürel, ekonomik bir yaşam alanı sunan önemli bir birim olarak da değerlendirilmektedir. Kentin yeniden inşası; bireylerin göç ediş nedenlerine, zamanlarına, mesafelerine göre çeşitlenirken, bireylerin kültürel ve ekonomik sermayelerinden de etkilenmektedir. Eğitim ve gelir durumu, bireylerin kente göç etme aşamasında mekân konusunda belirleyici olabilmektedir. Üst gelir grubundakiler kentin fiziksel avantajlarından daha fazla yararlanmaktayken, alt gelir grubunda olan bireyler nispeten daha

düşük imkânlarla yaşamını idame ettirme zorunda kalmaktadır. Kent merkezinin yaşam standartları için elverişli olması, her ne koşul olursa olsun bireylerin merkeze yakın olma arzusunu ön plana çıkaran çekici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu durum ise; tek katlı ve çok katlı apartmanların bir arada olduğu çarpık bir kentleşme görünümünün oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple sanayileşmede geç kalınmış toplumlarda bu tarz yapılanlamalarla daha fazla karşılaşılmaktadır.

Kent çalışmalarında daha çok kır ve kent gibi iki zıt yaşam biçimi üzerinden hareket edilirken, hızlı gerçekleşen toplumsal değişme süreciyle birlikte gecekondulaşma olgusuyla da karşı karşıya kalınmıştır. Bu sebeple değişme çağı olarak görülen ve herşeyin hızla tüketildiği 21. yüzyılda ayrışmalar/farklılaşmalar daha karmaşık bir hal almıştır. Bu sebeple önce kırdan kente sonra kentten kıra dönüşen yaşam alanları zamanla kısmi modern/kentsel, kısmi geleneksel gibi çeşitli kavramlarla da ifade edilir olmuştur. Bu durum değişimin bazı konularda belirsizlik gösterdiğini, kentleşmenin çok aşamalı olarak gerçekleştiğini ve iç içe geçtiğini belirten çok boyutlu bir ifade olarak değerlendirilebilir.

Sanayileşme sonrası bireylerin yaşam alanı olarak sıklıkla dile getirilen kentler, en temel ifadeyle merkezi bir kurum olan aile ile çift yönlü bir etkileşime girmektedir. Çünkü değişen toplumsal yapıyla kent, artık aileler için alternatif bir yaşam alanı olarak görülmektedir. Kentleşmeye kaynaklık eden göç süreci, bireysel

olarak gerekleŒmiŒ olsa dahi zamanla ortak bir hafızanın oluŒmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bir yönüyle kentler fiziksel olarak yeniden inŒa edilirken, sosyal olarak zihinsel yapıların inŒası da bu sürece dâhil olmaktadır. Böylelikle “kentli” birey, kente ait pratikleri iselleŒtiren ve yaŒamına yansıtın kiŒi olarak görülmektedir. Aile içi iliŒkiler, yaŒam pratikleri, aile yapıları, ailesel tutum ve algılar yaŒanılan kentleŒme sürecinden eŒitli boyutlarda etkilenmektedir. Bu sebeple farklı sermaye yoğunluklarında olan bireylerin yaŒam alanları; kentsel, kısmi kentsel, geleneksel, kısmi geleneksel olarak isimlendirilebilecek farklı yaŒam alanlarının oluŒumuna zemin hazırlamaktadır. FarklılaŒın mekânlardaki hafızalar/pratikler de bu durumdan etkilenebilmektedir. Sosyal ve ekonomik kentleŒme süreciyle daha iyi btnleŒen göçmenler ile henüz tam olarak btnleŒmeyi gerekleŒtirmeyen göçmenlerin yaŒamsal mekânları, tutum ve algıları arasında farklılıklar bulunabilmektedir.

Belirtmek gerekirse toplumsal deęiŒme süreciyle birlikte, kentleŒme arttıkça toplumsal cinsiyet rollerine iliŒkin yaklaŒımlar, aile içi tutum ve davranıŒ eğilimleri ve çocuğa iliŒkin algıların daha “eŒitliki” bir görünüm arz ettiği meselesi gündeme gelmektedir (Sevim Adıgüzel, 2019).

21. yüzyıl kentlerinin fizyolojik ve sosyolojik açıdan çok katmanlı olması, kentin “kültürel melezleŒme/kültürel asimile” alanı olarak iŒlev görmesi durumunu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kültürel değerlere bağlılık zayıflamakta/baŒkalaŒmaktadır. Belirtilmelidir ki fiziksel yıkımlar

daha kolay onarılırken, sosyal yıkımın onarılması daha zor ve uzun bir süreci gerekli kılmaktadır. Bu sebeple kentleşmeye dair önlemlerin “toplumsal çözülme” nin hızını daha fazla artırmadan alınması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kentlerin geleneksel değerleri koruyacak ve sosyo-kültürel bütünlüğü sağlayacak şekilde, kentlerin hümanistleştiği ve bireyler arası paylaşımların sürdürülebilir olması şeklinde kentsel ve ailesel politikalara ihtiyaç duyduyu belirtilmelidir.

Tüm Toplumbilim yazınında aile kurumunun toplumsal refah ve rehabilitasyon açısından ne kadar gerekli ve değerli olduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Bu sebeple değişen toplumsal koşullar çerçevesinde ailenin yeni yapı/form ve işlevler edinmesi aile kurumunun riskler ve fırsatlar açısından yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. En temel sosyal kurum olarak ifade edilen aile kurumunun, diğer toplumsal kurumlarla iç içe olduğu gerçeği göz ardı edilmeden, değişim ve dönüşüm unsurları dikkate alınarak daha yaşanabilir toplum için sürdürülebilir aile politikalarına ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Bu sebeple Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın strajilerinde ifade ettiği üzere “Sağlıklı Aile, Sağlıklı Toplum” hedefine ulaşmak için, aile yapısı ve ilişkilerine ev sahipliği yapan kentlerin yapı ve işlevleri de fırsatlar ve riskler açısından değerlendirilmelidir. Bu sebeple kent politikaları ile aile politikalarının bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasının önemi bir kez daha hatırlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adak, N., (2005), Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Birey Yayıncılık.
- Akın, E., (2007), Kentsel Gelişme ve Kentsel Rantlar:Ankara Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, G., (2015), Türkiye’ de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bakış, Sosyoloji Konferansları, No:52/2, s: 419-441.
- Alkan, A., (1991), Şehir, Şehirleşme ve Aile, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt:3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara.
- Appelbaum, R., (1982), *Toplumsal Değişim Kuramları*, Çev: Türker Alkan, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A., (1987), *İbni Haldun’un İlim ve Fikir Dünyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Arslantürk, Z., Amman, M. T. (2001), *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Aslanoğlu, R., (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Yayınları, Bursa.
- Ayan, S., (2010), *Aile ve Şiddet, Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Aydın, M., (2013), *Sistematik Aile Sosyolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya.

- Bal, H., (1999), *Kent Sosyolojisi*, Turhan Kitabevi , Ankara.
- Başol, K., (1984), *Demografi*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Bayer, A., (2013), *Değişen Toplumsal Yapıda Aile*, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:IV/Güz, Sayı:8, Şırnak.
- Bayhan, V., (1997), *Toplum ve Göç*, (II.Ulusal Sosyoloji Kongresi 20-22 Kasım 1996 Mersin), Sosyoloji Derneği Yayınları:5, DiE Matbaası, Ankara.
- Bendix, R., (1995), Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma, *Sosyoloji Yazıları*, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Berkey, KM, Hanson SMH., (1991), *Pocket Guide Family Assesment and Intervention*. St Louis, Mosby.
- Bilton, T., vd., (2008), *Sosyoloji*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Birekul, M., Yılmaz, F. M. (2001). *Peygamber (sav) Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*, Konya: Yediveren Yayınları.
- Bozkurt, V., (2006), *Değişen Dünya 'da Sosyoloji*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Can, İ., (2013), Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Canatan, K., (2013), Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, *Aile Sosyolojisi*, Ed.: Kadir Canatan, Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.

- Caner, E., (2004), *Kutsal Fahışeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın*, Su Yay., İstanbul.
- Castells, Manuel, (1983), *The City and the Grassroots*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Castells, M., (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Çakır, S., (2010), Geleneksel Kültürümüzde Göç ve Toplumsal Değişme, *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu (Motif)*, 28-29-30 Mayıs 2010/ Balıkesir.
- Çakır, S., (2007), *Kentleşme ve Gecekondu Sorunu*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Çelik, F., (2006), İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, Kayseri.
- Çezik, A., (1982), *Kentleşme Yerleşme Sektör Raporu*, DPT, SPD Yayını, Ankara.
- Demir, G., Şahin, K., (2008), Kentle Bütünleşen ve Bütünleş(e)meyen Göçmenlerin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Farklılıkları Işığında Kentle Bütünleşme Süreci, TÜBİTAK 1001 Projesi Raporu (106K124).
- Demir, G.; Ünal, S.; Şahin, K., (2006), Hızlı bir Gelişme ve Kalkınma Süreci İçinde Yer Alan Turizm Sektörünün Hakim Olduğu Kuşadası' nda, Farklı İş Kollarında Çalışan Göçmenler Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme, V. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Malatya.

- Devlet Planlama Teşkilatı, (2025), *11. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2013), *10. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2007), *9. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2001), *8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1996), *7. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1989), *6. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1985), *5. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1979), *4. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1972), *3. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1967), *2. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1963), *1. Beş Yıllık Kalkınma Planı*,
DPT Yayınları, Ankara.
- Diakov, V., Kovalev, S., (2008), *İlkçağ Tarihi*, Çev.: Özdemir
İnce, Yordam Kitap Cilt:1, İstanbul.
- Doğan, İ., (2009), *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Atatürk Kültür
Merkezi Yayınları, Ankara.

- Doğan, İ., (1995), *Sosyoloji*, Sistem Yayınları, Ankara.
- Dökmen, Z., Y., (2004), *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dündar, Z., Ö., (2012), *Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Engels, F., (2010), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev: Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Erkal, M., (2004), *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul.
- Erkut, G. vd., (1991), *Türkiye’de Kentleşme*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul.
- Erkut, G., (1995), *Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu*, Yenyüzyıl Kitaplığı, İstanbul.
- Ertin, G., (1998), *Türkiye’de Sanayi*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir.
- Eser, U., (1993), *Türkiye’de Sanayileşme*, 1. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara.
- Esgin, A., (2004), Anthony Giddens’ ta Sosyolojik Teorinin Merkezi Problemlerinin Yeniden Temellendirilmesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Fazlıoğlu, A., (1992), Toplumsal Değişmenin Aile Yapısına ve Kadın Statüsüne Etkileri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Fişek, G., (1982), *Psychopathology And The Turkish Family: A Family Systems Theory Analsis*, Der. Çiğdem Kağıcıbaşı,

- Sex Roles, Family, Community in Turkey, İndiana University Press, Bloomington.
- Fuchs, C., (2003), “*Structuration Theory and Self Organization*”, *Systemic Practice and Action Research*, Vol. 16, No: 2.
- Giddens, A., (2005), *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Çev.:Hayati Beşirli, Phoenix Yay., Ankara.
- Giddens, A., (2000), *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayan: H. Özel ve C. Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Giddens, A., (1999), *Toplumun Kuruluşu*, Çeviren: Aykut Kansu, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Giddens, A., (1993), *Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş*, Çev: R.Esengün-i.Öğretir, İstanbul.
- Gittins, D., (1991), *Aile Sorgulanıyor*, Çev.: Tuna Erdem, Pencere Yay., İstanbul.
- Goetz, J.P., LeCompte, M.D. (1984) *Ethnography And Qualitative Design In Educational Research*, Orlando:Academic Press.
- Gökçe, Birsen, (2013), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Gökçe, B., Acar, F., Ayata, A., Kasapoğlu, A., Özer, İ., Uygun, H., (1993), *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Gökçe, B., (1977), *Gecekondu Gençliği*, Hacettepe Üniv. Yay., Ankara.

- Gölhan, M., (2012), Türkiye’de Sanayileşme ve İstihdam, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (39)
- Görmez, K., (1997), *Kent ve Siyaset*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Göze, A., (1989), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Güçlü, S., (2012), *Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Güçlü, Ö.S., (2002), *Kentlileşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Günindi, E., A., (2016), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Gürbüz, M., (2007), Yüreğir’e Göç Eden Nüfusun Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Şehirleşme Sürecindeki Değişimi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, 15, 1–2.
- Güven, S., (1999), *Toplumbilim*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Hablemitoğlu, Ş., (2009), *Toplumsal Cinsiyet Yazıları Kadına Dair Birkaç Söz*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Haldun, İbni, (1954), *Mukaddime I.* (Çev.) Zakir Kadiri Ugan, Maarif Basımevi, İstanbul.
- Hallaç, S.; Öz, F., (2014), *Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış*, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2):142-153.
- Harvey, D., (2016), *Kent Deneyimi*, Çev., Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul.

- Harvey, D., (2003), *Contested Cities: Social Process and Spatial Form*, City Reader, (Ed. Richard T. LeGates and Frederic Stout), Urban Reader Series, Routledge, London.
- Harvey, D., (1974), *Social Justice and City*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- Harvey, D., (1982), *The Limits to Capital*, Oxford.
- Hatiboğlu, Z., (1989), *İktisat Bilimine Giriş*, İşletme Fakültesi Yayınları, No:220, İstanbul.
- Holton, R., J., (1999), *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*, Çev.: Ruşen Keleş, İmge Yayınevi, Ankara.
- İşık, Ş., (2005a), İzmir' in Aliğa İlçesinde Nüfus Özellikleri, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı 14, İzmir.
- İşık, Ş., (2005b), Türkiye' de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri, *Ege Coğrafya Dergisi*, (14), İzmir.
- İçli, G., (1999), Denizli İline Göç Eden Ailelerin Eğitime Bakış Açıkları, PAÜ, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, Denizli.
- İlkin, A., (1973), *Endüstrileşme*, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, Ak Yayınları, İstanbul.
- İlkkaracan, P. ve İlkkaracan, İ. (1998), *1990' lar Türkiye' sinde Kadın ve Göç*, Bilanço 98: 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İşçi, M., (2000), *Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme*, Der Yayınları, İstanbul.
- İmamoğlu, O., (1991), *Çocuğun Aile İçinde Yetişme Ortamı ve Toplumsallaşması*, Türk Aile Ansiklopedisi, Cilt:1, Türk Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara.

- Kağıtçıbaşı, Ç., (1990), *1. Aile Şurası Bildirileri*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Yay., Ankara.
- Kandiyoti, D., (1988), *Bargaining with Patriarchy, Gender And Society*, 23.
- Kandiyoti, D., (1974), Some Social-Psychological Dimensions of Social Change in A Turkish Village, *The British Journal Of Sociology*, 25-1
- Kartal, S. Kemal, (1992), *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*, Mart.
- Kartal, K., (1983), Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:4, Aralık.
- Kartal, K. vd., (1982), “Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme Odağı olarak Ankara”, *Kentsel Bütünleşme*, TGAV Yayınları, Ankara.
- Kartal, G., K., (1978), *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayını No: 175, Ankara.
- Karkıner, N., Kasapoğlu, A., Ed.(2011), *Aile Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No:1303, Eskişehir.
- Kaya, E., H., Şentürk, O. Danış ve S., Şimşek, (2007), *Modern Kent Yönetimi– I*, 1. Baskı, Okutan Yay., Ankara.
- Kaygalak, İ., (2006), İzmir Karşıyaka-Çiğli Periferisinde Göçün Sosyo-Ekonomik Boyutları, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, İzmir.
- Keleş, R., (2002), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi Yayını, Ankara.

- Keleş, R., (1998), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Keleş, R., (1996), Sosyal Konut Politikası Kavramı Üzerinde Bir Deneme ve Türkiye’de Sosyal Konut Politikası, *S.B.F. Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, Ankara.
- Kıray, M. B., (1999), *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*, Bağlam Yay.,İstanbul.
- Kıray, M., B., (1998), *Örgütlemeyen Kent:İzmir*, Bağlam Yay., İstanbul.
- Kongar, E., (2007) *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Remzi Kitabevi 10. Basım, İstanbul.
- Kongar, E., (1986), *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kottak, C., P., (2001), *Antropoloji:İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Çev.: Sibel Özbudun vd., Ütopya Yay., Ankara.
- Landis, J. R. (1992), *Sociology: Concept and Characteristics*, Belmont California: Wadsworth Publishing Company.
- Lane, David C., (2001), “Opportunities Generated by Agency / Structure Debate and Suggestions for Clarifying the Social Theoretic Position of System Dynamics”, *System Dynamics Review*, Vol: 17, No:4.
- Layder, D., (2006), *Sosyal Teoriye Giriş*, Çev.: Ümit Tatlıcan, Küre Yay., İstanbul.
- Layder, D., (2013), *Sosyolojik Araştırma Pratiği*, Çev., Serdar Ünal, Heretik Yay., Ankara.

- Lefebvre, Henri, (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, Henri (2007), *The Production of Space*, Blackwell, U.S.A.
- Lefebvre, H., (2002), *The Urban Revolution*, University of Minnesota Press, London.
- Leslie, G., Korman, S., (1989), *The Family In Social Context* , Oxford University Press.
- Lim, W. S., (1984), *Planlı Bir Kentsel Çevreye Doğru*, Yerleşim ve Çevre Bilim Sorunları, Kuram ve Uygulama, *Uluslararası Sos.Bir.Der. Seçmeler iki*, Türk Sos.Bil.Der., Ankara.
- Lundberg, G., A., Clarence C. Shrag, Otto N. Larsen, (1970), *Sociology*, (Çev.) Özer Ozankaya, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, No.19, Cilt:1, Ankara.
- Makal, A., ve Toksöz, G., (2015), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Marx, K., (1993), *1844 El Yazmaları*, Çev.: K. Somer, Sol Yayınları, Ankara.
- Martindale, D.; Neuwirth, G., (2003), *Şehir ve Modern Kentin Oluşumu*, Çev: Musa Ceylan, Bakış Yayınevi, İstanbul.
- Meder, M.; Çeğin, G., (2011), Bourdieu’yü Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep.
- Mocionis, J., J., (2012), *Sosyoloji*, Çev.Ed.V. Akan, Nobel Akademi, Ankara.

- Morgan, L.,H., (1998), *Eski Toplum*, Çev.: Ünsal Oskay, Payel Yay., İstanbul.
- Morgan, D., H., J., (1975), *Social Theory And The Family*, Routledge-Kegan Paul, London.
- Mouzelis, N., (2007), “Katılımcı-Toplumsal Bütün Sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens, ”*Ocak ve Zanaat*, (Çev: Ümit Tatlıcan), G. Çegin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Derl.), iletişim Yay., İstanbul.
- Neuman, W. L. (2010), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, 1. Cilt. (Çev.: S. Özge), Yayın Odası, İstanbul
- Newman, D.,M., (2009), *Families: A Sociological Perspective*, Mcgrraw-Hill Pub, New York.
- Niray, N., (2002), Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, Sayı: 9, Muğla.
- Nirun, N., (1994), *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Nirun, N., (1991), *Sosyal Dinamik Bünye Analizi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Onat, Ü.,(1993), *Gecekondu Kadının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci*, T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2009), *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ., (1979), *Türkiye İdare Tarihi*, T.O.D.A.İ.E. Yayınları No:180, Ankara.

- Osmay, S., (1998), *1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü*, (75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ozankaya, Ö., (1999), *Toplumbilim*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özen, K., S., (2002), *İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E. Dergisi, 4/3.
- Özen, S., (1990), "Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar", *Aile Yazıları: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, Ed. B. Dikeçligil ve A.Çiğdem, Cilt:1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özcan, Y., Z., (1997), İç göç Tanımı ve Verileri ile ilgili Bazı Sorunlar, *Türkiye'de İçgöç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı*; 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Ü., A., (2011), Kültür Bağlamında Kent ve Mekansal Örgütlenme, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, Yalova.
- Özer, T., (1999), *Aliağa Rehberi*, Aliağa Belediyesi Yayınları.
- Özkalp, E., (2011), *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Park, R.E., Burgess, E.W. (2015), *Şehir*, Kent Ortamındaki İnan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler, Çev.,Pınar Karababa Kayalığı, Heretik yay, Ankara.
- Park, E., R., (2005), *Human Ecology, The Urban, Sociology Reader*, Jan Lin-Christopler Mele(Ed. Routledge, London.

- Park, R. Burgess, E., Mckenzie, R., (1925), *The City*, Chicago University Press, Chicago.
- Parsons, T., ve Bales, (1955), *Family Socialization and Interaction Process*, Routledge.
- Patton, M.Q. (1987) *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*, Sage Pub., Londra.
- Pehlivanoğlu, P., (1998), *Differences in Turkish Parenting Practices Due To Socioeconomicstatus and Sex of The Child*, Yayınlanmamış Master Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Petkim, (2008), *Petkim Faaliyet Raporu 2008*, İzmir.
- Poster, M., (1989), *Eleştirel Aile Kuramı*, Çev.:Hüseyin Tapınç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Saunder, P., (1989), *Social Theory and Urban Question*, Unwin Hyman Ltd.
- Sayı1, I., (1994), *Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet*, Kriz Dergisi, 2.
- Sayın, Ö., (1990), *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Seidman, S., (2004), “Sosyolojik Teorinin Sonu”, *İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*, Çev. Hüsamettin Arslan, (der.) Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Sevim, Z. (2019), *Aliğa Örneğinden hareketle Sanayileşme ve Kentleşme sürecinde Değişen Aile Yapısı*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyaoloji ABD, Basılmamış Doktora Tezi.

- Sezal, İ., (1992), *Kentleşme*, Ağaç Yayınları, Alternatif Üniversite Serisi, İstanbul.
- Simmel, G., (1996), Metropol ve Zihinsel Yaşam, *Cogito Dergisi*, Sayı: 8, s. 81-90, Yaz, İstanbul.
- Skinner, Q., (1991), *Çağdaş Temel Kuramlar*, Çev.: A. Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara.
- Smith, A., D., (1976), *Social Change*, Longman, London & New York.
- Sprey, j., (1969), *The Family As A System In Conlift*, Journal Marriage And The Family, Cilt:31
- Suher, H., (1991), Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları, *Kentleşme Sürecinde Kentlileşme*, Aralık.
- Sencer, M., (1989), *Toplumbilimlerinde Yöntem*, Beta Basım İstanbul.
- Sencer, Y.,(1979), *Türkiye' de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Süslü, Ö., (2002), *Aliğa-Nemrut Sanayi Bölgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, İzmir.
- Swingewood, A., (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev.: O., Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şahin, K., Demir, G., (2009), “Ataerkillik ve Cinsiyet Bağlamında Gizil Bir İktidar Çatışmasının Örneği Olarak İç Göçlerin Analizi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:2, 171-202.

- Şahin, K., (2008), Aydın Örneğinden Hareketle Göç ve Kentle Bütünleşme: Kemer ve Osman Yozgatlı Mahalleleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Şaylan, G., (1995), *Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi Yayınları, No:109, Ankara.
- Şengül, H., T., (2009), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Şengül, T., (2001), *Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı*, Praksis Kent ve Kapitalizm Özel Sayısı, 2001, Sayı:2
- Şenses, F., ve Taymaz, E., (2003), *Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme:Ne oluyor? Ne Olmalı?*, İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar Oktar Türel'e Armağan içinde, İletişim Yayınları.
- Şenyapılı, T., (1979), "A Porposal for a Comprehensive Framework for the Marginal Sector and Squatter Housing", ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı 6, 373-416.
- Şenyapılı, Ö., (1978), *Kentlileşen Köylüler*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, E., Gürler, Z., (1994), *Kırdan Kente Göç Olgusu ve Kırsal Sanayi*, Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir.
- Şirin, V., (1993), *Tarih*, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- Tatlıdil, E., (2002), *Kentleşme ve Göç, Sosyolojiye Giriş*, Martı Yayınları, Ankara.

- Tatlıldil, E., (1992), *Kent Sosyolojisi: Kuram ve Kavramlar*, Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Sayı: 3, s. 25-44, İzmir.
- Tellan, D., Ö., (2008), *Gündelik Yaşamın Üretimi ve Reklamlar*, İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi, 27.
- Tekeli, İ., (2009), *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ., (1998), *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ., (1981), Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekânsal Farklılaşması, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Planlama Özel Sayısı. (369- 389).
- Tezcan, S., ve Çoşkun, Y., (2004), *Türkiye'de 20. Yüzyılın son Çeyreğinde Kadınlarda ilk Evlenme Yaşı ve Günümüz Evlilik Özellikleri*, Nüfusbilim Dergisi.
- Tezcan, M., (1995), *Sosyolojiye Giriş*, Ankara Üniversitesi EBF Yayınları, Ankara.
- Tezcan, M., (1984), *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Timur, Serim, (1972), *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TMMOB, (2012), İzmir İl Koordinasyon Kurulu, *İzmir Aliağa Bölgesi Değerlendirme Raporu*, Haziran, İzmir.
- Tolan, B., (1991), *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, Ankara.

- Turan, M.T. ve Beşirli, A. (2008), Kentleşme Sürecinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9.
- TÜİK, (2011), *Bölgesel Göstergeler*, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.
- TÜİK, (2006), *Aile Yapısı Araştırması 2006*, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Tüm İktisatçılar Birliği (TİB), (2006), *Türkiye’de Kadının Sosyoekonomik Durumu*, Tüm İktisatçılar Birliği Yay., No:13, Ankara.
- Tümertekin, Erol, (1973), *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları*, İ.Ü. Yayını, İstanbul.
- Türkkan, E., (2001), *Türkiye’de Sanayileşme (1980-2000)*, Der: A., Şahinöz, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Türkmen, B., (2015), *Aliğa’ya Göç Hareketleri, İstihdam ve Nüfusun Nitelikleri*, Erişim Tarihi: 07.06.2015, http://www.aliaga.gov.tr/default_B0.aspx?id=1254
- Tütengil, C., O., (1979), *100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tütengil, C., O., (1985), *Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi, İstanbul.
- Tüzen, H., Gültekin, M., (2015), *Sosyal Sermaye Denizli Tekstil Sanayisi Babadağlı ve Buldanlı Aile Firmaları*, Gökçe Yayınevi, İstanbul.

- UNICEF, (2001), *Early marriage*, The Innocenti Digest, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence.
- Ünal, S., (2008), Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye'deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir'den Bir Örneklem), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Üner, S., (2008), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Duma Ofset, Ankara.
- Üner, S., (1972), *Nüfus Bilim Sözlüğü*, Mars Tic. A. Ş. Yay., Ankara.
- Vuchinich, S., (1999), *Problem Solving in Families: Research and Practice*, Thousand Oaks, CA, Sage Publication.
- Wacquant, L., J., D., (2003), *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar'a Giriş*, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, Çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wallece, R., Wolf, A., (2004), *Çağdaş Sosyolojik Teoriler*, Punto Yay., İzmir.
- Wallece, W., (1969), *Social Theory*, Heinemann, London.
- Weber, M., (2000), *Şehir: Modern Kentin Oluşumu* (Editörler: Martindale, Don ve Neuwirth, Gertrud), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Wirth, L., (2002), *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme*, (20. Yüzyıl Kenti İçinde; Derleme ve Çeviri: Duru, Bülent ve Alkan, Ayten), s. 77-106, İmge Kitabevi, Ankara.

- Wirth, L., (1938), *Urbanism As a Way of Life*, The American Journal Of Sociology, Vol.44, No.1, pp.1-24.
- Yasa, İ., (1970), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE, No: 119, Ankara.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S., (2004), *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yenigül, S.B. (2005), *The Effectcs of Migration on Urban*, G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi, 18(2).
- Yıldırım, E., (2009), Toplumsal Değişme Sürecinde Aile, *Aile Sosyolojisi*, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.
- Yılmaz, D., Vefikuluçay ve Diğ., (2009), Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri, *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1.
- Yılmaz, N., (2010), Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*.
- Young, P. V., (1968), *Bilimsel Sosyal İncelemeler ve Araştırma* (Çev.: G. Bingöl ve N. İşçil), Ege Matbaası, Ankara.
- Yörükán, A., (2005), *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Yörükán, A., (1968), *Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri: Temel Kavramlar, Teoriler ve Problemler*, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara.

- Yörükoğlu, A., (2007), *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayıncılık, İstanbul.
- Yurttaş, Z. Yavuz, F. ve Atsan, T. (1998), *Köy Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Yayınları No: 205, 53, Erzurum.
- Zencirkıran, M., (2016), *Sosyoloji*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Zhang, K. H., Song, S., (2003), Rural-urban migration and urbanization in China: Evidence from time – series and cross – section analyses, *China Economic Review*, (14).
- Zubritski, Y., Mitropolski, Kerov, V., (2006), *İlkel Topluluk, Köleli Toplum ve Feodal Toplum*, Çev.:Sevim Belli, Sol Yay., Ankara.
- Zimmerman, C., C., (1964), *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev: Amiran Kurtkan, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Ataay, F., (2011), Türkiye’de Kentsel ve Bölgesel Gelişme Dinamikleri (1923-2000), Erişim Tarihi: 13.02.2017, <http://farukataay.blogspot.com.tr/2011/02/turkiyede-kentsel-ve-bolgesel-gelisme.html>
- Babadallı, M., H., (2003), Organizmacı Değişme Modellerine İki Örnek:İbn-i Haldun ve N.J.Danilevsk, Erişim Tarihi: 10.03.2016, http://www.antropoloji.net/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=15

Bal, O., (2011), Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi ve İstihdam, Erişim Tarihi:13.02.2016, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/oguz.bal/bildiri/oguz.bal10.11.2011_15.56.52bildiri.pdf

Büyüköztürk, Ş., (2012), Örnekleme Yöntemleri, Erişim Tarihi: 12.01.2016

<http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>

Creswell, J.W. (2006). Understanding Mixed Methods Research, (Chapter 1). Available at: http://www.sagepub.com/upm-data/10981_Chapter_1.pdf

TMK, (2001), 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, Erişim Tarihi: 10.11.2015, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>

TÜİK, (2017), ADNKS, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

UNICEF, (2007), *Protecting Against Abuse, Exploitation And Violence: Child Marriage:Progress For Children: A World Fit for Children Statistical Review*, Erişim Tarihi: 08.02.2017,

http://www.unicef.org/progressforchildren/2007n6/index_41401.htm